

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

<i>Molnár Tamás – M. Barna Katalin: A területi különbségek vizsgálata a magyar NUTS 3 szintű területi egységekben, 2000 és 2015 között</i>	3
<i>Uszakai Andrea: Határon átnyúló területi integrációs folyamatok elemzése strukturális szempontból egy kelet-közép-európai térségben.....</i>	21
<i>Alabán Péter: A dezintegráció és deindusztrializáció társadalmi jelenségei a volt ózdi nehézipari körzetben</i>	37
<i>Kalmár Zoltán: A város, amely nem tud megválni Hitlertől</i>	46

Kitekintés

<i>Szente-Varga Mónika: Viták Spanyolország NATO-tagságáról.....</i>	58
<i>Hornyák Veronika: Büszkeség és balítélet – avagy a katalán függetlenedés kérdése</i>	63

Műhely

<i>Bálint Csaba: A háziiorvosi ellátás kapacitás- és igénybevétel-változásai az észak-magyarországi régióban az EU-csatlakozás óta eltelt időszakban</i>	66
<i>Horváth Szilárd–Bertalan Péter: Mely oktatási szinteken motivál a pedagógus életpályamodell?</i>	75

Tájékoztató

<i>Darida Zsuzsa: Ciklus zárás - avagy hogyan állta ki az első próbát a kötelező közigazgatási továbbképzési rendszer?</i>	82
--	----

Önkormányzati múlt

<i>Kútvölgyi Viktória: Útkeresés Egercsehin, az egykori bányászfaluban.....</i>	85
---	----

Címlapunkon Toronyházak a Bolyok városrészben. Fotó: Kajdi Szabolcs. Ózd, 2012

Megjelenik Veszprém Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával

A folyóiratban megjelent tudományos közleményeket szerkesztőségünk tudományos fozokozattal rendelkező szerkesztői és szerkesztőbizottsági tagjai lektorálják.

E számunk szerzői:

Prof. Molnár Tamás tanszékvezető egyetemi tanár, dékánhelyettes, M. Barna Katalin tanszékvezető egyetemi docens, Pannon Egyetem, Veszprém. Uszakai Andrea, Doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem, Győr, Alabán Péter, történész, Ózd, tagintézmény-vezető, Kalmár Zoltán, intézetvezető egyetemi docens, dékánhelyettes, Pannon Egyetem, Veszprém. Szenté-Varga Mónika, egyetemi docens, dékánhelyettes, Hornyák Veronika, egyetemi hallgató, Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Budapest, Ózd, Horváth Szilárd PhD-hallgató, Gödöllő, Bertalan Péter tanszékvezető egyetemi docens, Kaposvári Egyetem, Darida Zsuzsa, PhD-hallgató, köztisztviselő, Veszprém. Kútvölgyi Viktória, PhD-hallgató, Bálint Csaba PhD-hallgató, tanársegéd, Szent István Egyetem, Gödöllő.

Tanulmányok

A területi különbségek vizsgálata a magyar NUTS 3 szintű területi egységekben, 2000 és 2015 között

A területi különbségek vizsgálata nagy jelentőséggel bír a területi kutatásokban. Európa hosszú távú versenyképességének ugyanis előfeltétele az, hogy a különböző régiókban közel azonos legyen a gazdasági fejlettség. Ennek érdekében az Unió költségvetésének jelentős részét csoportosítja a jövedelmi viszonyok területi kiegyenlítésére. Nem véletlen, hogy a területi különbségek és a kiegyenlítés mérésének igen széles módszertana alakult ki. A szerzők különböző mérőszámok alkalmazásával, a hazai NUTS 3 szinten vizsgálták meg a területi egyenlőtlenségeket a GDP tekintetében 2000 és 2015 között. Az elemzés rámutat arra, hogy bármely mutatószám segítségével elemezzük a területi differenciákat a vizsgált időszakban, hazánkban nem beszélhetünk a területi különbségek elvárható szintű mérséklődéséről.

Területi különbségek Magyarországon

Az Európai Unió térségeit már a kezdetektől fogva nagy területi különbségek jellemzik. Nem véletlen, hogy az Unió gazdaságpolitikájának egyik meghatározó eleme a régiók fejlettségbeli különbségeinek kiegyenlítése, illetve azok csökkentése az Európai Gazdasági Közösséget létrehozó Római Szerződés óta (1957). A sokszínű Európai Unióban még a legfejlettebb országokban is vannak olyan térségek, amelyek valamilyen okból hátrányba kerülnek a fejlettség szempontjából. A különbségek természetesen az országok között is jelentkeznek, amely miatt gazdasági szempontból az EU tagolttá vált (Lóránd, 2009). A fejlettségbeli különbségek nem csökkentek érezhetően, sőt egyes időszakokban inkább további divergenciát lehetett tapasztalni a régiók között. Erre a káros folyamatra a tagországok önálló regionális politikával válaszoltak, amelyek azonban – magától értetődően – eszközökben és mechanizmusaikban is különböztek az egyes tagállamokban, így nem hozták meg a kívánt eredményt. Az 1970-es évek elején indokolttá vált a regionális politika közösségi szintre való emelése. Létrejött – többek között – az úgynevezett Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap, amelyek jelentős pénzügyi forrásokat biz-

tosítottak a konvergencia célok megvalósítására, a különböző gazdasági fejlettségű régiók között (Rechnitzer – Smahó, 2011).

A jelenlegi 2014-2020-as programozási ciklusban, csak a konvergencia program támogatási összege megközelíti a 352 milliárd eurót. Ez az összeg áll rendelkezésre ahhoz, hogy a tagállamok befektessék a munkahelyteremtés és a növekedés elősegítésére. Jelentős szerep jut még az innovációnak, illetve az agrárgazdaságnak, de megjelenik új elemként az éghajlatváltozáshoz történő alkalmazkodás is (Bitáné Bíró – Molnárné Barna, 2013).

A tagállamok saját hozzájárulásait is figyelembe véve a fenti összeg valószínűleg meghaladja az 500 milliárd eurót (Regional Policy, 2014).

A hazai koncepció teljes mértékben harmonizál az EU-s célkitűzésekkel, amelyeket úgynevezett operatív programokként (Partnerségi Megállapodás, 2014) valósítunk meg, ebben az uniós tervezési ciklusban összesen több mint 21,9 milliárd EUR-ból.

Ahogy az Európai Unió többi térségében, úgy hazánkban is történelmi múltja van a területi differenciáknak. Ezeknek a kezelése az adott területi egységek gazdasági és társadalmi potenciáljához hivatott alkalmazkodni, azonban az 1970-es évek

centralizációs politikájának következtében a területi egyenlőtlenségek felerősödtek és a rendszerváltás idejére már igen látványossá váltak (Enyedi 1996; Horváth 2005). A hazai területpolitika a válságkezelés irányába fordult, amely azonban nem járt sikerrel, mert megfelelő koncepció és intézményrendszer nélkül csak az ország keleti részeire koncentrált. A kedvezőtlen területi folyamatok és az EU-hoz való csatlakozás előkészítése életre hívták a területfejlesztésről és rendezésről szóló 1996. évi XXI. törvényt, amely már meghatározta a területfejlesztés feladatait, a szükséges intézmény- és eszközrendszert. Ettől kezdve beszélhetünk arról, hogy a magyar területpolitika az Európai Unió jogrendszerének megfelelő jogi háttérrel rendelkezik (VÁTI, 2002). A területfejlesztés stratégiai célja közé tartozott a területi egyenlőtlenségek mérséklése, valamint a Budapest központúság oldása. A folyamat ezt követően sem állt meg, a törvény 1999. évi módosításával megerősödött a regionális szint (Rechnitzer, 2000). A törvény további két változtatást (2004-ben és 2011-ben) követően legutóbb 2013-ban került módosításra a területi önkormányzatok szerepének, és a területi tervezés integráló tevékenységének erősítése céljából (Dániel, 2016). Emellett fontos szempont a hazai területfejlesztési célok és az EU-s források felhasználása közötti összhang megteremtése is (2013. évi CCXVI törvény).

A kérdés az, hogy mennyire sikeres a hazai regionális politika, azaz érezhető-e, mérhető-e a területi differenciák mérséklődése az elmúlt időszakokban. Több szerző is megállapítja, hogy bár hazánk az **egy főre jutó GDP tekintetében** közelít az Európai Unióhoz, azonban a területi differenciák elmélyültek és jellegzetessé váltak a nyugati és keleti országrészek között. Mindeközben Közép-Magyarország, mint legerősebb régió, centralizáló szerepe állandósult (pl: Lengyel-Rechnitzer, 2004; Lukovich, 2006; Pitti 2008; Nemes Nagy, 2009; Dorgai, 2010; MKIK VGI, 2014; Rechnitzer, 2016). A fenti folyamatok eredményeképpen, Magyarország térszerkezetét napjainkban

- a főváros vezető szerepe, kiterjedő gazdasági és agglomerációs tere;
- az észak-nyugat és észak-közép-dunántúli térségek erős feldolgozóipara, így nagyobb gaz-

dasági teljesítménye;

- a nagyobb városokra jellemző munkaerő elszívó hatás;
- a vidéki térségek leszakadása különösen ott, ahol a mezőgazdaság népességeltartó szerepe csökkent, valamint
- a hátrányos helyzetű népesség területi koncentrációja jellemzi (B/130058. számú beszámoló).

A területi különbségek vizsgálata

Az elemzések a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) területi adatbázisában fellelhető, idősoros éves adatok alapján történtek, NUTS 3 szinten. A vizsgálat ezen a szinten történő elvégzésének aktualitását az adja, hogy a hazai NUTS 2 besorolás változása várható amiatt, hogy a Közép-magyarországi régió esetleges szétválása – Budapest és Pest megye különválásával – már többször is napirendre került. A szétválás oka egyértelmű, hiszen Pest megye a kilépéssel hozzáférhetne a Strukturális Alapokhoz¹, amely a jelenlegi tervek szerint 2018-tól különválnék Budapeستől és önállóan alkot majd egy külön – NUTS 2 szintű – régiót. Így a konvergencia kritériumok már ezekre a területekre is teljesülnek majd, azonban forráshoz elvben, csak a következő Unió ciklusban, tehát 2021-től juthatnak.

A tanulmányban vizsgált időszak 2000-től indul, ami elég hosszú időtáv ahhoz, hogy megbízható következtetéseket tudjunk levonni a térségek közötti konvergencia folyamatok alakulásáról.

Fejlettséget érintő kutatások esetén mindig előkerül az a kérdés, hogy mely **mutatószámok** elemzését tekintjük fontosnak. A társadalmi-gazdasági fejlettség mérésére nagyon sok mutatószám szolgál. Ezek a mérőszámok objektív és szubjektív mérésre is alkalmasak (Gáspár, 2013). Az objektív mérések között példaként említhető a bruttó hazai termék (GDP), a humán fejlettségi index (HDI), az élet anyagi minőségének indexe (LPI), a komplex fejlettségi mutató (KFM), a boldog bolygó index (HPI) stb. A szerzők célja az volt, hogy olyan mérőszámok segítségével elemezzék a területi kiegyenlítődés mértékét, amelyek könnyen, megyei szintre lebontva mindig elérhetőek. Így tehát a nyomon követés, a kutatás időszakos megismétlése nem ütközik akadályba. Ezért annak ellenére, hogy a fejlettség leírása sokféle mutató alapján lehetséges, a szerzők elsődleges mutatószámoknak a napjainkban is a leg-

elterjedtebb mérőszámként alkalmazott egy főre jutó GDP-t választották. Ismert, hogy a GDP-t nagyon sok kritika éri. Ennek oka, hogy a bruttó hazai terméknek több olyan összetevője is van, ami nem jelent társadalmilag hasznos tevékenységet, ugyanakkor számos társadalmilag hasznos tevékenység nem jelenik meg a mutatószámokban. Mivel a GDP az egy év alatt, egy országban megtermelt és végső felhasználásra kerülő termékek, és szolgáltatások összességét jelenti pénzben kifejezve, nem tesz különbséget a költségek és hasznok, a produktív és destruktív vagy a fenntartható és fenntarthatatlan tevékenységek között. Más megközelítés alapján a GDP figyelmen kívül hagyja a társas kapcsolatok világát, a háztartások és a közösségek gazdasági szerepét. Ezeken a területeken ugyanis nincs pénztranszformáció, ezért az itt kifejtett tevékenységek nem mérhetők a közgazdaságtan eszközeivel. A bruttó hazai termék tehát nem mutatja meg, hogy a társadalom elmozdult-e és ha igen, akkor milyen mértékben a kitűzött célok irányába. A mutató azt sem veszi figyelembe, hogy elég-e a rendelkezésünkre álló természeti erőforrás, illetve a valóságban ezek mennyibe kerülnek számunkra (Dabóczi, 1998).

Ennek ellenére a GDP a leginkább elfogadott és a leggyakrabban alkalmazott fejlettséget leíró mutató, amely indokoltá teszi az alábbi kutatásban történő alkalmazását is. A mutatószám jelentőségét bizonyítja az is, hogy az Európai Unió regionális politikája az egyes tagállamok fejlettségéhez igazodik. A fejlettségi szintet pedig a GDP alapján határozza meg az új kohéziós politika (1. táblázat).

1. táblázat: A régiók fejlettségi szintjének besorolása a GDP %-ában, 2014 és 2020 között

Régiók fejlettsége	GDP mértéke
kevésbé fejlett régiók	<EU átlag 75%-a
átmeneti régiók	EU átlag 75-90%-a
fejlettebb régiók	>EU átlag 90%-a

Forrás: *Regional Policy, 2014.*

A GDP empirikus vizsgálatba történő bevonása mellett szól az is, hogy a módszertan követi a gazdasági változásokat, így jelenleg a 2014-ben bekövetkezett módszertani változásoknak megfelelő bruttó hazai termék adatait közli a Központi Statisztikai Hivatal (KSH, 2015).

A konvergencia elemzésekor előtérbe kell helyezni a **területi kutatások módszertanát**, amelynek igen széles spektruma és szakirodalma van (pl: Nemes-Nagy, 2005; Molnár, 2015; Molnár-Barna, 2004, Sánta et al, 2015). A módszerek általában két részre oszthatók:

Egyrészt beszélhetünk azokról a metodikákról, amelyek az általános statisztikai eszköztár keretein belül találhatók (pl. arányváltozás, területi összehasonlító viszonyszám, aritmetikai közép, geometriai átlag, dinamikus viszonyszámok, stb.) de területi elemzésekre is felhasználhatók. Másrészt, megkülönböztetünk olyan mutatókat, amelyeket kifejezetten területi elemzésekre használunk. Ezeket általában három jól elkülöníthető csoportba tudjuk besorolni:

Az első csoportba azok a mérőszámok tartoznak, amelyek a **polarizáltságot** mérik, vagyis az adatbázis két szélső értéke közötti különbségét tekintik a számítás alapjának (terjedelem, terjedelem-arány), vagy annak valamilyen finomított formáját: pl. relatív terjedelem, Éltető-Frigyes féle Duál mutató.

Ezek egyszerűen számszerűsíthetők, tehát komolyabb statisztikai szoftvert sem igényelnek (Major – Nemes, 1999). A *terjedelem* az adatsor legnagyobb és legkisebb elemének a különbségét mutatja meg. A terjedelemmel rokon mérőszám a *terjedelem (range) arány*, amely az adatsor legnagyobb és legkisebb értéke közötti differenciát hányadosos formában fejezi ki. A terjedelmek értelmezésekor nagyon óvatosan kell eljárni, hiszen az eredmény igencsak torz lehet, ha az adatsor kiugró értékeket is tartalmaz (Molnár – Barna, 2004). A *duál mutató* az átlag feletti és az átlag alatti értékek hányadosaként jellemzi a területi polarizáltságot (Molnár, 2015).

A második csoportba a **szórás típusú mutatókat** soroljuk (szórás, relatív szórás), amelyek az adatbázis valamely középértékétől (mediántól, illetve legtöbbször a számtani átlagtól) való átlagos eltérést mérik (Kotosz, 2016).

A *súlyozott és a relatív szórás* időbeli lefutásának ábrázolása ugyanis alkalmas a területi különbségek jellemzésére. Amennyiben a függvény csökkenő lefutású – tehát a különbségek mérséklődéséről van szó – a területi egyenlőtlenség csökkenéséről beszélünk, amelyet szigma-konvergenciaként² is említene (Sala – I – Martin,

1996). A béta konvergencia elmélete alapján az egyes térségek kezdeti fejlettsége és azok fejlettségi üteme között negatív kapcsolat van. Ezen elmélet alapján az is mérhetővé válik, hogy a kisebb fejlettségi szinttel rendelkező térségek valóban gyorsabban fejlődnek-e a nagyobb fejlettségi szinttel jellemezhető területi egységekhez képest. Amennyiben ez a jelenség igazolható egy bizonyos időszakra vonatkozóan felzárkózásról beszélhetünk (Oblath – Szörfi, 2010).

A harmadik klaszterbe a **területi megoszlások eltérését mérő indexeket** soroljuk. Ebben a csoportban találhatók az igazán speciális területi mérőszámok, pl. a Hoover-index, a Robin-Hood index, a Lorenz-görbe és a Gini-mutató (Pénzes, 2007).

Ez utóbbi csoport mutatói az adott változó, vagy változók különböző területegységek közötti megoszlását vizsgálják. A *Lorenz görbe* egy speciális vonaldiagram, amely a jövedelemeloszlás mérésére alkalmas. Ez alapján két szélsőséges esetet tekinthetünk: Az egyik esetben tökéletes egyenlőséget feltételezve a lakosság minden egyes tizede az összes jövedelem pontosan 10 %-ával rendelkezik. A másik szélsőséges esetben pedig az összes jövedelem egyetlen személy tulajdonában összpontosul. A Lorenz görbe e két véglet között ábrázolja az adott területegységekre jellemző jövedelem eloszlást. Az egyensúlyi állapotot a vonaldiagram átlója, míg az ettől való eltérés a koncentráció mértékét mutatja. Az egyensúlyi állapotot és a jövedelem eloszlását mutató görbe közötti terület nagyságát pedig a *Gini index* segítségével számolhatjuk ki (Dusek – Kotosz, 2016). A *Hoover-index* két változó együttes eloszlását, illetve azok különbségeit elemzi különböző régiók esetén. Tulajdonképpen a százalékban kifejezett megoszlási viszonyszámok különbségeit veszi alapul és megmutatja, hogy az egyik (bármelyik) változónak hány százalékát kellene átcsoportosítani az egyes területegységek között úgy, hogy annak eloszlása egyenlő legyen a másik változó területegységek közötti megoszlásával. Értéke 0 és 100 között változik, amennyiben 0, akkor teljesen megegyező eloszlásról beszélünk, 100 közeli értéke pedig teljes egyenlőtlenséget mutat (Hoover, 1941). A Hoover-index számításához használt változók egyike a lakónépesség száma. A találó nevű

Robin-Hood indexet végső soron felfoghatjuk egy speciális Hoover-indexként, ugyanis ebben az esetben az egyik változó a népesség, a másik pedig a jövedelem, amit a GDP-vel is mérhetünk (Atkinson – Micklewright, 1992). Ebben az esetben a mutató értéke százalékban fejezi ki azt, hogy a jövedelem hány százalékát kellene átcsoportosítani a területegységek között ahhoz, hogy ugyanolyan legyen az eloszlása, mint a népességnek (elvenni a gazdagabb területegységektől és odaadni a szegényeknek). Ekkor minden területegységben azonos lenne az egy főre jutó jövedelem és – értelemszerűen – egyenlő lenne az átlaggal is.

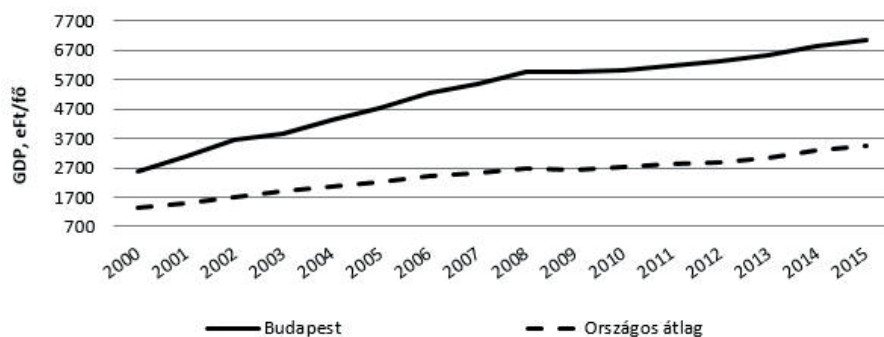
Jelen tanulmányban a szerzők a hazai NUTS 3 szintű területegységek (megyék) szintjén, a be-mutatott három mutatószámcsoporthoz támaszkodva, 2000-től 2015-ig vizsgálták meg a jövedelem (egy főre jutó bruttó hazai termék) segítségével a kiegyenlítődési folyamatokat.

A bruttó hazai termék különbségei megyei szinten

A NUTS 3 szintű elemzések eredményei azt mutatják, hogy Budapestet, mint régiót teljesen külön kell kezelni és értékelni. A főváros ugyanis, mint területi egység, markánsan kiemelkedik a megyék közül minden lényeges társadalmi-gazdasági mutató tekintetében. A vizsgált időszakban az egy főre jutó GDP adatok alapján a budapesti értékek végig magasan, több mint kétszeresen meghaladták az országos átlagot (1. ábra).

Természetesen a fenti eredmény nem meglepő, hiszen a fővárosban van az ipar és a GDP-t előállító tevékenységek nagy része. A külföldi érdekeltségű vállalatok nagy száma, a legnagyobb országos átlagjövedelem, a legkisebb mértékű munkanélküliség továbbra is erős vonzerőt jelentenek gazdasági és társadalmi téren egyaránt (Péter et al, 2015). Mindezt tetézi, hogy a fővárosban realizálódik az országban zajló kutatás-fejlesztési ráfordítások közel két-harmada. A fentiek azt mutatják, hogy a **főváros koncentráló szerepe nem oldódott**. A vonaldiagramokra illesztett függvények β_1 paraméterei szintén Budapest központi szerepét támasztják alá. Az országos átlag és Budapest idősorára illesztett függvények közül a hatványfüggvény relatív illesztési hibája volt a legkisebb a vizsgált időszakban ($VSe_{\text{országos átlag}} = 4,55\%$; VSe_{Budapest}

1. ábra: Az egy főre jutó GDP alakulása Magyarországon és Budapesten, 2000-2015 között

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

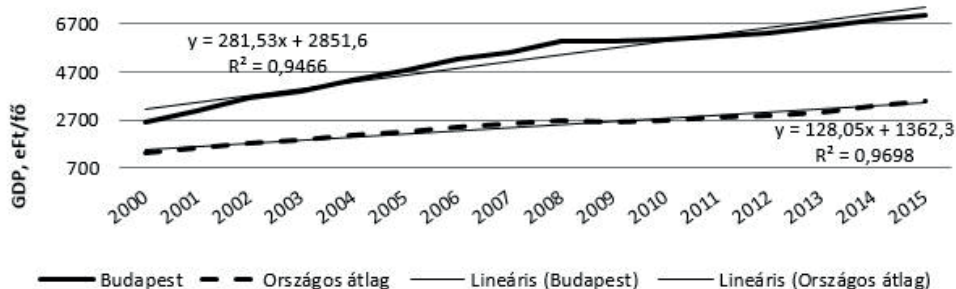
=3,23%). Amiatt, hogy a hatványfüggvény β_1 paraméterének értelmezése szakmai szempontból nehézkes, ezért a második legjobban illeszkedő függvény került értelmezésre. Az illetékt lineáris trendfüggvények illesztési hibái a hatványfüggvényhez képest magasabbak, de értékük így is jóval a megengedett 10-15%-os határon belül van ($VSe_{\text{országos átlag}} = 4,70\%$; $VSe_{\text{Budapest}} = 6,53\%$). Ez alapján elmondható, hogy míg országos szinten a GDP egy főre jutó értéke évente, átlagosan 128 eFt-tal növekszik, a főváros esetén ugyanez a növekedés 282 eFt (2. ábra).

A teljes képhez az is hozzátartozik, hogy Budapestet kívül csak Győr-Moson-Sopron megyében volt a vizsgált időszakban az országos átlag felett a fajlagos nemzeti jövedelem (108-130%). Komárom-Esztergomban az időszak nagy részében – 2001; 2002 és 2009 kivételével – szintén átlag feletti teljesítményt (104-122%) figyelhetünk meg. A többi esetben azonban

egyedül Vas megyében fordul elő 2003-ban, hogy az egy főre jutó GDP az országos átlagot meghaladja. Fejér megye csak a vizsgált időszak kezdetén (2001) volt átlag feletti, utána hullámzó teljesítménnyel végig átlag alatt maradt. A többi megye a teljes vizsgált időszakban átlag alatti teljesítményt mutatott. Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék nyújtották a leggyengébb teljesítményt, előbbi megye fejlettsége az időszak nagy részében, még az országos átlag felét sem érte el.

A megyék közötti fejlettségbeli különbségek igen nagyok az egy főre jutó GDP tekintetében a teljes időszak alatt. Ha Budapest center szerepét nem vesszük figyelembe, akkor is igen nagy eltérést tapasztalhatunk Győr-Moson-Sopron és a sereghajtó Szabolcs-Szatmár-Bereg megye között. A vizsgált időszak első és utolsó évét összevetve, az országos átlaghoz viszonyított fejlettségi sorrendek nem sokat változtak, a vizs-

2. ábra: Az egy főre jutó GDP lineáris trendfüggvénye

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

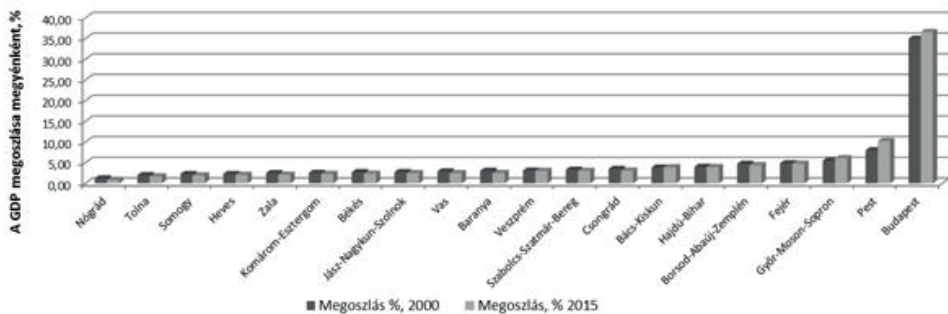
gált időszak két szélső évét reprezentáló diagram gyakorlatilag egybeesik. Az egy főre jutó GDP átlagos változási üteme ugyanakkor viszonylag kis tartományban mozog az egyes megyék esetén (104,6-108,5%). A legerőteljesebb növekedési ütem Komárom-Esztergom megyét jellemzi, míg a rangsor végén Nógrád megye áll. Országos szinten átlagosan évi átlagos 6,58%-os növekedésről beszélhetünk, amelyet Győr-Moson-Sopron, Bács-Kiskun, Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén, Komárom-Esztergom megye, valamint Budapest előz meg.

Érdekes megvizsgálni a GDP nagyságának (és nem fajlagos értékének) alakulását is (3. ábra). Minden különösebb számítás elvégzése nélkül is jól látható, hogy a megyék sorrendje nagyban megegyezik a GDP termelésében tapasztaltakkal, a vizsgált időszak elején és végén egyaránt. Az adatok azt mutatják, hogy a Közép-magyarországi régió és ezen belül Budapest állította elő a nemzeti össztermék csaknem felét úgy, hogy az itt élő lakosság csak harmada a teljes hazai népességnek. Az arányok némiképpen ugyan módosultak, de ez inkább divergenciát jelentett, mint kiegyenlítődést. Szembetűnő, hogy a központi régió szerepe tovább erősödött. Pest megye részaránya a nemzeti össztermék előállításában két százalékponttal emelkedett (8,02%-ról 10,26%-ra), Budapest részaránya pedig 34,94%-ról 36,57%-ra nőtt.

A 3. ábrán látható, hogy Budapest, illetve Közép-Magyarország erősen dominált a nemzeti össztermék előállításában 2000-ben és 2015-ben egyaránt (34,9-36,6% Budapest tekintetében, illetve 43,0-46,8% Budapesten és Pest megyében összesen), a többi megye pedig Győr-Moson-Sopron kivételével (5,5-6,1%) egyenként nem haladta meg még az 5%-os részarányt sem. A két év összehasonlításakor az is megállapítható, hogy az egyes megyéknek a hazai bruttó nemzeti össztermékből való részesedése csak kis mértékben változott a vizsgált évek alatt. Azonban amiatt, hogy országos szinten a GDP több, mint kétszeresére nőtt ezen időszak alatt, és a megyék által megtermelt bruttó hazai termék különböző mértékben növekedett, az arányok változását illetően érdekes kép rajzolódik ki. Hazánkban a vizsgált időszakban összesen több mint 2,5-szeresére nőtt a megtermelt GDP tömege (2. táblázat). Ennél magasabb szintű növekedést megyei szinten 6 megye esetén tapasztalhattunk, így értelemszerűen ezeknél a megyéknél tapasztalható az összes megtermelt GDP nagyságának változásához képest arálynövekedés. Ez azt jelenti tehát, hogy az összes GDP növekedési üteméhez képest 14 régióban lassabb volt a fejlődés, ami a táblázatban látható arányok csökkenésében mutatkozik meg.

Az elvégzett vizsgálatok itt is egyértelműen azt mutatják, hogy közel másfél évtized után a jövedelem eloszlás nem a kiegyenlítődéssé, hanem

**3. ábra: A GDP megoszlása a NUTS 3. szintű területi egységekben
2000-ben és 2015-ben, %**

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

2. táblázat: A GDP változásának mértékei Magyarország megyéiben, %

Területi egység	2000=100	Arányváltozás 2000 és 2015 között, %
Pest	326,47	127,92
Komárom-Esztergom	306,05	119,92
Győr-Moson-Sopron	282,09	110,53
Budapest	267,09	104,65
Bács-Kiskun	262,82	102,98
Borsod-Abaúj-Zemplén	257,39	100,85
Hajdú-Bihar	250,76	98,25
Szabolcs-Szatmár-Bereg	237,51	93,06
Heves	236,85	92,80
Zala	234,91	92,04
Fejér	232,06	90,93
Jász-Nagykun-Szolnok	229,94	90,10
Csongrád	220,63	86,45
Somogy	218,50	85,61
Vas	217,94	85,39
Tolna	216,72	84,92
Veszprém	210,06	82,31
Baranya	200,37	78,51
Békés	195,19	76,48
Nógrád	177,22	69,44
Ország összesen	255,22	-

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját számítás és szerkesztés

a koncentráció irányába változott. Az arányváltozás egyértelműen rávilágít arra, hogy a központi régió (Budapest, Pest megye) domináns szerepe tovább erősödött. Ez azért is elgondolkodtató, mert az előző Európai Unió, hétéves költségvetési periódusban (2007-2013), Közép-Magyarország nem számított konvergencia régióknak, tehát a támogatási körből kiesett, ennek ellenére nem csökkent a gazdasági súlya hazánkban a lemaradt megyékhez képest, amelyek a felzárkózás érdekében támogatáshoz juthattak. A kezdetekkor is hátrányos helyzetben lévő megyék „szerepe” még inkább csökkent: Hajdú-Bihar, Szabolcs-

Szatmár-Bereg, Heves, Zala, Fejér, Jász-Nagykun-Szolnok megyékben az arányváltozás ugyan még 10% vagy annál kisebb zsugorodást mutat az összjövedelemhez való hozzájárulás tekintetében, azonban 9 megye esetén ennél markánsabb visszaesést tapasztalunk. A negatív rekordot Nógrád megye tartja, amelynek a teljes magyar GDP termelésben betöltött részaránya 30,56 %-kal csökkent 2000 és 2015 között.

A GDP egy főre jutó értéke és a GDP tömeg alapján a területi egységek közötti fejlettségbeli kiegyenlítődésről csak nagyon óvatosan beszélhetünk a vizsgált időszakban.

A bruttó hazai termék megyei szintű eltéréseinek vizsgálata területi mérőszámok segítségével

Ahhoz, hogy az esetleges kiegyenlítődésről vagy éppen a különbségek növekedéséről egzakt módon beszélhessünk, a fentiekben bemutatott differenciákat szükséges különböző területi mérőszámok számításával alátámasztani.

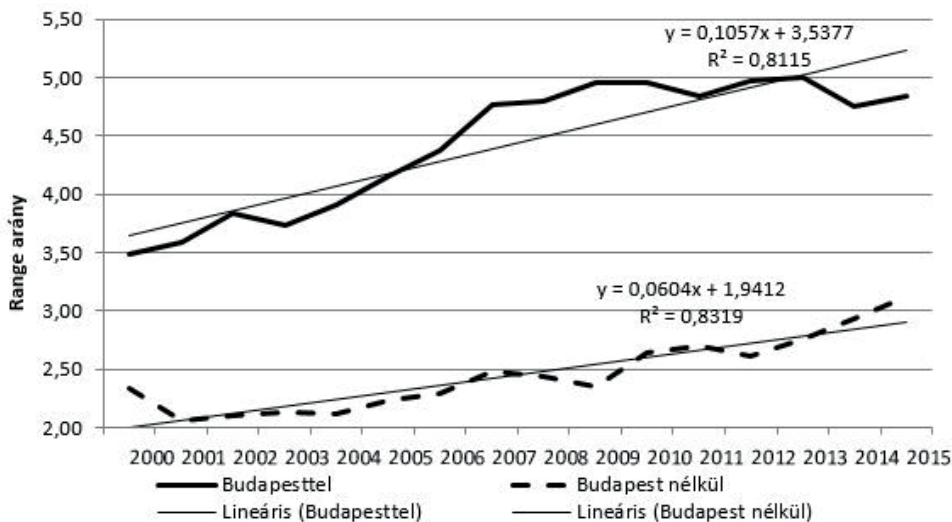
Range-arány

A range-arány az adott évben legnagyobb és legkisebb egy főre jutó GDP érték közötti különbséget mutatja meg. A range-arányok Buda-

pest figyelembevételével, jóval nagyobb értéket vesznek fel, amely természetesen a főváros „kiugró” értékei miatt. Budapestet elhagyva Győr-Ménfőcsanak-Sopron megye képviseli a legnagyobb értéket, ebben az esetben a range-arányok mértéke és növekedési üteme is kisebb (4. ábra).

A range-arányok összességében növekednek a vizsgált időszak alatt, amelyek tehát a különbségek növekedésére utalnak. **Budapestet is figyelembe véve csak 3 időszakban tapasztalható csökkenés a mutatószám esetén, míg**

4. ábra: Az egy főre jutó GDP range-arányainak alakulása, 2000 és 2015 között

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját számítás és szerkesztés

Budapest elhagyásával 5 év tekintetében is megfigyelhető közeledés a legnagyobb és a legkisebb értékek között. Mivel ezek a változások csak egy-egy időszakot érintenek, nem mondhatjuk azt, hogy a területi differenciák mérséklődése megkezdődött. Ezt az illesztett trendfüggvények és azok β_1 paramétere is igazolja. Ami egyértelműen megállapítható, hogy Budapestet elhagyva a vizsgálatokból a különbségek mértéke kisebb, és azok időrendi alakulása kiegyensúlyozottabb. A szórás terjedelme (range) alapján pedig az is jól

látszik, hogy ezek a különbségek mekkora mértéket vesznek fel. A Budapest esetén számított terjedelmek 3 év kivételével több, mint kétszeresei a Budapestet kizáró adatsor terjedelmeinek (3. táblázat).

Duál mutató
A duál mutató szerinti területi differenciáltság hektikus képet mutat. 2015-ben a duál mutató 2,37-szeres különbséget mutat az országos GDP átlag feletti és alatti megyék között. A mutató változatosságára utal, hogy értéke 2009-ben érte el a maximumot (2,83), ezt követően pedig – 2014.

kivételével – folyamatos csökkenés tapasztalható. A duál mutató szerint tehát a vizsgált időszakban 7 év esetén is – ezen belül 2010 és 2013 között megszakítás nélkül – csökkent a megyék közötti területi különbség (5. ábra).

3. táblázat: A szórás (range) terjedelmének alakulása 2000 és 2015 között

Évek	Budapesttel	Budapest nélkül
2000	1845,71	987,25
2001	2226,15	910,33
2002	2687,48	1046,24
2003	2841,08	1174,67
2004	3225,27	1234,56
2005	3595,36	1406,59
2006	4054,87	1549,43
2007	4370,76	1708,85
2008	4728,26	1789,32
2009	4765,50	1614,82
2010	4806,00	1985,66
2011	4878,48	2161,73
2012	5042,62	2049,20
2013	5242,63	2295,92
2014	5388,46	2771,27
2015	5607,69	3103,71

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját számítás és szerkesztés

A korábbiakban leírtak alapján evidensnek vélhetjük, hogy a duál mutató nagyságrendileg kisebb értéket vesz fel a Budapestet elhagyó vizsgálatok esetén. 2015-ben az átlagnál nagyobb GDP-vel rendelkező megyék 1,45-szörös jövedelemmel rendelkeztek az átlag alatti GDP-vel rendelkező megyék átlagos jövedelméhez képest. Budapestet is bevonva a vizsgálatokba a duál mutató, 2,37-es értéket vesz fel ugyanebben az évben. A mutató csökkenése – tehát a különbségek mérséklődése – az időszak nagy részében nem esik egybe a két időszornál. Budapestet is figyelembe véve a területi különbségek mérséklődése 2003-ban, 2007-ben, 2010 és 2013 között, valamint 2015-ben jelentkezik. A Budapestet nem tartalmazó idősor esetén 2002-ben, 2008-ban, 2009-ben, 2011-ben és 2012-

ben figyelhető meg a területi differenciák csökkenése az előző időszakhoz képest. A fentiek alapján úgy tűnik, mintha a megyék Budapesthez mért területi különbségét nem feltétlenül ugyanazok a társadalmi-gazdasági jelenségek mozgathatnák, mint a megyék egymáshoz mért eltérését. Összességében azonban mind a két idősorra elmondható, hogy a duál mutató évente, átlagosan, ha eltérő mértékben is, de növekedést mutat (Budapesttel együtt: + 0,973%; Budapest nélkül: + 0,073%).

Relatív szórás

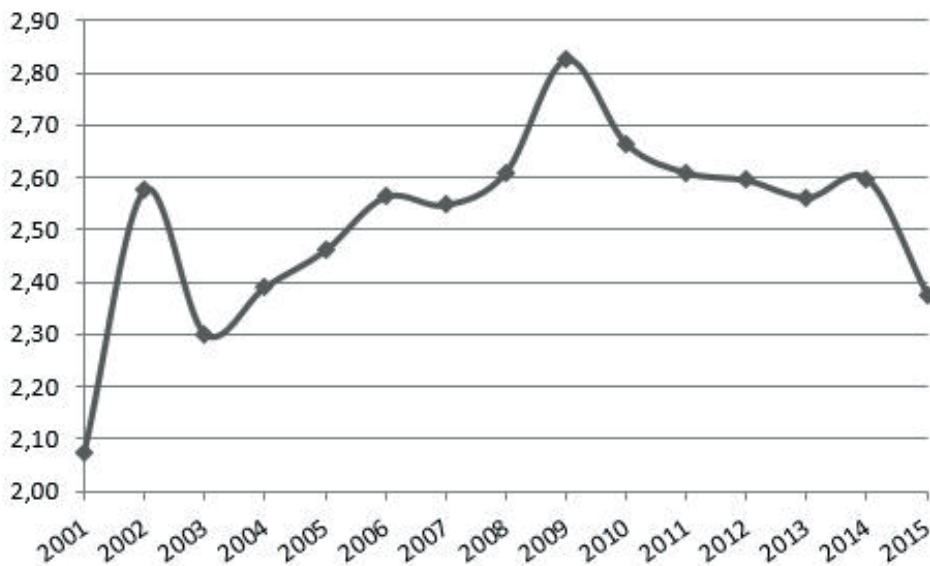
A megyék közötti eltérések mértékének változása, a kiegyenlítődés „jelenléte” szórás és relatív szórás segítségével szemléltethető. A relatív szórás kiszűri a nagyságrendbeli eltéréseket, így az egyenlőtlenség időbeli változása könnyen értelmezhető (4. táblázat).

4. táblázat: Az egy főre jutó GDP relatív szórása megyei szinten, 2001-2015³

Évek	Relatív szórás, %	Változás
2001	48,54	-
2002	52,54	4,00
2003	50,13	-2,41
2004	50,86	0,73
2005	52,65	1,79
2006	55,64	2,99
2007	55,19	-0,45
2008	56,77	1,58
2009	59,28	2,50
2010	57,75	-1,53
2011	56,11	-1,64
2012	56,29	0,19
2013	55,21	-1,09
2014	52,53	-2,68
2015	51,75	-0,78

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

5. ábra: A duál mutató változása 2001 és 2015 között

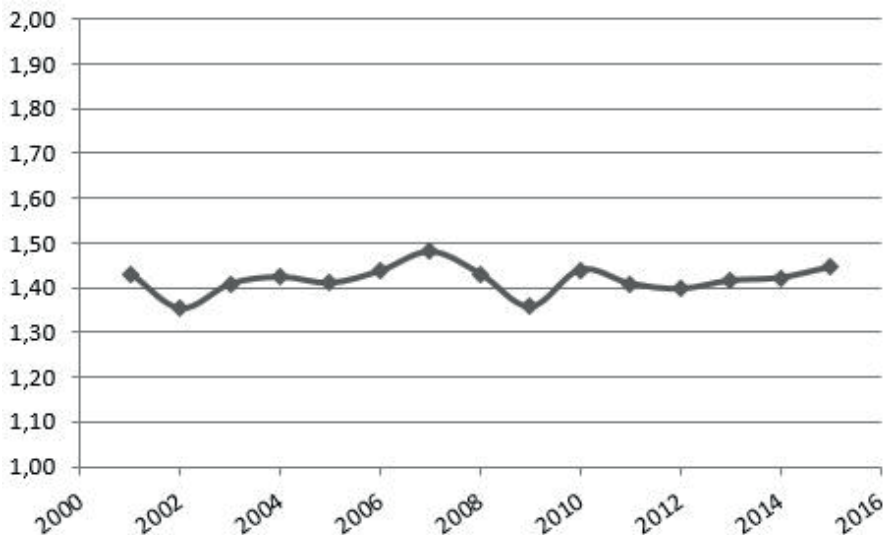

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját számítás és szerkesztés

A duál mutató időbeli lefutása jóval kiegyensúlyozottabb Budapest figyelembe vétele nélkül:

6. ábra: A duál mutató változása 2001 és 2015 között, Budapest figyelembe vétele nélkül

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját számítás és szerkesztés

A 7. ábrán látható, hogy Budapest figyelembevételével a relatív szórás szélsőséges adatállományt, tehát nagyfokú területi differenciát mutat. A legkisebb koefficiens is 48,54% (2001), ami 18,54%-ponttal nagyobb értéket jelent, mint a heterogenitás határértéke (30%).

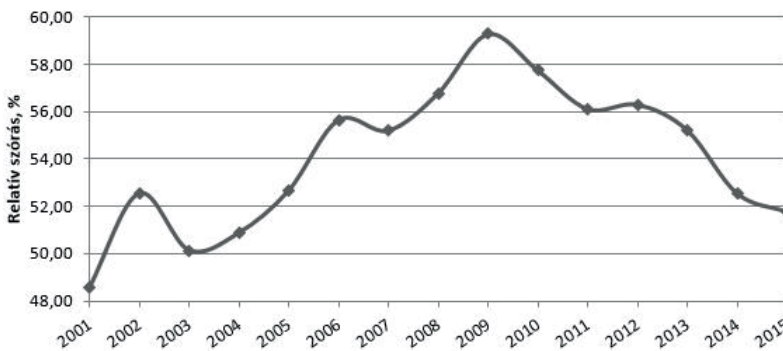
Budapest figyelembe vétele nélkül a heterogenitás mértéke kisebb, itt „csak” közepes szintű változékonyságról beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy a főváros fejlettségi szintjéhez a megyék nem tudtak felzárkózni a vizsgált időszakban, bár a területi eltérés több évben is (2007, 2010-2014) csökkenést mutat az előző évhez képest (8. ábra). Az utolsó 5 vizsgált időszak csökkenő mértéke bizakodásra adhatna okot, azonban

– a csökkenés a legnagyobb heterogenitással (59%) jellemezhető év után (2009) következett be, és

– a területi különbségek 2014 évben 4%-kal magasabb szintet értek el, mint 2001-ben.

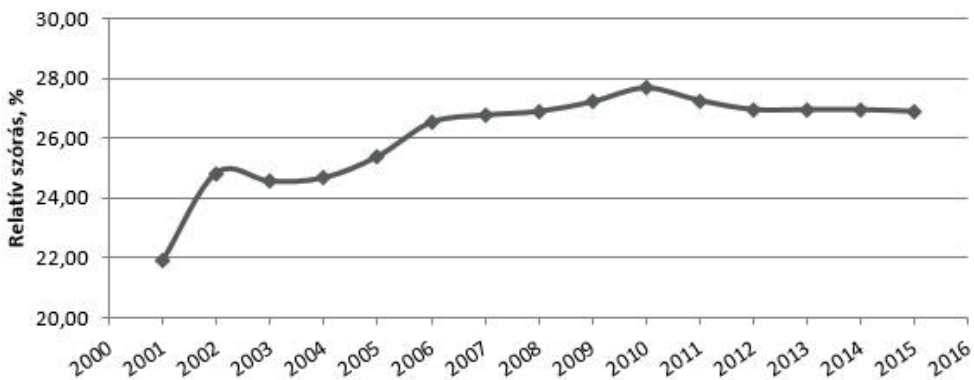
A Budapestet kizáró vizsgálatok szerint a 2010-es évben mutatkozott a megyékben a legnagyobb heterogenitás, ezt követően pedig 27%-os relatív szórással jellemezhető a megyék közötti területi eltérés. Ebben az adatsorban a „kiegyensúlyozott” különbség a jellemző, minekután több egymást követő időszakban is előfordult ugyanaz az érték a variációs koefficiens esetén. Az első vizsgált évhez képest azonban ezen adatsor esetén is növekedés tapasztalható, amelynek mértéke 3%.

7. ábra: Az egy főre jutó megyei GDP relatív szórásainak alakulása, 2000 és 2015 között

Forrás: *www.ksh.hu* STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

8. ábra: Az egy főre jutó megyei GDP relatív szórásainak alakulása, Budapest figyelembevétele nélkül, 2000 és 2015 között

Forrás: *www.ksh.hu* STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

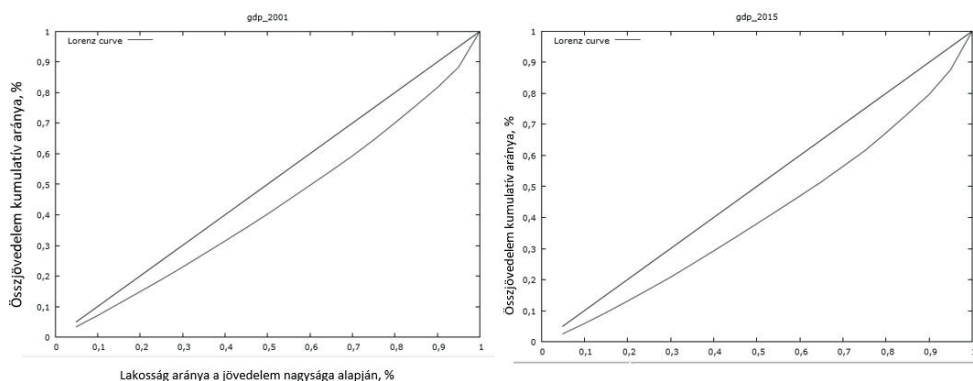
Az eredmények tehát azt mutatják, hogy területi kiegyenlítődésről a teljes időszakban nem beszélhetünk, hiszen a vizsgált időszak végére, Budapest figyelembevételével és anélkül is nőttek a területi különbségek. A mértani átlagok szerint a vizsgált időszakban a teljes adatsor esetén, évente átlagosan 0,48 százalékponttal nő a relatív szórás értéke, viszont a kisebb mértékű heterogenitású adatsor esetén ugyanez a változás évente átlagosan 1,48%- pontos növekedést mutat. Összességében tehát elmondhatjuk azt, hogy a relatív szórás esetén a megyék közötti differencia értéke kisebb, mint a megyék és a főváros egymáshoz viszonyított differenciája. **Ez az eltérés azonban nagyobb mértékben nő, mint a Budapestet is tartalmazó adatsor relatív szórása, tehát a megyék nemcsak Budapest fejlettségi szintjétől, hanem egymáshoz viszonyított fejlettségi szinttől is távolodnak.** Azt azonban érdemes figyelembe venni, hogy a területi differencia fenti módszerrel vizsgált növekedése nem évről-évre következett be, hiszen bizonyos időszakokban a felzárkózás csirái is mutatkoznak.

Lorenz görbe és Gini-index

A Lorenz görbe egyértelműen a differenciáltság növekedését mutatja. A Lorenz görbe kumulált relatív gyakoriságok alapján mutatja a koncentrációt, tehát a lakosság a jövedelem (egy főre jutó GDP) alapján kerül sorba rendezésre az ordináta tengelyen. A 9. ábrán látható, hogy pl. míg 2001-ben a lakosság „alacsonyabb jövedelmű” 80%-a rendelkezett a jövedelem 70%-ával, addig ez az arány 2015-re 67%-ra csökkent. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a lakosság 20%-a az összjövedelemből való részesülését 3%-kal növelte a teljes időszak alatt.

A Gini index a két görbe közötti terület nagyságát számszerűsíti és ugyancsak a koncentráció erősödésére utal. A vizsgált időszakban a mutató értéke ugyanis évről-évre átlagosan 1,7%-kal növekedett. A Gini index kisebb értéket vesz fel Budapest figyelembe vétele nélkül, azonban az évenkénti átlagos növekedés mértéke nagyobb (2,89%). Tekintve, hogy az index az „egyensúlyi” és a Lorenz görbe közötti területet mutatja, ennek a területnek a növekedése a két görbe eltávolodását, azaz a területi különbségek növekedését eredményezi (5. táblázat).

9. ábra: Az egy főre jutó GDP Lorenz görbéje, 2001 és 2015 között

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

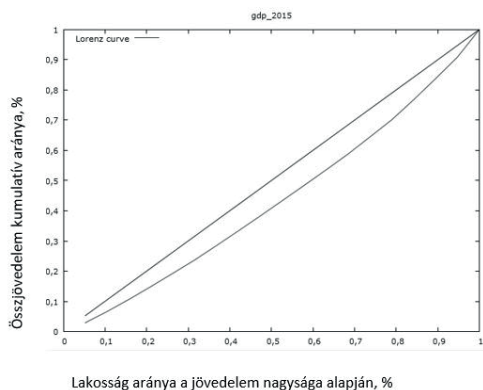
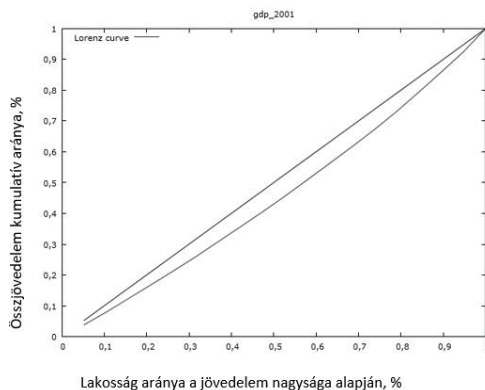
5. táblázat: Az egy főre jutó GDP-ből számolt Gini index alakulása, 2001 és 2015 között

Évek	Budapesttel	Budapest nélkül
2001	0,149	0,098
2002	0,164	0,106
2003	0,169	0,118
2004	0,172	0,119
2005	0,178	0,121
2006	0,184	0,123
2007	0,187	0,127
2008	0,184	0,120
2009	0,181	0,109
2010	0,189	0,125
2011	0,187	0,126
2012	0,186	0,125
2013	0,186	0,127
2014	0,185	0,132
2015	0,189	0,146

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját számítás

A Gini index nagyobb mértékű változását a fővárost elhagyó vizsgálatoknál a Lorenz görbe jól szemlélteti. (10. ábra). Ennek alapján a fejezet elején megfogalmazottakhoz hasonló kö-

10. ábra: Az egy főre jutó GDP (Budapest nélkül) Lorenz görbéje, 2001 és 2015 között

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

vetkeztetést vonhatunk le a Budapestet kihagyó vizsgálatok esetén. Míg 2001-ben a lakosság „alacsonyabb jövedelmű” 80%-a rendelkezett a jövedelem 73%-ával, addig ez az arány 2015-re 71%-ra csökkent. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a lakosság 20%-a, az összjövedelemből való részesülését 2%-kal növelte a teljes időszak alatt.

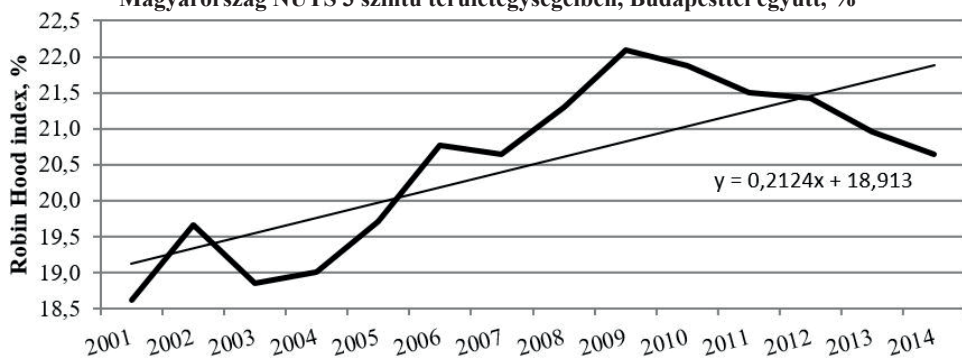
Robin-Hood index

A Robin-Hood index alkalmazásával, de már a lakónépesség (azon belül is az aktív népesség) számának és megoszlásának figyelembevételével is levonhatók következtetések a konvergenciát illetően. Az alkalmazott index további előnye, hogy könnyen számítható és értelmezhető amiatt, hogy a százalékos formában kifejezett alapadatok (népesség és GDP) megoszlási viszonyzásait kell számszerűsíteni.

Hazánk valamennyi megyéjére vonatkozó Robin-Hood indexek alakulását, a 2001-2014-es időszakra vonatkozóan, a 11. ábra mutatja. Egyértelműnek látszik, hogy a hazai területi folyamatok alakulására, a 2001 és 2009 közötti időszakban, a különbségek növekedése volt jellemző. Mindez azt jelenti, hogy ebben az időszakban nem a jövedelmek kiegyenlítődése, hanem a különbségek további növekedése volt megfigyelhető. A kialakult tendenciát csak némileg enyhítette a 2003-as évben tapasztalható enyhe csökkenés.

Az időszak második felében (2009-2014) már megfigyelhetünk egy enyhe közeledést a régiók között, de a mutató még mindig 20% feletti

11. ábra: A Robin-Hood index értékeinek alakulása 2001 és 2014 között, Magyarország NUTS 3 szintű területegységeiben, Budapesttel együtt, %

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

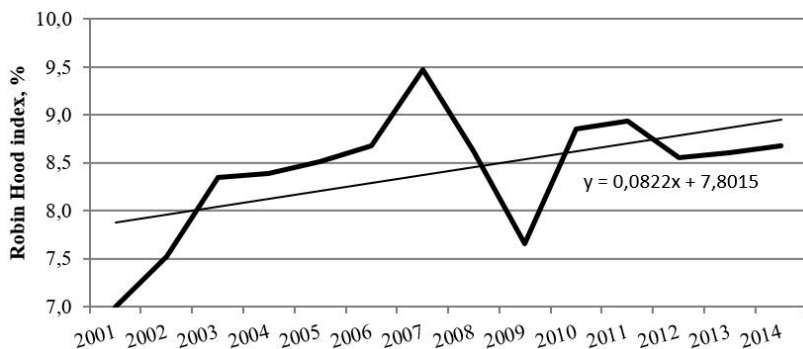
értéket mutatott, ami azt jelenti, hogy a teljes magyar GDP-nek több mint egyötödét kellett volna átcsoportosítani a régiók között ahhoz, hogy jövedelem-kiegyenlítődsről beszélhessünk. Ez – a 2014-es GDP adatokat figyelembe véve – több, mint 6,5 ezer milliárd Ft-ot tett volna ki (6 641 883 ezer Ft). Amennyiben a teljes vizsgált időszakot tekintjük, akkor a régiók fejlettsége közötti különbség egy enyhe emelkedést mutatott. A leírt folyamatok azt eredményezték, hogy az illesztett lineáris függvény β_1 paramétere szerint évente átlagosan 0,21%-kal nőtt a Robin Hood index alapján mért területi különbség a vizsgált időszakban, a megyék között. A mutatószám ezen értéke azt mutatja, hogy a GDP-nek egyre nagyobb hányadát kellett volna elosztani a régiók között a fejlettségbeli kiegyenlítés érdekében.

Az emelkedő tendencia megbízható képet mutat, ugyanis a lineáris trendfüggvény illesztése nagyon jó, az illesztés relatív hibája nagyon alacsony ($V_s = 3,67\%$). A Robin-Hood index teljes időszakra számított éves átlaga 20,51%, **ami a jövedelemegyenlőtlenség viszonylag magas fokát mutatja.**

Korábban láthattuk Budapest kiemelkedő súlyát a GDP termelésben, méghozzá sokkal nagyobb arányban, mint ahogy azt a lakónépessége alapján elvárhatnánk. Ebből következően indokolt volt elvégezni egy elemzést Budapest adatai nélkül is. A 12. ábra a főváros nélkül számított Robin-Hood indexek idősorát mutatja.

Ezek alapján a hat magyarországi konvergencia régió megyei között nem találunk akkora különbségeket, hiszen **az index értéke a teljes**

12. ábra: A Robin-Hood index értékeinek alakulása 2001 és 2014 között, Magyarország NUTS 3 szintű területegységeiben, Budapest nélkül, %

Forrás: www.ksh.hu STADAT táblák 2016. alapján, saját szerkesztés

idősorban már jóval alacsonyabb, mint a fővárossal együtt számított értékek esetén. A Robin-Hood index átlaga a teljes vizsgált időszakra 8,42%-os volt. Az idősor itt egy kissé másként alakul, mint ahogy azt az előbbiekben láttuk. Az időszak első felében, 2001 és 2007 között erőteljes emelkedés tapasztalható, majd két év alatt (2007 és 2009 között) egy viszonylag meredek – 1,81 százalékpontos – csökkenés látható az adatsorban: az index 9,47%-ról 7,66%-ra esett vissza. A teljes időszakot áttekintve egy enyhén emelkedő lineáris trendegyenletet kapunk, ahol a meredekség ugyan szerény mértékű (épp a hektikus ingadozásoknak köszönhetően), de következetes. A függvényt relatív illesztési hibája csupán (V_s) 6,59%-os, ami még az értelmezhetőség határán belül van.

Következtetések

A bemutatott mutatószámok különböző metodika alapján mérik a területi különbségeket. Az egy főre jutó bruttó hazai termék hazai eltéréseit legkisebb és legnagyobb értéke közötti különbség mértékével,

- az országos átlagnál nagyobb illetve kisebb átlaggal rendelkező megyék átlagainak a hányadosával,
- a relatív szórás nagyságával,
- a jövedelem egyenletes eloszlásához mért eltéréssel és
- az egyensúlyi állapot eléréséhez szükséges elméletileg átcsoportosított jövedelem nagyságával mutatták be a szerzők.

Valamennyi mutatószám esetén két fő közös következtetés vonható le:

2000 és 2015 között a GDP időszora szerint a kiegyenlítődség folyamata nem jellemző hazánkra és a közép-magyarországi régió szerepe tovább erősödött.

Az egyes területi mérőszámok eredménye alapján sem beszélhetünk kiegyenlítődségi folyamatról. A fővárost elhagyva a vizsgálatokból a megyék közötti különbségek nagyságrendje kisebb, és azok időrendi alakulása kiegyensúlyozottabb.

A megyék közeledése azonban csak 1-1 évre, vagy egy rövidebb időszakra jellemző (6. és 7. táblázat). Sőt, Budapest figyelembevételkor a terjedelem nem mutatja 1 évvel kapcsolatban sem a területi differenciák csökkenését. A többi mutatószám esetén kisebb-nagyobb átfedések tapasztalhatók, de a 2010-től kezdődő időszakot mindegyik mutatószám érinti. Ez a Robin Hood index esetén összefüggő időszakot jelent, tehát a mutatószám értéke minden egyes évben csökken az előző évhez képest. Ezek alapján óvatosan elmondható, hogy a kiegyenlítődség jelei mégiscsak mutatkoznak 2010-től kezdődően. Azonban ezek a csökkenések, nem túl nagymértékűek, átlagosan 2,5%-os mértéket vesznek fel.

A 7. táblázatban kevesebb színnel ellátott cella található. A Budapestet elhagyó vizsgálatoknál a 2012-es és még talán a 2009-es évre mondható el az, hogy a megyék fejlettsége közelít egymáshoz. Tehát megerősödni látszik az a gondolat, hogy a megyék egymáshoz mért differenciája nagyobb mértékben nő, mint a fővároshoz viszonyított különbségük.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a hazai területi folyamatokra a gazdasági fejlettség tekintetében tendenciaszerű volt a differenciáltság mélyülése, akár a fővárossal együtt, akár a főváros nélkül. A különbségek csökkenése csak rövidebb időtávon jelentkezett, és általában egy-egy nagy differenciát mutató év után következett be. Emiatt „valódi” konvergenciáról nem beszélhetünk. A főváros központi szerepe továbbra sem vitatható, azonban a területi differenciák erősödését nemcsak Budapest „ereje” hanem a megyék között meglévő és növekvő fejlettségbeli különbségek is okozzák. Mindezek alapján a konvergencia politika folytatása nem lehet kérdéses. A strukturális és kohéziós támogatások nélkül ugyanis a gazdasági és társadalmi különbségek valószínűsíthetően tovább nőnének és visszafordíthatatlanul megszilárdulnának, ami az Unió egészére nézve nagy veszélyeket jelentene.

MOLNÁR TAMÁS – M. BARNÁK KATALIN

Ez a publikáció/kutatás az Európai Unió és a magyar állam által finanszírozott EFOP-3.6.2-16-2017-00017 „Fenntartható, intelligens és ink-

6. táblázat: A Budapest figyelembevételével számolt területi differenciák mérséklődésének évei

Évek	Terjedelem	Terjedelem (range) arány	Duál mutató	Relatív szórás	Gini index	Robin Hood index
2001						
2002						
2003						
2004						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

7. táblázat: A Budapest nélkül számolt területi differenciák mérséklődésének évei

Évek	Terje-delem	Terjedelem (range) rány	Duál mutató	Relatív szórás	Gini index	Robin Hood index
2001						
2002						
2003						
2004						
2005						
2006						
2007						
2008						
2009						
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						

Forrás: A szerzők saját szerkesztése

luzív regionális és városi modellek” című pályázatból valósul meg.

HIVATKOZÁSOK

ATKINSON, A.B. – MICKLEWRIGHT, J. (1992): Economic transformation in Eastern Europe and the distribution of income. Cambridge U.P

AUBERT, A. – CSAPÓ, J. (2004): Európai Unió Alapismertek (HEFOP-3.3.1-P-2004-06-0016/1.0)

BACSI, Zs. – KOVÁCS, E. (2007): Határregiók fejlődésének sajátosságai. Késült a SLO/HU/CRO-4012-106/2004/01/HU-74 sz. INTERREG projekt keretében. Keszthely

BAJSZ, M. – PÉTER, E. (2012): Az egyszerűbb a nagyszerűbb? - Sikertényezők vizsgálata az EU-s pályázati projektekben. In: *[Pannon Egyetem, Georgikon Kar] (szerk.) 18. Ifjúsági tudományos fórum.* Konferencia helye, ideje: Keszthely, Magyarország, 2012.04.19 Keszthely: Pannon Egyetem, Georgikon Kar

BITÁNÉ, BÍRÓ B. – MOLNÁRNÉ BARNA, K (2013): Az innováció alapjai. In: *Nagy M. Z. (szerk.) Innovációs elemek az élelmiszertudomány területén: Felsőoktatási tananyag.* Kaposvár: Kaposvári Egyetem, pp. 15-30.

DABÓCZI, K. (1998): A mérhető balgaság, avagy miért nincs olaj a közgazdaságtan lámpásában? In: *Kovács, II. évf. 2. sz. pp. 32-57.*

DÁNIEL, Z. A. (2016): Az Unió vissza nem térítendő források hatása a gazdaságilag hátrányos régiók vállalkozásainak konvergenciájára. In: *Comitatus, Önkormányzati Szemle 26:(221).* pp. 21-32.

DORGAI, L. (2010): Vidék- és területfejlesztés 2. A területi-térégi különbségek kialakulása és jellemzői. Nyugat-magyarországi Egyetem http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0027_VTEF2/ch01s02.html

DUSEK T. – KOTOSZ B. (2016): Területi statisztika. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ENYEDI, GY (1996): Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Ember-település-regió sorozat, Budapest

GÁSPÁR, T. (2013): A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszere In: *Statisztikai szemle* 91. évfolyam 1. szám pp. 77-92.

HOOVER, E. (1941): Interstate redistribution of population, 1850–1940, *Journal of Economic History*, 1: 199–205.

HORVÁTH, Gy. (2005): Az uniós tag Magyarországon új kohéziós politikájának alapkérdései. In: *Sorsfordító esztendő.* A 42. Közgazdász-Vándorgyűlés előadásai. Budapest, TAS -11 Kft., pp. 408-416.

KOTOSZ, B. (2016): A konvergencia területiisége és lokális szintű mérése: elméleti áttekintés In: *Területi Statisztika* 56. (2): 139-157

KSH MÓDSZERTAN (2016): <http://www.ksh.hu/docs/hun/modsz/modsz10.html>

LENGYEL, I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

LENGYEL, I. – RECHNITZER, J. (2004): Regionális gazdaságtan. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.

LÓRÁND, B. (2009): Konvergencia és fejlesztéspolitika az Európai Unióban és Magyarországon. Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola pp. 38-45.

LUKOVICS, M. (2006): A magyar megyék és a főváros versenyképességének empirikus vizsgálata. In: *Területi Statisztika*, 9. évf., 2. sz., pp. 148-166.

MAJOR, K. – NEMES NAGY, J. (1999): Területi jövedelemegyenlőtlenségek a kilencvenes években. In: *Statisztikai szemle* 77. évfolyam 6. szám pp. 397-421

MKIK GVI (2014): MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet Fejlődő és leszakadó járások. Magyarország társadalmi-gazdasági profilja 2014/6. http://old.gvi.hu/data/papers/regio_2013_elemzes_140804_.pdf

MOLNÁR, T. (2015): Empirikus területi kutatások, Akadémiai Kiadó, Budapest

MTA-RKK (2002): Régiók Európája, az Európai Unió regionális politikája. A Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma

NEMES-NAGY J. (2005): Regionális elemzési módszerek (szerkesztő és társszerző) Budapest: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék - MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, 284 p., (Regionális Tudományi Tanulmányok; 11.)

OBLATH, G. – SZÖRFI B. (2010): Makrogazdasági konvergencia az EU új tagországaiban.

<http://www.tarsadalomkutatás.hu/termek.php?list=tanulmány>

PÉNZES, J. (2007): A területi jövedelemegyenlőtlenségek alakulása az észak-alföldi régióban *In: Területi statisztika* 10. (47.) évfolyam 4. szám pp. 358-379.

PÉTER, E. – NÉMETH K. – MOLNÁR T. – MOLNÁR-NÉ BARNA K. (2015): Challenges and their possible solutions in the everchanging Lake Balaton Region *In: DETUROPE: Central European Journal of Tourism and Regional Development* 7(3) pp. 50-65.

PITTI, Z. (2008): Gazdasági folyamatok nagyban és kicsiben. *In: Gázso F. et al. (2008): Társadalmi zárványok.* Budapest, MTA Politika Tudományok Intézete, pp. 33-80.

RECHNITZER, J. (2016): A jövő terei, a tér jövője *In: Magyar Tudomány* <http://www.matud.iif.hu/2016/08/05.htm>

RECHNITZER, J. (2000): Területi politika a csatlakozás előtt. *In: Farkas B. – Lengyel I. (szerk): Versenyképesség-regionális versenyképesség.* SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei. JATEPress, Szeged, pp. 13-24.

RECHNITZER, J. – SMAHÓ, M. (2011): Területi Politika. Akadémiai Kiadó. Budapest

REGIONAL POLICY (2014): European Union, Luxembourg ISBN 978-92-79-41288-2

SALA-I MARTIN, X. (1996): The Classical Approach to Convergence Analysis. *The Economic Journal*. 106. évf. 437. sz. pp. 1019–1036.

SÁNTA, É. – DR. SZAKÁLNÉ KANÓ, I. – DR. LENGYEL, I. (2015): Csökkennek az iskolázottság területi egyenlőtlenségei? A felsőfokú végzettségűek területi eloszlása a népszámlálások adatai alapján, 1990–2011 *In: Területi statisztika; 2015, 55. évfolyam 6. szám: 541–555.*

NEMES NAGY, J. (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest.

NEMZETGAZDASÁGI MINISZTERIUM, GAZDASÁGTERVEZÉSERT ÉS VERSENYKÉPESSÉGÉRT FELELŐS HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG, (2015): A Közép-magyarországi régió esetleges kettéválasztásának lehetőségéről szóló vizsgálat, Budapest.

MOLNÁR, T. – BARNA, K. (2004): Területi statisztikai elemzési módszerek, Agroinform Kiadó, Budapest

MAGYARORSZÁG PARTNERSÉGI MEGÁLLAPODÁSA A 2014–2020-AS FEJLESZTÉSI IDŐSZAKRA (2014): Készítette a Miniszterelnökség a Nemzetgazdasági Minisztérium és a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal közreműködésével, Budapest

VÁTI (2002): Területfejlesztés Magyarországon. A területfejlesztés feladatai a XXI. század első éveiben. Komárom

Adatbázisok

KSH (2015): https://www.ksh.hu/thm/nemzeti_szamlak_modszertan.pdf

KSH (2016): STADAT táblák <http://www.ksh.hu/stadat>

Törvények, rendeletek, beszámolók

2013. évi CCXVI. törvény: 2013. évi CCXVI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról. Magyar Közlöny; 2013. évi 208. szám, 2013. december 13. pp. 84575-84583.

B/13058. SZÁMÚ BESZÁMOLÓ AZ ORSZÁG TERÜLETI FOLYAMATAINAK 2009-2014 KÖZÖTTI ALAKULÁSÁRÓL ÉS A TERÜLETFEJLESZTÉSI POLITIKA, A TERÜLETRENDEZÉSI TERVEK ÉRVÉNYESÍTÉSÉNEK HATÁSAIRÓL, A TERÜLETFEJLESZTÉS

SZOLGÁLÓ PÉNZESZKÖZÖK FELHASZNÁLÁSÁRÓL, VALAMINT A NEMZETKÖZI ÉS HATÁR MENTI TERÜLETFEJLESZTÉSI ÉS TERÜLETRENDEZÉSI TEVÉKENYSÉGRŐL. Magyarország Kormánya, Budapest 2016, november) <http://www.parlament.hu/irom40/13058/13058.pdf>

Jegyzetek

1. Ugyanis Pest megye és főleg annak szomszédos megyéihez közel eső települései nem részesülhettek az Európai Unió támogatásából amiatt, hogy a Közép-magyarországi régió nem számít konvergencia régióknak.

2. Konvergencia: felzárkózás

3. A vizsgálatból a 2000. év kimaradt, mert a KSH STADAT táblái, a súlyként alkalmazott népességszámot csak a 2001. évig visszamenőleg tartalmazzák.

4. A variációs koefficiens értéke 31% felett heterogenitást mutat.

5. A variációs koefficiens 21-30% közötti értéke közepes mértékű heterogenitást mutat.

Határon átnyúló területi integrációs folyamatok elemzése strukturális szempontból egy kelet-közép-európai térségben¹

Jelen tanulmány célja többrétű. Egyrészt igyekszik definiálni a határon átnyúló területi integráció fogalmát a hazai és nemzetközi szakirodalom alapján, amely támpontot adhat az olvasó számára annak megértéséhez, hogy milyen tényezők befolyásolják az egyes határ menti terek közötti egységesülési folyamatot. Másrészt, ezeket az elméleti szakirodalom alapján feltárt – integrációban szerepet játszó – tényezőket a gyakorlatban, egy létező határtérség példáján keresztül is megvizsgálja, teszteli. Természetesen, a tanulmány – terjedelmi korlátok miatt – nem tér ki valamennyi integrációalakító faktorra, a határ menti terek integrációs folyamatát csupán strukturális szempontból vizsgálja részletesebben. Ennek megfelelően a térszerkezeti adottságokra, a társadalmi-gazdasági mutatók alakulására, valamint a közlekedési összekapcsoltság fejlettségére, e tényezők integrációformáló szerepére helyezi a hangsúlyt.

Az integrált határtérségek kialakulását befolyásoló tényezők

A tanulmány szempontjából az egyik legfontosabb fogalom az *integráció*, amelyet számtalan tudományterület használ, különböző megközelítésekben. Általánosságban azonban igaz rá, hogy jellemzően részek közeledését, összekapcsolódását, összeolvadását, egységesülését és egy új, minőségileg magasabb rendű és növekvő hatékonyságú egység létrejöttét értik alatta (Varsádi 1987; Juhász 1989; Kulcsár – Rostás 1989; Kovács 2001; Kiss 2005; Losonc 2005). Ebből következően olyan további jellegzetességekkel is rendelkezik, mint a beilleszkedés, a részek együttműködése, azok egymásra hatása, összekapcsolódása és működésük összehangolása az új egész által és keretein belül (Abonyiné et al, 2014).

Az integráció fogalmán belül a *területi integráció*nak is számtalan megközelítése létezik, de rendszerint a szomszédos térségek közötti (kulturális, gazdasági, stb.) interakciók lehetőségeire és intenzitására vonatkozik és az együttműködési hajlandóságot is magában foglalhatja. Ezek az interakciók különböző területi szinteken mehetnek végbe, a különféle városok közötti integrációtól a régiók, vagy nemzetek közötti integrációs szintekig. Az interakciók jellemzően nem csupán gazdasági tevékenységeket jelentenek, hanem külön-

féle politikai, társadalmi, kulturális kapcsolatokat is, ideértve például a migrációs mozgásokat is. Összességében tehát a határkutatásokban használt definíciókban közös vonás, hogy a határon átnyúló területi integrációt egy olyan regionális fogalomként határozzák meg, amely a nemzetállami határok mentén vizsgálandó jelenség és a különböző szereplők határon átnyúló kapcsolataira vonatkozik (Sohn 2014).

E ponton merül fel a kérdés, hogy tulajdonképpen mitől válhat egy határtérség integrált határregióvá, milyen támogató és gátló tényezők játszanak szerepet ebben? Ennek – a tanulmány szempontjából alapkérdésnek – a megválaszolására Durand (2015) kategória-rendszerére támaszkodom, aki dimenziók szerint határozta meg a határon átnyúló területi integráció mozgatórugóit, megkülönböztetve strukturális, intézményi, funkcionális és humán dimenziót. Kategorizálása szerint a *strukturális dimenzió* a határon átnyúló terek jellemzői alapján vizsgálja az integrációt, ami nem más, mint egy összehasonlító elemzés a területi egységek között, ami arra keresi a választ, vajon csökkentek, vagy növekedtek-e a közöttük észlelhető területi különbségek, konvergencia vagy divergencia, homogenizálódás, vagy specializálódás mutatható-e ki. E tekintetben tehát a területi és társadalmi összetétel kerül a vizsgálatok

fókuszába. Az *intézményi dimenzió* a különböző formájú együttműködésekben indul ki, a határon átnyúló kooperációban részt vevő szereplők hálózatosodására, valamint a szereplők együttműködési hajlandóságára, közös projektek és stratégiák megalkotására összpontosít. A *funkcionális dimenzió* a határon átnyúló áramlásokon alapszik, ideértve az egyéni és kollektív területi gyakorlatokat, valamint a kommunikációs hálózatok is. A *humán dimenzió* az integrációs folyamat sokkal szubjektívebb elemeit foglalja magában. A határtérségben élők értékrendje, szimbólumrendszere és identitása is ide sorolható, továbbá figyelembe veszi az integrációs folyamatban résztvevő szereplők percepcióit, különösen a másik három dimenzióra vonatkozóan (1. táblázat).

Azt azonban mindenképpen meg kell említeni, hogy a fenti kategorizálás dimenzióinak elemei a gyakorlatban sokszor olyannyira átfedésben vannak, oly mértékben összekapcsolódnak, hogy egymástól való elhatárolásuk sokszor nehézséget okoz. Ez azt jelenti, hogy miközben a nagy kiterjedésű, határon átnyúló infrastrukturális rendszerek (pl. közlekedési hálózatok)

alapvetően a strukturális dimenzióhoz sorolhatók, mégis, a rajtuk keresztül zajló utasforgalom – áramlási természete miatt – már a funkcionális dimenzióhoz tartozik. Ha pedig az utasokra helyeződik egy elemzés hangsúlya, máris humán dimenzióról beszélünk. Annak ellenére, hogy az elkülönítés nehézkes lehet, Durand (2015) négyes felosztásának elemei kiválóan megfigyelhetők az integráció elméleti és gyakorlati kutatásai során. Így jelen tanulmány erre a felosztásra támaszkodik, és a továbbiakban a területi integráció strukturális dimenzióját vizsgálja meg részletesebben.

A határon átnyúló integráció megközelítése strukturális szempontból

A határon átnyúló integráció *strukturális dimenziója* Durand (2015) kategóriarendszere szerint a térségek fejlődésének konvergencia és divergencia folyamataira fókuszál, a közöttük lévő területi egyenlőtlenségeket vizsgálja. Egyes szerzők azt állítják, hogy a területi integrációt a benne résztvevő területi egységek közötti strukturális különbségek csökkentésére vonatkozó folyamatként is fel lehet fogni (De Boe – Grasland – Healy 1999; Decoville et

1. táblázat: A határon átnyúló integráció dimenziói Durand (2015) alapján

A határon átnyúló integráció dimenziói	Mozgató rugók	Magyarázat
Strukturális	Strukturálódás	- területi és társadalmi összetétel - a térségek területi fejlődésének konvergencia vagy divergencia folyamata
Intézményi	Szervezeti kapcsolatok	- a szereplők hálózatosodása (politikai, gazdasági, civil, kulturális) és együttműködések kialakítása - a szereplők hajlandósága az együttműködésre, stratégiák és közös projektek megalkotására - határon átnyúló tervezés és politikák
Funkcionális	Cserekapcsolatok	- határon átnyúló áramlások - egyéni és kollektív területi és társadalmi gyakorlatok - kommunikációs hálózatok
Humán	Reprezentáció	- hasonló kulturális, társadalmi és politikai beállítottság - identitások közeledése és határon átnyúló élettér érzése - a szereplők percepciói

Forrás: Durand (2015) alapján saját fordítás

al. 2010). Ebből a nézőpontból kiindulva, az integráció nem más, mint a területi egységek konvergenciájához és politikai, társadalmi, kulturális homogenizálódásához vezető folyamat (De Boe – Grasland – Healy 1999; Markova 2014). A Metrolux kutatás (2011-2013), amely a határon átnyúló területi integrációt az európai nagyvárosi térségekben vizsgálta, a területi integráció fogalmát úgy határozta meg, mint egy olyan konvergencia-folyamat az elválasztott területek között, amely az interakciók intenzívebbé válásából ered a különböző földrajzi egységek szereplői között (Metrolux 2013).

Más források (pl. Markova, 2014) szerint a közvetlen kapcsolat a területi integráció és a konvergencia között a határ menti térségek fejlődési folyamatait látva távol állnak a valóságtól. Valójában az integrációs területek közötti kapcsolatok a területi egységek közötti jelentős különbségeken alapulnak és lehetnek erősen aszimmetrikusak is. Ezen körülmények erős és stabil integrációhoz vezethetnek az interakciók szempontjából, de a területi homogenitás tekintetében ezek divergáló területi egységek lesznek. Az állandó és erős interakciók nem szükségszerűen jelentik a területek konvergenciáját. Ugyanakkor, a területi kon-

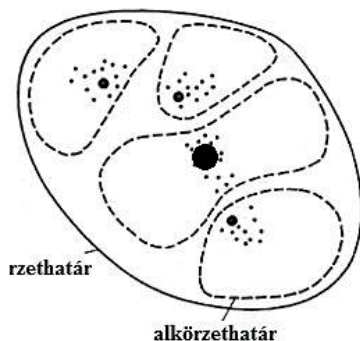
vergencia sem garantálja a határon átnyúló stabil kapcsolatokat (Uszakai 2013; 2014a; 2014b).

Úgy vélem, a határon átnyúló területi integráció strukturális dimenzióját a térségek konvergencia-divergencia folyamatain túllépve, tágabban kell értelmeznünk, és nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vizsgálandó határtérségek *térszerkezeti adottságait és az infrastrukturális összekapcsoltság* (pl. közlekedési elérhetőség) szempontjait sem. E tényezőkre az integráció más dimenziói sem fordítanak kellő figyelmet, annak ellenére, hogy a korábbi kutatások (Hardi 2009a; 2012) és a gyakorlati tapasztalatok is azt igazolják, hogy az integrációs folyamatot a térszerkeztúra jellege, valamint a határ túloldalának fizikai elérhetősége is befolyásolhatják.

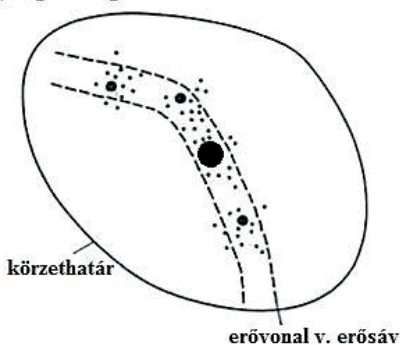
Azt, hogy a térszerkeztetnek² milyen szerepe lehet a határon átnyúló integrált tér kialakulásában, többféle megközelítésből vizsgálhatjuk. Magára a térszerkeztet modellezésére (csakúgy, mint a fogalom értelmezésére) számtalan lehetőség kínálkozik, e tanulmány Zoltán (1984) földrajzi térszerkezeti modelljeire támaszkodik, ugyanis véleményem szerint a szerző körzetelmélet („A” modell) és erővonal-elmélet modellje („B” modell) a határon átnyúló integrált tér vizsgálatához kiváló támpontot adhat (1. ábra).

1. ábra: Földrajzi térszerkezeti modellek – a körzet- és az erővonal-elmélet párhuzama

A) A körzetelmélet térszerkezeti modellje

B) A gazdasági erővonal-elmélet térszerkezeti modellje

- körzetközpont (v. növekedési pólus)
- alkörzetközpont
- telephelyek

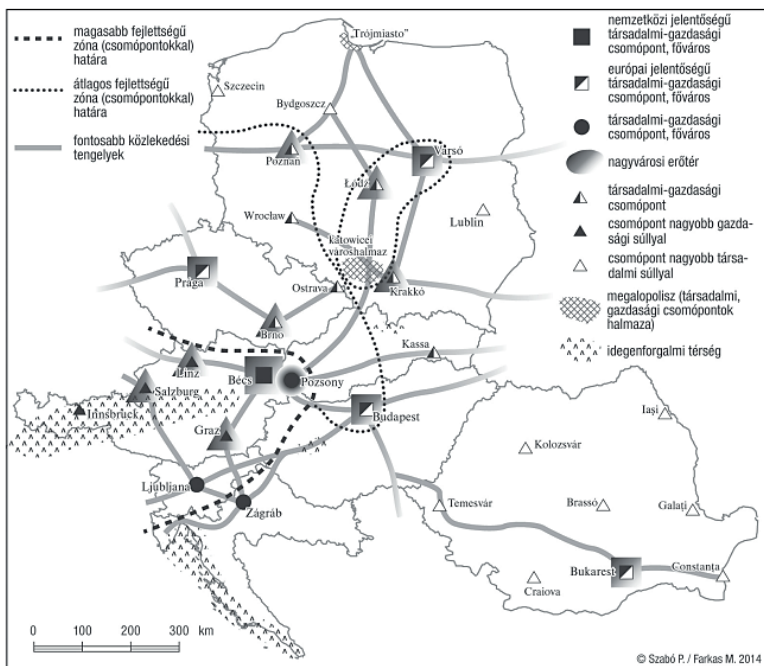
Forrás: Zoltán 1984 alapján újraserkesztve

Az „A” jelű térszerkezeti modell azért érdekes a határon átnyúló integrált tér kutatásának szempontjából, mert a nagyobb központok (mint körzetközpontok), a kisebb városok (mint alkörzetközpontok) és a hozzájuk kapcsolódó (körzet-és alkörzethatárok által körülírt) vonzaskörzetek kialakulását, térbeli kiterjedését az államhatár is befolyásolhatja. Egy államhatárhoz közeli város nem tudja kialakítani minden irányban maga körül a vonzaskörzetét, ugyanis a határ másik oldalára nem vagy, csak részlegesen gyakorolhat vonzást. Még nyitott határok esetében is a piacterület beszűküléséhez vezet az a tény, hogy a szomszédos ország gazdasági-társadalmi, műszaki rendszerei kisebb-nagyobb mértékben eltérők, ezért a város nem tudja vonzaskörzetét a szomszédos határ menti területekre olyan szabadsággal kiterjeszteni, mint saját nemzeti területeire. Viszont figyelembe kell vennünk azt is, hogy bizonyos funkciókban (pl. bevásárlás, fogorvosi szolgáltatások, stb.) kiterjesztheti vonzaskörzetét

a határ túoldalára is (Hardi 2009b), ami viszont hozzájárulhat egy integrált, vagy integráltabb határon átnyúló tér kialakulásához.

Zoltán (1984) „B” jelű térszerkezeti modelljének hasznosíthatósága jelen kutatás szempontjából akkor mutatkozik meg, ha a modellben ábrázolt erővonalakat fejlődési tengelyekként értelmezzük. Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képet áttekintve (2. ábra) könnyen belátható, hogy ahol a fejlődési tengelyek, fő közlekedési vonalak összefutnak, keresztezik az államhatárt, ott fejlettebb térségek alakultak ki, míg ahol nem halad át ilyen tengely, fejletlenebb, perifériális helyzetű térségekkel találkozunk. Itt érdemes említeni például Tóth (2017) azon – empirikus vizsgálatokkal alátámasztott – megállapítását, miszerint a gazdasági fejlődésnek nem lehet önmagában alapja a kedvező közlekedési helyzet. Az ugyanis nem független az adott régió általános gazdasági állapotától, illetve attól, hogy a konkrét útszakasz milyen gazdasági állapotú térségeket érint. Mind-

2. ábra: Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe a 2010-es évek elején

Forrás: Szabó – Farkas 2014

azonálta, a térségek fejlettségi szintje az integráció vizsgálatának szempontjából azért érdekes, mert jellemzően a fejlettebb térségekben a határ túloldalával való interakciók intenzívebbek, mint a fejletlenebb területek esetében, a gyakori interakciók pedig az integrált tér kialakulásának egyik alapvető (ugyanakkor nem feltétlenül elégséges) tényezője lehet.

A Centrope mintatársaság vizsgálata a határon átnyúló integráció strukturális dimenziója mentén

A továbbiakban a tanulmány a Bécs és Pozsony köré szerveződő Centrope térség példáján keresztül vizsgálja a területi integrációs folyamatot, Durand (2015) kategóriarendszerét tágabban értelmezve, a társadalmi-gazdasági mutatók elemzésén kívül a térszerkezet és a közlekedési összekapcsoltság szempontjait is figyelembe véve.

A vizsgált Centrope (közép-európai) térséggel kapcsolatban elsőként meg kell jegyeznünk, hogy földrajzi lehatárolását a 2003. szeptemberi Kittsee-i Nyilatkozat jelentette. Az (akkori) 14 tartomány, régió, megye és város politikai döntéshozóinak találkozáját a Közép-európai Régió

létrehozásának alapvető szándékának szentelték. A Centrope régiót az osztrák Bécs, Alsó-Ausztria és Burgenland tartományok, Dél-Morvaország cseh régió, Pozsony (Bratislava) és Nagyszombat (Trnava) szlovákiai kerületek, a magyarországi Győr-Moson-Sopron és Vas megye, valamint Eisenstadt, St. Pölten, Brno, Pozsony (Bratislava), Nagyszombat (Trnava) városok alkotják³ (3. ábra).

Ami az integrációs folyamat térszerkezeti szempontját illeti, fontos megjegyezni, hogy a térség négy ország és négy nyelv találkozási pontjánál terül el, ahol mintegy hat és félmillió ember él. A két főváros, Pozsony és Bécs, melyek agglomerációi mindössze 60 kilométerre találhatók egymástól, Brno és Győr városai, amelyek szintén régiókn túlnyúló jelentőséggel bírnak, továbbá a több kisebb város jelentik a gazdaságilag és kulturálisan is növekvő európai régió motorjait (centrope.com 2013). Jelentős részben kedvező földrajzi fekvésének köszönheti sikerességét, hiszen az a szerencsés helyzet alakult ki a történelem folyamán, hogy négy ország gazdaságilag legdinamikusabban fejlődő régiói egymás szom-

3. ábra: Centrope partner régiók és városok

Szerkesztette: Hardi 2013

szédságában helyezkednek el a közép-európai térben. Azt is mindvégig szem előtt kell tartanunk, hogy a Centrope-ot alkotó közép-európai országoknak hosszú időre visszanyúló közös történelmi múltjuk van, gondoljunk csak az 1918-ig létező Osztrák-Magyar-Monarchia soknemzetiségű államalakulatára, vagy a cseh-szlovák együttélésre, amely egészen 1992-ig fennállt. Ezek az együttélési folyamatok nyilvánvalóan hosszú időre meghatározták ezen országok fejlődési folyamatait. Szükséges tehát a történelmi eseményeket is potenciális integrációformáló erőként kezelni. Hardi (2007) megállapítása szerint Magyarország összes határa közül talán a nyugat-dunántúli térségben van a legnagyobb esély arra, hogy az „integrált határ régió” megszülethessék. A dunai határszakasz központjai (Pozsony, Győr, Komárom, Esztergom) fontos földrajzi tengelyek metszéspontjaiban helyezkednek el, ide sorolhatjuk magát a Dunát, valamint a Bécs–Budapest közúti és vasúti tengelyt. Mindezek a földrajzi tények felértékelik a térséget. A határ régióvá válást nagyban elősegíti, hogy a politikai határ magyar többségű etnikai területeket metsz, a határ mentén nagy kiterjedésű és népességű, magyar többségű területek helyezkednek el.

Fontos demográfiai mutató a Centrope térség egészének és tagrégióinak népességszáma, amely esetében 2001. és 2011. évi népszámlálási éveket és a jelenlegi állapotot jellemző 2016. évi adatok összehasonlítása történik. Amennyiben a népességszám alakulását a Centrope egészére vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az Eurostat adatai szerint 2001-ben a térség teljes népessége 6,35 millió fő volt, amely 2011-re 264 ezer fővel emelkedett, 2016-ra pedig további 235 ezer fővel, így jelenleg már több mint 6,8 millió fővel számolhatunk. Ha a tendencia nem változik, akkor a Centrope népessége még 2020 előtt elérheti a 7 millió főt (4. ábra).

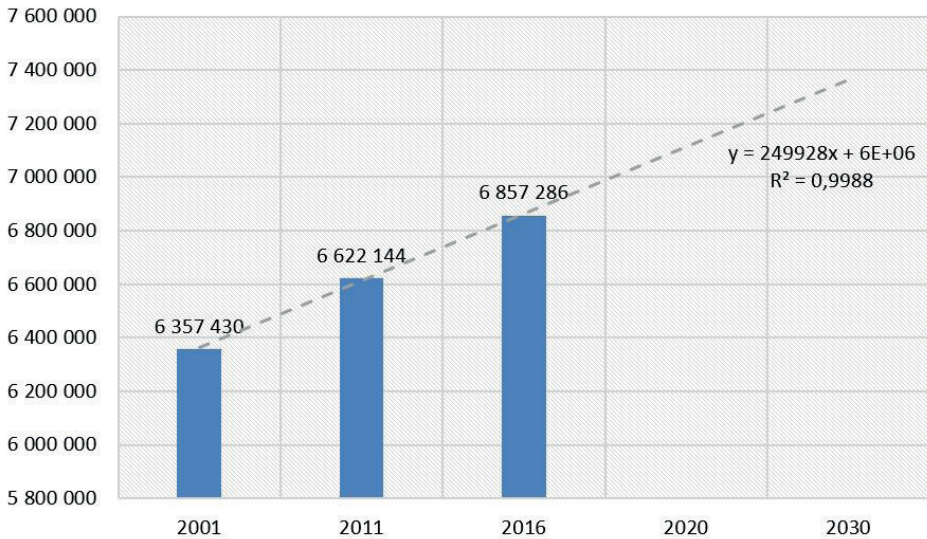
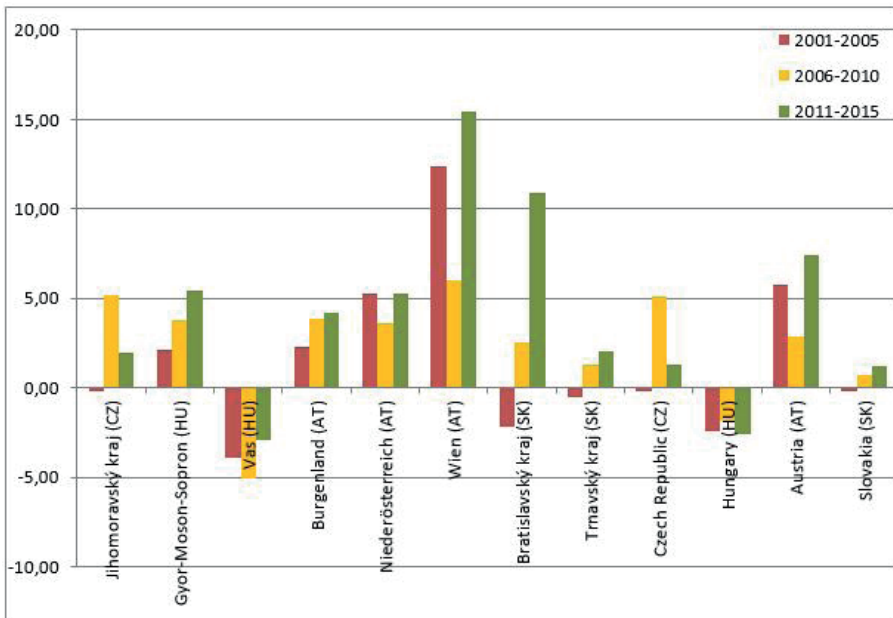
Egy adott térség népességszámának alakulását két tényező, a természetes szaporodás (élvesztések és halálozások egyenlege), valamint a vándorlási különbözet (ki- és bevándorlások egyenlege) határozza meg. A természetes szaporodás és a vándorlási egyenleg együttes figyelembe vételével számított tényleges szaporodás a Centrope tagrégiók népességnövekedését egyértelműen mutatja, kivételt képez ez alól Ma-

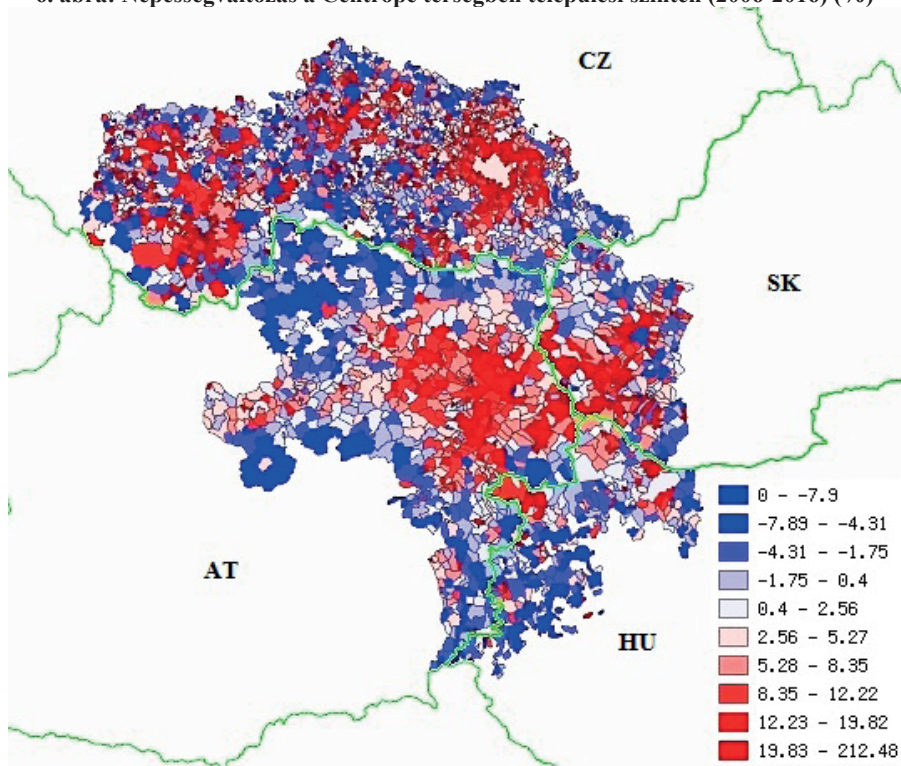
gyarország egésze, Vas megye, valamint a 2001-2005 közötti időszakban a szlovák Centrope térség. Ez utóbbi esetében azonban a későbbi időszakokban már népességnövekedést tapasztalunk (5. ábra).

A következő térkép a népességszám változását települési szinten ábrázolja, és kiválóan szemlélteti a 2006-2016 közötti időszak alatt jellemző szuburbanizációs folyamatot is a térségben. Jól kirajzolódik a kisebb centrumok (pl. Győr, Brno) és a nagyvárosi magok (pl. Pozsony) stagnáló, kismértékben növekvő népesedési tendenciája mellett a városkörnyéki agglomerációk intenzív népességvonzása. Mindemellett, egy ilyen kedvező földrajzi-gazdasági helyzetben lévő nagy térségben is szembetűnő a perifériális területek jelentős népességvesztése. Ezen területek a Centrope régión belül szintén összefüggő zónákat alkotnak, főként Győr-Moson-Sopron megye déli, Vas megye keleti határán, Alsó-Ausztria rurális, a fővárostól és a tartomány központjától távolabb eső vidékein, ideértve a cseh oldal rurális térségét is (6. ábra).

A társadalmi jelenségeket jellemző mutatók után a gazdaságra helyeződik a hangsúly. Ha a Centrope tagjait gazdasági teljesítőképességük szempontjából vizsgáljuk, érdemes figyelmet fordítani arra, hogy az egyes tagrégiók milyen mértékben járulnak hozzá a Centrope teljes GDP-jéhez. A térségen belül termelt GDP-hez való hozzájárulást 2000-től vizsgálva egy érdekes alakulási folyamat figyelhető meg. Míg a kezdő évben a Centrope GDP-jének 83,5%-át Ausztria adta, addig ez az aránya 2015-re 11,5%-kal, 71,9%-ra csökkent, a cseh és a szlovák Centrope régiókban termelt GDP arányának dinamikus növekedése mellett. A cseh régió esetében az arány 5,8%-ról 8,3%-ra növekedett, a szlovák térség pedig több, mint duplájára növelte részesedését, 6,9%-ról 15%-ra, ami egyértelműen a fővárosi gazdasági teljesítmény jelentős javulásának tudható be (7. ábra).

Az egy főre jutó GDP tekintetében is lényeges területi különbségek tapasztalhatók a Centrope régión belül. Természetesen az osztrák oldal, Bécs fővárossal ma is messze a legjobban teljesítő tagrégió a Centrope-on belül, azonban a pozsonyi térség e mutató tekintetében rendkívüli dinamikával felzárkózni látszik. Ha a Centrope

4. ábra: Népességszám alakulása a Centrope térség egészében (2001, 2011, 2016) és előrejelzése*Forrás: Eurostat 2017 alapján saját szerkesztés***5. ábra: 1000 főre jutó tényleges szaporodás a Centrope tagrégiókban (ezrelék)***Forrás: Eurostat 2017 alapján saját szerkesztés*

6. ábra: Népességváltozás a Centrope térségben települési szinten (2006-2016) (%)⁴

Forrás: Centrope Map 2017 alapján saját szerkesztés

7. ábra: Az egyes Centrope tagok hozzájárulása a térség teljes GDP-jéhez (%) (2000-2015)
(Centrope térség = 100%)

Forrás: Eurostat 2017 adatai alapján saját számítás

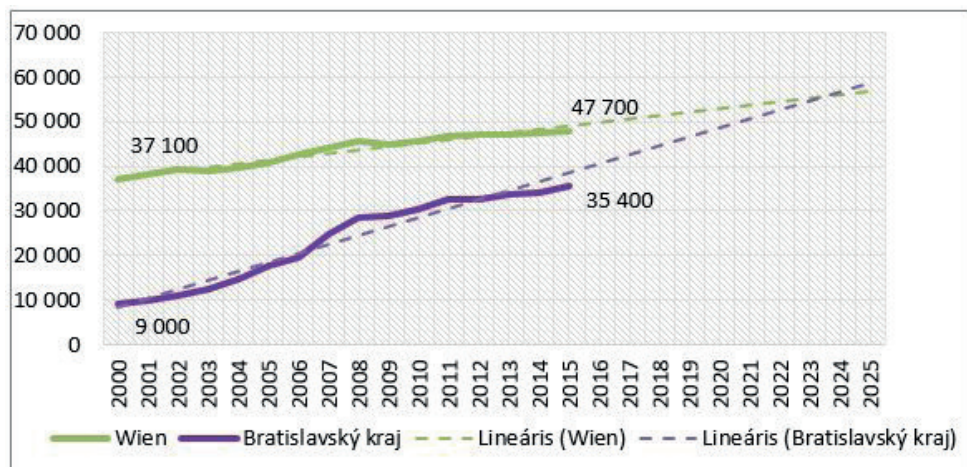
két fővárosi térségének egy főre jutó GDP értékeit hasonlítjuk össze és jelezzük előre a várható értékeket, azt mondhatjuk, hogy amennyiben az elmúlt 15 év tendenciája folytatódik, úgy a pozsonyi térség egy főre jutó GDP-jének értéke 2025-re megegyezhet a bécsi régió értékével. Ez egyértelműen a két fővárosi térség strukturális szempontú integrációját igazolja (8. ábra).

A továbbiakban tekintsük át a Centrope térségen belüli közlekedési elérhetőség viszonyainak változását, hiszen a határon átnyúló integráció strukturális dimenziójához ez a tényező is besorolható, annak ellenére, hogy Durand (2015) kategóriarendszerében nem jelenik meg ez az elem. Egy új híd, autópálya, autótút megépülése, vagy egy vasúti pályaszakasz megnyitása jelentősen megváltoztathatja a határtérségben a határon átnyúló mozgások intenzitását és irányait, új típusú kapcsolatok alakulhatnak, korábbiak veszíthetnek jelentőségükből, és egy sor egyéb következményt hozhatnak magukkal például a munkavállalás, tanulás, idegenforgalom, ingatlanpiac, stb. területén. A tanulmány a közlekedési összekapcsoltság változását a Centrope térség belső integrációs folyamatainak jobb megértése érdekében tekinti át, és a térség egészére kiterjedő vasúti közlekedésen keresztül.

túl közelíti. Nyilvánvaló, hogy más közlekedési módok vizsgálata is célszerű volna ahhoz, hogy árnyaltabb képet kapjunk a térségben zajló elérhetőségi viszonyokról, ugyanakkor a tanulmány szerkezetét, tartalmi jellemzőit, valamint területi korlátait figyelembe véve csupán egyfajta közlekedési mód vizsgálatára vállalkozik, egyéb közlekedési módok későbbi kutatások témájaként szolgálhatnak.

A vasúti közlekedés – más formákhoz képest – viszonylag könnyebben nyomon követhető, amennyiben rendelkezésünkre állnak több évre vonatkozóan vasúti menetrendek. Ebből kiindulva a vizsgálat kétféle megközelítést alkalmaz: egyrészt a közvetlen vonatjáratok számának változását hasonlítja össze 1990-91. és 2017. évi vasúti menetrendek alapján, hétköznapiakon, kizárólag határon átnyúló jelleggel, a Centrope kis- és nagyközpontjai között, másrészt ugyanezen évek alatt a vasúti közlekedésben bekövetkezett időmegtakarításra koncentrál, és arra keresi a választ, hogy az adott viszonylatban hogyan változott a menetidő ezen időszak alatt. Fontos hangsúlyozni, hogy a módszer olyan egyszerűsítéssel él, hogy csakis a közvetlen vonatjáratokat veszi figyelembe, amelyekkel „A” városból „B” városba átszállás nélkül juthatunk el. Ez tekinthető

8. ábra: Egy főre jutó GDP folyó áron (2000-2015) (EUR/fő) és előrejelzés 2025-ig a két fővárosi térségben

Forrás: Eurostat 2017 adatai alapján saját számítás

ugyanis a leginkább optimális megoldásnak a két település közötti vasúti megközelíthetőségre. Az ennél kedvezőtlenebb, egy, vagy több átszállást és ezzel együtt várakozási időt is igénylő utak nyomon követése jelen tanulmányban nem cél.

Elsőként vizsgáljuk meg a közvetlen vonatjáratok számának alakulását a két vizsgálati évre vonatkozóan. Ez alapján láthatjuk, hogy a legnagyobb számban a közvetlen vonatjáratok határon átnyúló viszonylatban Wiener Neustadt (Bécsújhely) – Sopron (+22 db járat), és Sopron – Bécs (+20 db járat) között növekedtek. Ugyanezen vasúti szakaszok ellentétes irányban szintén jelentős emelkedést mutatnak a kezdő évhez képest, Sopron – Wiener Neustadt (+17 db járat) és Bécs – Sopron (+16 db járat) között. A fentiekben túl szembetűnő az a változás, amelyet a Centrope két fővárosa között tapasztalunk: 1990-91-ben mindössze napi 2-2 vonatjárat közlekedett Bécs és Pozsony között, 2017-re ez 17 db járatot jelent mindkét irányban. Bécs és Brno között napi 3-3 vonatjárat helyett ma már 8-8 járat biztosítja a közvetlen elérést, Bécs és Győr között az 1990-91-ben jellemző 4-4 db járat 13-13 db járatra növekedett. Nem változott a közvetlen vonatjáratok száma Pozsony és Brno viszonylatában, ahol mindkét vizsgálati évben napi 11-11 db járatral számolhatunk. Vannak azonban olyan viszonylatok is a térségben, amelyek közvetlen vonatjáratral való elérése nehezebbé vált a vizsgált időszak alatt. Ilyennek tekinthető a Győr-Pozsony közötti összeköttetés, amely a kezdő évben még napi 4-4 db járatral működött, azonban időközben valamennyit megszüntették. Viszont mind a szlovák, mind pedig a magyar fél részéről többször felvetődött annak igénye, hogy ismét közlekedjenek Rajka vagy Hegyeshalom és Pozsony között személyszállító vonatok. A két fél már korábban is egyeztetett a lehetőségekről, azonban sorra elbukott valamennyi elképzelés. Azóta változott a helyzet és a GYSEV vette át a pályavasúti feladatokat Rajkán. (RegionalBahn 2017). Bár közvetlen vonatjáratok Győr és Pozsony között eztán sem közlekednek, de 2017. december 10-től javul az elérhetőség a két város között, ugyanis Hegyeshalom–Rajka–Pozsony–Ligetfalu (Bratislava–Petržalka) vonalon, hétfőtől szombatig öt, vasárnaponként négy vonatpárral lehet utazni. A vonatok többsége a reggeli és

délutáni csúcsideőszakban közlekedik annak érdekében, hogy megfeleljen a munkába, iskolába járó utasok igényeinek. A minden állomáson és megállóhelyen megálló személyvonatok a helyi forgalom mellett kiváló lehetőséget nyújtanak távolabbi viszonylatok összekötésére is, mivel a GYSEV Hegyeshalom állomáson közvetlen átszállási lehetőséget nyújt Budapest, Győr és Csorna irányába is (IHO 2017). Ami az osztrák-magyar viszonylatokat illeti, Eisenstadt és Sopron között szintén megszüntették a közvetlen vonatjáratokat. A két város között jellemzően Wulkaprodersdorf (Vulkapordány) településen történik az átszállás (3-4 perc várakozási idővel), de még ezzel együtt is mindössze 28-30 perces utazási időre számíthatunk (2. táblázat).

A vizsgálat a közvetlen vonatjáratok átlagos elérési idejére vonatkozóan is tanulságos volt, hasznos eredményekkel zárult. Mivel az elérési idő is befolyásolhatja a városok/térségek közötti kapcsolatok alakulását, intenzitását, (ezáltal az integrációs folyamatoknak is mérceje lehet), így a továbbiakban a tanulmány a Centrope térség városai között mért átlagos eljutási időre és annak változására fókuszál 1990-91 és 2017. évekre vonatkozóan, vasúton.

Egyik fontos eredmény az időtényezőre vonatkozóan az, hogy az átlagos eljutási idő Bécs-Brno és Brno-Bécs között csökkent leginkább. Ez azt jelenti, hogy míg az időszak kezdetén 146-148 percet jelentett egyik városból a másikba eljutni, addig mára ez az idő 45 (Brno-Bécs), illetve 55 perccel (Bécs-Brno) csökkent. Ehhez – vissza-utalva a fentiekben leírtakra – napi 5-5 darabbal több járat társul. Szintén szemtűnő, hogy Bécs és Pozsony között csaknem 40 perccel rövidebb vasúti menetidővel számolhatunk, a járatsűrűség jelentős növekedése mellett. Brno városából Pozsonyba utazva szintén több mint fél órát takaríthatunk meg (115 perc helyett 83 perc), azonban ez már nem igaz az ellentétes viszonylatban, ahol mindössze 6 perccel (95 percről 89 percre) csökkent az átlagos menetidő a vizsgált időszak alatt. Sopron és Eisenstadt között (ahogyan a fentiekben már említésre került) megszűnt a közvetlen vonatjárat, de ez alig befolyásolta az eljutási időt, ugyanis a két város között 1990-91-ben 26 perc alatt lehetett közvetlen vonatjáratral eljutni, míg napjainkban egy átszállással ez az idő 28-30 perc.

Sopron és Bécsújhely viszonylatában 7, illetve 10 perccel csökkent az átlagos menetidő, míg Sopron és az osztrák főváros közötti elérhetőség

inkább a közvetlen járatok számát tekintve mutat jelentős fejlődést, az eljutási idő viszont alig (3-4 perccel) növekedett (3. táblázat).

2. táblázat: Közvetlen vonatjáratok száma hétköznapokon 1990-91 és 2017-ben (db), valamint a járatok számának változása (db), határon átnyúló viszonylatokban

			Célállomás						
			Wien	Brno	Bratislava	Győr	Sopron	Eisenstadt	Wiener Neustadt
1990-91	Kiindulási állomás	Wien	-	3	2	4	3		
		Brno	3	-	11				
		Bratislava	2	11	-	4			
		Győr	4		4	-			
		Sopron	3				-	5	6
		Eisenstadt					7	-	
		Wiener Neustadt					6		-
2017.04.18. (kedd)		Wien	-	8	17	13	19		
		Brno	8	-	11				
		Bratislava	17	11	-	0			
		Győr	13		0	-			
		Sopron	23				-	0	23
		Eisenstadt					0	-	
		Wiener Neustadt					28		-
Járatok számának változása 1990-91 – 2017 (db)		Wien	-	5	15	9	16		
		Brno	5	-	0				
		Bratislava	15	0	-	-4			
		Győr	9		-4	-			
		Sopron	20				-	-5	17
		Eisenstadt					-7	-	
		Wiener Neustadt					22		-

Forrás: Cestovný poriadok 1990-1991 (Csehszlovák vasúti menetrend, érvényes: 1990.05.27-1991.06.01);

Magyar Államvasutak: Nemzetközi menetrend (1990-1991), érvényes: 1990.05.27-1991.06.01;

Fahrpläne – Das österreichische Kursbuch Fernbindungen mit dem Ausland Dienststück. 1990. érvényes: 1990.05.27-1990.09.29.)

<http://elvira.mav-start.hu/> (2017.04.18-i állapot);

<http://www.oebb.at/de/> (2017.04.18-i állapot);

<https://www.cd.cz/default.htm> (2017.04.18-i állapot);

<http://www.zsr.sk/> (2017.04.18-i állapot)

3. táblázat: Közvetlen vonatjáratok átlagos elérési ideje hétköznapokon 1990-91 és 2017-ben (perc), valamint az időmegtakarítás mértéke a két időszak között (perc), határon átnyúló viszonylatokban

			Célállomás						
			Wien	Brno	Bratislava	Győr	Sopron	Eisenstadt	Wiener Neustadt
1990-91	Kiindulási állomás	Wien	-	146	105	95	72		
		Brno	148	-	115				
		Bratislava	102	95	-	120			
		Győr	96		122	-			
		Sopron	74				-	26	49
		Eisenstadt					27	-	
		Wiener Neustadt					43		-
2017.04.18. (kedd)		Wien	-	91	66	76	75		
		Brno	103	-	83				
		Bratislava	65	89	-	-			
		Győr	80		-	-			
		Sopron	78				-	-	39
		Eisenstadt					-	-	
		Wiener Neustadt					36		-
Időmegtakarítás (1990-91 – 2017) (perc)		Wien	-	55	39	19	-3		
		Brno	45	-	32				
		Bratislava	37	6	-	-			
		Győr	16		-	-			
		Sopron	-4				-	-	10
		Eisenstadt					-	-	
		Wiener Neustadt					7		-

Forrás: Cestovný poriadok 1990-1991 (Csehszlovák vasúti menetrend, érvényes: 1990.05.27-1991.06.01);

Magyar Államvasutak: Nemzetközi menetrend (1990-1991), érvényes: 1990.05.27-1991.06.01;

Fahrpläne – Das österreichische Kursbuch Fernbindungen mit dem Ausland Dienststück. 1990. érvényes: 1990.05.27-1990.09.29.)

<http://elvira.mav-start.hu/> (2017.04.18-i állapot);

<http://www.oebb.at/de/> (2017.04.18-i állapot);

<https://www.cd.cz/default.htm> (2017.04.18-i állapot);

<http://www.zsr.sk/> (2017.04.18-i állapot)

Összegzőként a következő táblázat bemutatja, hogy az egyes városok között milyen irányú változás ment végbe a vizsgált időszak alatt a vasúti közlekedés terén. A táblázat alapján láthatjuk, hogy a közvetlen vonatjáratok száma és az eljutási idő is kedvezőbbé vált Bécsből Brno, Pozsony, illetve Győr irányába, és vissza. Bár a járatszámok nem változtak, ugyanakkor az eljutási idők csökkentek Pozsony és Brno között.

Sopron és Bécs között viszont a járatszámok növekedése ellenére is növekedett a közvetlen vonatjáratok eljutási ideje. Negatív tendencia figyelhető meg Sopron-Eisenstadt között. Győr és Pozsony között továbbra sincsen közvetlen vasúti összeköttetés, ugyanakkor, 2017 decembere-től javult a két város közötti elérés a Rajka-Pozsony vasútvonal újraindításának köszönhetően (4. táblázat).

4. táblázat: A közvetlen vonatjáratok száma és az eljutási idő alakulása a Centrope térség városai között, határon átnyúló jelleggel (1990-91 és 2017. évek összehasonlításában)

		Célállomás						
		Wien	Brno	Bratislava	Győr	Sopron	Eisenstadt	Wiener Neustadt
Kindulási állomás	Wien	-	J+; I-	J+; I-	J+; I-	J+; I+		
	Brno	J+; I-	-	J0; I-				
	Bratislava	J+; I-	J0; I-	-	J-; I+			
	Győr	J+; I-		J-; I+	-			
	Sopron	J+; I+				-	J-; I+	J+; I-
	Eisenstadt					J-; I+	-	
	Wiener Neustadt					J+; I-		-

Jelmagyarázat:

J+: Járatszám növekedése

J-: Járatszám csökkenése

J0: Járatszám nem változott

I+: Eljutási idő növekedése

I-: Eljutási idő csökkenése

I0: Eljutási idő nem változott

Zöld jelölés: Mindkét tényező esetében kedvező változás

Sárga jelölés: Egyik tényező esetében kedvező, másik tényező esetében kedvezőtlen, vagy nincs változás

Piros jelölés: Mindkét tényező esetében kedvezőtlen, vagy nincs változás

Forrás: Cestovný poriadok 1990-1991 (Csehszlovák vasúti menetrend, érvényes:

1990.05.27-1991.06.01);

Magyar Államvasutak:

Nemzetközi menetrend (1990-1991), érvényes: 1990.05.27-1991.06.01;

Fahrpläne – Das österreichische Kursbuch Fernbindungen mit dem Ausland Dienststück.

1990. érvényes: 1990.05.27-1990.09.29.)

<http://elvira.mav-start.hu/> (2017.04.18-i állapot);

<http://www.oebb.at/de/> (2017.04.18-i állapot);

<https://www.cd.cz/default.htm> (2017.04.18-i állapot);

<http://www.zsr.sk/> (2017.04.18-i állapot)

Összegzés, jövőbeli kilátások

Ahogy láthattuk, a határon átnyúló integrált tér kialakulását számtalan tényező befolyásolhatja, amelyek az integráció strukturális dimenziójához sorolhatók. Ezt azt jelenti, hogy a Durand (2015) kategóriarendszerében megfogalmazott strukturális dimenziót tágabban kell értelmeznünk, nem csak a társadalmi-gazdasági mutatók közeledése/távolodását érthetjük alatta, hanem egyéb tényezőket is (pl. térszerkezeti adottságok, határon átnyúló közlekedési kapcsolatok).

A vizsgált Centrope térség összességében kedvező térszerkezeti, földrajzi adottságokkal rendelkezik, ami támogatja a térség további egységesülését. A 2000-es évek elejétől népesedésgörbe tapasztalható, ugyanakkor – mint láthattuk – mértéke jelentős területi különbségeket mutat. A GDP értékével kifejezett gazdasági teljesítőképesség (GDP/fő) szempontjából a két főváros, Bécs és Pozsony egymáshoz való közeledése 2000 óta egyértelműen kimutatható.

A Bécs-Pozsony-Győr városrégió egységesülésének jövőbeli esélyeivel kapcsolatban Rechnitzer (2016) úgy fogalmaz, hogy a városhármas és térsége belső kapcsolatai még gyengék, erőtlene. Győr irányába azonban a pozsonyi agglomeráció hatásai kezdenek érvényesülni, annak vonzása átlépte az országhatárt, s egészen Mosonmagyaróvárig terjed. Ezzel párhuzamosan a győri agglomeráció további térbeli kiterjedése is megfigyelhető, és vélhetően a pozsonyi hatások eredményezhetnek egy gyorsabb, karakteresebb összenövést. Térségünkben tehát a térszerkezeti erőterek határozottan jelen vannak és működnek, itt találkozunk a Poznan-Osztava-Budapest-Győr-Bécs-Pozsony zóna a Bécs által generált fejlődési övezettel, így fejlődésgeneráló hatásaikkal tartósan számolnunk kell.

USZKAI ANDREA⁶

Irodalom

Abonyiné Palotás Jolán és szerzőtársai szerk.: Tóth József – Trócsányi András (2014): Általános társadalomföldrajz I-II. Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Toth_Jozsef_Altalanos_tarsadalomfoldrajz_I_II/ch08s08.html, Letöltve: 2017.09.30.

Centrope.com (2013): <http://www.centrope.com/hu/centrope-regio/centrope-rovid-attekintes>, Letöltve: 2013.05.13.

Centrope Map (2017): <http://map.centrope-map.org/index.php>, Letöltve: 2017.12.12.

Cestovný poriadok 1990-1991 (Csehszlovák vasúti menetrend, érvényes: 1990.05.27-1991.06.01);

De Boe Ph. – King Baudouin Foundation, C. Grasland, UMR Géographie-Cités/Equipe PARIS., A. Healy, Ecotec. (1999): *Spatial integration. Study Programme On European Spatial Planning*. [http://www.mcrit.com/SPESP/SPESP_REPORT/1.4.%20Final%20Report%20\(23-05-2000\).pdf](http://www.mcrit.com/SPESP/SPESP_REPORT/1.4.%20Final%20Report%20(23-05-2000).pdf) pp. 33-46, Letöltve: 2014.02.20.

Decoville Antoine - Durand Frédéric - Sohn Christophe - Walther Olivier (2010): Spatial integration in European cross-border metropolitan regions: A comparative approach. *Working Paper*, No. 2010-40. Luxembourg: Department of Geography, Centre for Population, Poverty and Public Policy Studies (CEPS/INSTEAD). pp. 1-19. Letöltve: 2014.03.29.

Durand Frédéric (2015): Theoretical framework of the cross-border space production - the case of the Eurometropolis Lille-Kortrijk-Tournai. *Journal of Borderlands Studies* Vol. 30, Iss. 3.

Eurostat (2017): <http://ec.europa.eu/eurostat/>, Letöltve: 2017.10.25.

Fahrpläne – Das österreichische Kursbuch Fernverbindungen mit dem Ausland Dienststück. 1990. érvényes: 1990.05.27-1990.09.29.)

Hardi Tamás (2007): Integrációs folyamatok a szlovák-magyar határtérségben. <http://www.prominoritate.hu/folyoiratok/2007/ProMino07-2-05-Hardi.pdf> Letöltve: 2017.07.06.

Hardi Tamás (2009a): Az államhatár mint térbeli jelenség. Hardi Tamás – Hajdú Zoltán – Mezei István: *Határok és városok a Kárpát-medencében*. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs, 11-37.o.

Hardi Tamás (2009b): Városhálózat, vonzáskörzet és a határ. Hardi Tamás – Hajdú Zoltán – Mezei István: *Határok és városok a Kárpát-medencében*. MTA Regionális Kutatások Központja, Győr-Pécs, 39-51.o.

Hardi Tamás (2012): A Duna mint a térszerkezet alakítója: fejlődési tengely és akadály. Hardi Tamás – Nárái Márta (szerk.) *Térszerkezet és területi folyamatok. Tanulmánykötet Rechnitzer János tiszteletére*. MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Pécs-Győr. 177-189.o.

Juhász József (1989): *Magyar Értelmező Kéziszótár I. kötet*. Akadémia Kiadó, Budapest.

Kiss Éva (2005): *Az Európai Unió a XXI. század elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kovács Zoltán (2001): *Társadalomföldrajzi Kislexikon*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest 75-76.o.

Kulcsár Zsuzsa – Rostás Sándor (1989) (szerk.) *Akadémiai Kislexikon I. Első kötet A-K*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 822 o.

Losoncz Miklós (2005): *Az Európai Unió Rómától Budapestig*. TRI-MESTER. Tatabánya. 7.

Magyar Államvasutak: Nemzetközi menetrend (1990-1991), érvényes: 1990.05.27-1991.06.01.

Markova Valeria (2014): Cross-Border Integration: Case of the Russian Far East and North-East of China” Master thesis - Master program in Economic Growth, Innovation and Spatial Dynamics. p. 42. <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4623056&fileId=4623057> Letöltve: 2017.05.02.

Metrolux (2013): *How can cross-border integration be measured?* http://metrolux.ceps.lu/wa_cross_border_integration.cfm?m5=1 Letöltve: 2014.10.07.

Rechnitzer János (2016): *A területi tőke a városfejlődésben. A Győr-kód*. Studia Regionum. Dialóg Campus Kiadó. 272 o.

Sohn Christophe (2014): Modelling cross-border integration: the role of borders as a resource. *Geopolitics*. 26/08/2014.

Szabó Pál – Farkas Máté (2014): Kelet-Közép-Európa térszerkezeti képe. *Tér és Társadalom*, 28. évf. 2. sz. 67-86.o.

Tóth Géza (2017): Az elérhetőség szerepe a térszerkezet statisztikai vizsgálatában Földi sokaságok, égi tünetmények – A statisztika a tudományok világában. Előadás. 2017. október 18. <https://www.ksh.hu/docs/hun/ksh150/eloadasok/>

[foldi_sokasagok_toth_geza.pdf](#) Letöltve: 2018.02.28.

Uszkai Andrea (2013): A gazdasági integráció szintjei a centropé térségben. Rechnitzer János - Somlyódy Péter Edit - Kovács Gábor (szerk.). *A hely szelleme - a területi fejlesztések lokális dimenziói: A Fiaatal Regionalisták VIII. Konferenciáján elhangzott előadások*. 677 p. Konferencia helye, ideje: Győr, Magyarország, 2013.06.19-2013.06.22. Győr: Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola, 620-633.o.

Uszkai Andrea (2014a): Az integráció fogalmi rendszere, különös tekintettel a regionális gazdasági integrációra. Csizsár Imre - Körmives Péter Miklós (szerk.): *Tavaszi Szél 2014/Spring Wind 2014 I. kötet: Közgazdaságtudomány*. 614 p. Konferencia helye, ideje: Debrecen, Magyarország, 2014.03.21-2014.03.23. Debrecen: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 513-522.o.

Uszkai Andrea (2014b): A regionális gazdasági integráció mérhetősége, különös tekintettel a közép-európai térségre. Karlovitz János Tibor (szerk.): *Kulturális és társadalmi sokszínűség a változó gazdasági környezetben: 2. IRI Társadalomtudományi Konferencia*. 332 p. Konferencia helye, ideje: Nové Zámky, Szlovákia, 2014.04.25-2014.04.26. Komárno: International Research Institute, 44-51.o.

Varsádi Zsuzsa (1987) (szerk.): *Közgazdasági Kislexikon*. Negyedik bővített és átdolgozott kiadás. Kossuth Könyvkiadó. 234, 425.o.

Zoltán Zoltán (1984): A dinamikus gazdaságföldrajz elmélete. Tankönyvkiadó, Budapest. 429 o. <http://elvira.mav-start.hu/> (2017.04.18-i állapot); <http://www.oebb.at/de/> (2017.04.18-i állapot); <https://www.cd.cz/default.htm> (2017.04.18-i állapot); <http://www.zsr.sk/> (2017.04.18-i állapot)

Jegyzetek

1. A tanulmány a Változás és folytonosság a magyar térképzetekben: nemzet, területiség, fejlesztés és határpolitika című NN 114468 témaszámú OTKA-kutatás keretében készült.

A tanulmány legfontosabb megállapításai az MTA VEAB Gazdaság- Jog- és Társadalomtudomány Szakbizottság Közigazgatási Munkabizottsága szervezésében, Bük Város közreműködésével és támogatásával 2017. december 8-án 10

órai kezdettel a büki Városháza tárgyalótermében (9737 Bük, Széchenyi u. 44.) megrendezett „Fejlesztés és Közigazgatás” című tudományos konferencián hangzottak el.

2. Munkám során térszerkezet kifejezés alatt – Hardi (2012) nyomán – a tér azon sajátos mintázatát értem, amelyet a fejlődési tengelyek, határok, centrumok, perifériák elhelyezkedésének rendje alakít ki. Ezt a mintázatot meghatározzák a természeti környezet elemei, de a társadalmi-gazdasági fejlődés sajátosságai, külső-belső viszonyítási pontjai is.

3. Ezen kívül Vysočina cseh régió megfigyelői státusszal rendelkezik. Győr, Sopron és Szombathely 2012-ben kilépett az együttműködésből.

4. Vysočina cseh régió megfigyelői státusszal rendelkezik, de technikai okokból szerepel a térképen!

5. Az átlagos elérési idő számítása egy adott napon valamennyi közvetlen vonatjárat menetidejének számtani átlagából történt.

6. Doktorjelölt, Széchenyi István Egyetem Regionális-és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. E-mail: auszkai@rkk.hu

A dezintegráció és deindusztrializáció társadalmi jelenségei a volt ózdi nehézipari körzetben

Az Európai Unió egyik intézményeként, az Eurostatnak - mint az EU Statisztikai Hivatalának - fő célja, hogy megfelelő statisztikai információkat biztosítson az unió intézményeinek.¹ A múlt év végén publikált jelentése és az általa is használt Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatsorai-
ból, valamint utóbbi külön elemzéseiből mégis eltérő értékelések születtek és váltottak ki vitát; leginkább a magyarországi szegénység állapotáról. Míg az Eurostat az anyagi és szociális deprivációt, a KSH a súlyos anyagi deprivációt tekintve alapként írt 2016-ban 32, illetve 14,5%-os súlyos nélkülözésről a magyarok esetében, amely nem kis eltérés a számok között.

Az európai mérce szerinti szegénységi arány javulásával párhuzamosan, a társadalom legsalsó és legfelső egymillió rétege közötti távolság növekedésének mértéke szintén részét képezi ezeknek a vitáknak. Ezt egészítheti ki az a 2018. januári 1-jei állapotot tükröző újabb vizsgálat, amely az EU azon 22 tagállamát érintette, ahol törvény rögzíti a minimálisan kifizethető havibért a teljes munkaidőben foglalkoztatottak számára. Az uniós összevetés szerint Magyarországon az ötödik legalacsonyabb a minimálbér (445 euró), vagyis 9 országgal (pl. Bulgária, Litvánia, Románia, Lettország) közösen hazánk a bruttó minimálbér összege szerinti utolsó, 500 euró alatti harmadik csoportba került.²

Az ide vezető út helyi szintű összehasonlító vizsgálata ugyanakkor részben társadalomtörténeti, részben szociológiai eredetű, miközben a szegénység állapotára vonatkozó eltérő mérések ellenére mindkét – fentiekben említett – számadat (Eurostat, KSH) arra mutat, hogy fontos társadalmi problémáról van szó. Habár mind a lokális, mind a regionális elemzések több szempontból is aránybeli eltéréseket mutatnak, ezek ok-okozati összefüggései (illetve azok feltárása külön elemzéseken alapuló esettanulmányokat igényelnek.

A volt nehézipari körzetek (város és környezete) társadalomrajza szorosan illeszkedik ebbe a vizsgálatkörbe, hiszen a rendszerváltozás „igazi vesztesei” elsőként ezekben a térségekben jelentek meg nagy létszámban, kitörési stratégiáik pedig számos esetben nem vezettek egzisztenciálisan megnyugtató eredményhez. Különösen igaz ez a falvak világára, ahol az életesélyek, a fenntarthatóság, vagy éppen a megélhetés reményei szertefoszlottak pár év alatt.

Fogalmi keretek

A tervgazdaságból a piacgazdaságba való átmenet mozzanatait vizsgáló tranzitológia öt fő fázisa a válság által előidézett összeomlás állapotából, az átmenet periódusán keresztül a megújulás szakaszával elért konszolidáció felé halad, azonban mindez időben és térben eltérő gyorsasággal ment végbe. Vizsgált hazai térségünk, Borsod-Abaúj-Zemplén megye északi része, azon belül Ózd és környéke sajátos példája azon tézisünknek, miszerint reindusztrializáció helyett – az „iparosodás” ellentétéként új fogalomként bevezetve - deindusztrializáció ment végbe az államszocialista rendszer bukását követő posztindusztrializációban. Külső szemlélőként is szembetűnőek a lepusztult ipari területek és

kolóniák maradványai, utóbbiak mai napig lakóhelyként (is) funkcionáló, többnyire komfort nélküli, a múlt időre és a 21. századra rácsafoló lakóépületei, a meddőhányók, vagy az idővel eltűnő pernye- és salaklerakók látványa. Csakúgy mint a gazdasági szerkezetváltás hiányára utaló új befektetői réteg érkezésének ki- vagy elmaradása, az ipari táj folyamatos eltűnése, illetve az új gazdasági ágazatok feltűnésére utaló átalakulás nem, vagy alig észlelhető láthatósága. A folyamatok szemléltető módon fejezik ki az élhető településképpel össze nem egyeztethető dezintegráció állapotát és annak „szétesés, felbomlás, leépülés” fogalomhármasságát, ezekkel együtt pedig a szégyenség terjedését is.

Miképp ment végbe a fentiek alapján a posztindusztrializáció folyamata ebben a térségben? Az eredeti értelmezés szerint az „iparosodás utáni” posztindusztriális társadalomban a foglalkoztatottak többsége a tercier, azaz a nem mezőgazdasági és nem ipari jellegű munkavégző tevékenységek és gazdasági ágazatokat magában foglaló szektorban dolgozik, ám ezek tartós, pláne nagy foglalkoztatást biztosító jelenléte – megfelelő piacképes kereslet hiányában – nem jöhetett létre Ózdon. Az 1990-es évek első, az Európai Unió regionális fejlesztési politikáját közgazdasági értelemben elemző munkái ebben a periódusban a gazdaság fejlődése mögött olyan tényezőket emelnek ki, mint az innováció, vagy a technológiai megújulás, ám ezek elmaradása az interregionális területfejlesztési modelleket összevetve - súlyos következményekkel, a váltságkezelés pedig számos buktatóval és sikertelen kísérlettel járt.

A Nyugat-Európában sikeres struktúraváltási programok, ti. kis- és középvüzetek preferálása, a fogyasztói igényekhez rugalmasan alkalmazkodó, technológiailag korszerű, munkaigényes, környezetkímélő iparágak fejlesztése, a csúcstechnológiának megfelelő telephelyek (pl. ipari parkok) létrehozása, kutatási és fejlesztési intézmények megtelepülése, teljes körű szennyvíztisztítás és hulladékgazdálkodás, integrált telekommunikáció és informatika fejlesztés³ az észak-borsodi járásokban sokszor még csak részlegesen sem valósultak meg, annál több ígéret és terv született.

„Kreatív, de nem fenntartható” – jellemezte több szakember a „rendszerátváltás nélküli” Nyugat-Németország problémás régiójának, az 1960-as évektől érezhetően hanyatló Ruhr-vidéknek (Ruhrpott, Ruhrgebiet) a helyzetét a kis- és középvállalatokkal „megvalósult” struktúraváltás kapcsán. A kisebb munkaerőigény következtében két évtized alatt (1980-2002) a bányászatban 1 millió főt bocsátottak el, és ebből csak 300 ezren találtak újra munkahelyet a szolgáltatóipar területén, amelynek következtében egyes helyeken 10%-ot meghaladó volt a munkanélküliség még 2012-ben is (pl. Dortmund: 12,7%).⁴ A volt Német Demokratikus Köztársaság (NDK) területén a 2000-es évek elején ugyanakkor már 20%-os munkanélküliségről számolnak be a tanulmányok.⁵

Az ipari körzetekben végbement átmenet nemzetközi szintű összehasonlító vizsgálatára számos esettanulmány áll rendelkezésünkre: a lengyelországi Krakkó legnagyobb városrésze, Nowa Huta a Lenin Acélipari Művek megnyitásával (1954) a „modern emberré válás” szimbólumává vált a bevándorló vidékiek előtt, a rendszerátváltás okozta „törés” következtében azonban a marginalizálódás, a munkanélküliség, az elszigetelődés, a romák létszámgyarapodása, illetve a leépülés „stigmatizált” helyévé változtatva „a szocialista realizmus mintáját” jelentő, 225 ezres lakosságú (2004) városnegyed.⁶ További példákat hozva, Dél-és Kelet Európa kapcsán az olaszországi Bagnoli (Nápoly)⁷, a romániai Resicabánya (Reșița), a szerbiai Pancsova (Pančevo)⁸, vagy Jagodina (1946 és 1992 között Svetozarevo) deindusztrializációs folyamatainak történeti összevetése szolgálhat érdekes adalékkal a hajdani ipartelepek - országok közötti - gazdaság- és társadalomtörténeti elemzéséhez. Utóbbi, mintegy 37 ezres városként Ózdhoz hasonló nagyságú város Közép-Szerbiában a megosztottság jelképe lett, miután az újonnan épült városrészekkel szemben a volt jugoszláv szocialista idők létesítményei a pusztulás útjára léptek.

A 2016-ra közel 900 millió dináros adótervezést felhalmozó jagodina kábelgyár egyik volt munkásának visszaemlékezése ideális munkakörülményekről árulkodik és az ózdi emberekhez hasonló érzelmi sebeket tép fel: „A gyár mérete lenyűgöző volt, közeledve felé, hallani lehetett

a zajt, amikor átkeltél a hídon is. Ez a zaj igen hangos volt.”⁹ A részleges megújulás itt mégis fordulatot, ezáltal pedig reményt jelentett.

A szürke ipari városok kulturális megújulásának egyik szimbóluma az 'Innovation City' koncepciója lett az Észak-Rajna-Vesztfália tartományban fekvő, 100 ezer főt is meghaladó lakosságú Bottrop városa által, ahol az átalakított kohók területén turistákat vonzó művészeti, kulturális központokat álmodtak meg. Az Európa kulturális fővárosa (2010) címet is betöltő Essenben az egykori bánya- és acélgyárak épületeiben szintén „élő” múzeumot, kulturális központot és irodákat alakítottak ki.¹⁰ A kiüresedett gyáregépületek helyére betörő ún. kreatív ipar – más volumenű beruházás formájában - vizsgált térségünk esetén is előtérbe került: 2016-ban az egykori Ózdi Kohászati Üzemek (ÓKÜ) törzsgyár területén - az értékteremtés és az életminőség javítása „jegyében” - átadásra került Ózdon a Nemzeti Filmtörténeti Élménypark és a Digitális Erőmű; célként kitűzött szerepük szerint oktatási, kutatási, módszertani központként. Az egykori kohászváros lakónépessége eközben a rendszerváltozást követő húsz év alatt (1990-2011) – Farkaslyuk község¹¹ kiválását (1999) is beleszámítva – közel 21%-kal csökkent (2011-ben 34481 fő), amely tendencia mára korántsem állt meg. Az aktív keresők / foglalkoztatottak aránya bár „csupán” 10%-os visszaesést mutat, arányuk hullámlása azonban rendkívül dinamikus volt a 90-es években, később pedig a közfoglalkoztatás kategóriába kerülése árnyalta az adatokat.

Hátrányos helyzet vagy depriváció? Helyzetkép Ózdon

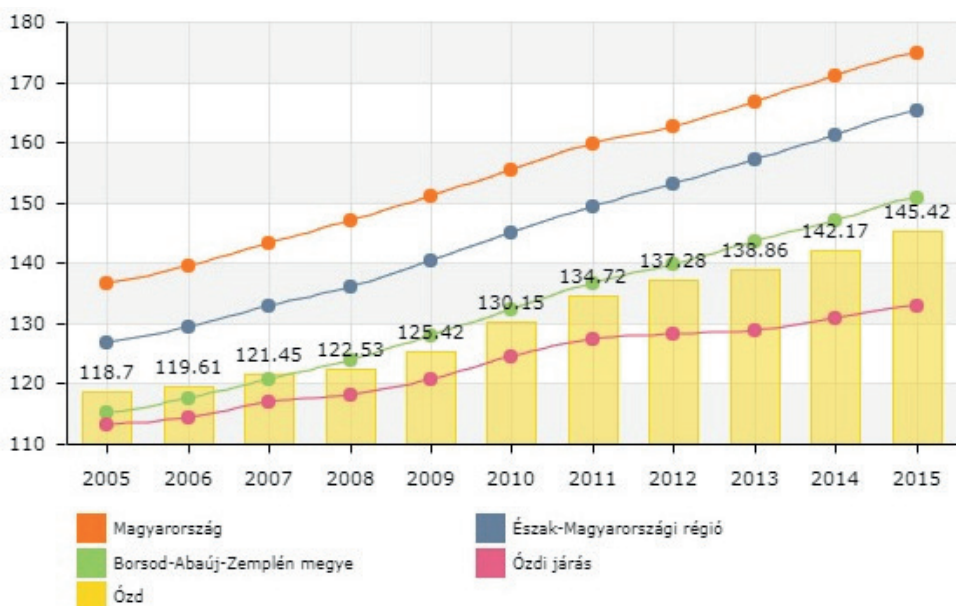
A valamitől való megfosztottság állapotát - anyagi és szociális értelemben - legalább öt pontban rögzítő definíció tételei között olyanok szerepelnek, mint a váratlan kiadások fedezésének, évente (legalább) egy hét üdülésnek, az otthon melegen tartásának, vagy a számlák és hitelek időben történő törlesztésének az együttes hiánya, azok problémaként való jelentkezése. Egy három évvel ezelőtti tanulmány szerint az érintett csoportok tagjai - erőteljes területi koncentrációt mutatva (főként Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megye) - ténylegesen kirekesztődnek olyan fontos alrendszeréből, mint az oktatás vagy éppen a munkavállalás. A társadalmi kirekesztődés ezáltal

egyéni és családi szinten egyaránt fokozódik.¹² A rendszerváltozás után kialakult „depressziós térségek” körében ugyanakkor kiemelten magas a falvak száma, ahol a folyamatos elvándorlás mellett az előregedés és a helyi, egykor paraszti eredetű lakosság szinte teljesen kicserélődött.

Térségünkben (is) a falusi lakosság érintett rétegeit a nyugdíjasok, özvegyek, a még aktívan dolgozók, a sokszor „máról holnapra élők” és a sokgyermekes peremhelyzetűek (gyakran romák) jelentik, miközben a folyamatos népességszökkenés során különösen a képzett, diplomás, piacképesebb munkaerő elvándorlása figyelhető meg. 2017 elején, a Világgazdaság egyik írása az aprófalvak helyzetére hívta fel a figyelmet, amely szerint a népesedési és gazdasági problémák az életkörülményekben meglévő elmaradottságot is „konzerválják”, növelve a halmozottan hátrányos helyzetet. A biztos és tartós megélhetést biztosító vállalkozások hiánya mellett - azzal összefüggésben - a lakosság alacsonyabb iskolázottsági színvonala is nehezíti a fejlődést biztosító változás lehetőségét. A már középiskolás korban kezdődő elvándorlás (főként a megyeszékhelyek gimnáziumaiba) eleve gátolja a helyzet javulását¹³, a diplomás, magasabban kvalifikáltabb réteg helyben foglalkoztatása pedig csak részben megoldott.

Az egyes kormányzati ciklusok felé mindig kritikusan hangvételű forduló szociológus, Ferge Zsuzsa egy értékalapú társadalompolitikában bízva emeli ki legújabb könyvében, hogy a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek közepette kettészakadó társadalomban „a szegények, mélyszegények, munkanélküliek, prekáriusok, hajléktalanná válók, romák milliós tömege nemcsak távolodik, hanem egyre inkább kiszakad a társadalomból, szorul be szegregátumokba, leszakadó falvakba, kistérségekbe, a reménytelen sorsvesztésbe.”¹⁵ Az ezredfordulón általa 4 kategóriába sorolt szegények egyes csoportjai térségünkben is megfigyelhetők: így a nyomorban élő, részben (bányász- és munkáskolóniákon kialakult) roma-telepek lakói, a segéd- és betanított munkásokat, a rendszertelen jövedelmű sokgyermekes családokat is magában foglaló „lecsúszással fenyegető szűkölködők”, a „jövő nélküli” a közepes, vagy annál alacsonyabb nyugdíjjal rendelkezőket, vagy a 45 éven felüli alacsony iskolai végzettségűeket

1. ábra: Öregedési mutató: száz 14 éves és ennél fiatalabb népességre jutó 60 évesek és annál idősebbek száma (Forrás: Helyzet-Tér-Kép. TelR. Lechner Nonprofit Kft., 2018)¹⁴

is tömörítő „stagnálók”, illetve a munkába még visszatérni esélyes „átmenetileg szegények”.¹⁶

A szerző a legújabb kimutatások alapján megemlíti: a roma háztartások szegénységi rátája több mint 20 év alatt (1992-2014) 53-ról 69%-ra emelkedett¹⁷, amely Ózd város és környékének helyzetét is jól illusztrálja. Ahogy a szerző fogalmaz egy vele készült interjúban: „A szegénység egyre inkább falura megy, és aki városban él, az általában nem megy falura. Ráadásul a városokon belül is szegregálódik a szegénység. [...] a cigányok és a szegények utcasorai jönnek létre a teljes rendszeren belül.”¹⁸ Különösen veszélyes jelenség egy település esetében, ha ezek a szegregátumok összeérnek és szegregált körzetet hoznak létre a centrum körül.

Márpedig Ózdon, 2008-ban a népesség közel 17%-át (6329 főt) szegregált lakókörnyezetben élőknek írták össze¹⁹, a 2011. évi népszámlálás adatai alapján pedig 21 olyan városrészt (közülük a legnagyobb Sajóvárkony) lehetett megnevezni, ahol a gazdaságilag aktív népességben belül a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezők és rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők aránya alapján számított szegregáci-

ós mutató értéke 35% feletti volt, a területen élő népesség száma pedig elérte az 50 főt és további 26 ún. szegregációval veszélyeztetett területet.²⁰ Utóbbi vizsgált időpontban a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező aktív korúak aránya a 21 szegregált lakóhelyen jelentősen eltér a város egészéhez viszonyítva (24,2%)²¹, így nem véletlenül ezeknek a területeknek a kedvezőtlen munkaerő-piaci és jövedelmi helyzetét a rendkívül alacsony foglalkoztatotti arány, illetve magas a munkajövedelemmel nem rendelkezők száma jellemzi.

Az alacsony iskolázottság és „kisiklott” iskolai pályafutások, az elsődleges munkaerő-piac elérhetetlensége, szakmunkások helyett betanított (sokszor összeszerelő) munkások foglalkoztatása, illetve operátorok, „maszekba” járás, az erdő kihasználása és tűzifával üzletelés, „fekete” munkavállalás, leromlott egészségi állapot, terjedő kábítószer- és alkoholfogyasztás – csak néhány jelenség az utóbbi évek szociológiai tanulmányaiból, amelyek sürgős megoldásra várnak. Lényeges kérdés lehet mindezekkel párhuzamosan is, hogy az itt élők mit tesznek azért, hogy kitörjenek a reménytelennek tűnő helyzetből. A teljes-

ség igénye nélkül ilyen – az egyéni boldogulás javítását célzó – döntés, amikor az egyén elköltözik és máshol keres (elsősorban a fővárosban, vagy külföldön) boldogulást; kevésbé bizonyult hatékonynak a helyben maradó esetében a megannyi különböző át-, tovább-, vagy felzárkóztató képzéseken való részvétel és nem tudni pontosan azok számát, akik nem regisztrálnak a munkaügyi hivataloknál (jelenlegi nevén a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kormányhivatal Ózdi Járási Hivatal Járási Munkaügyi Kirendeltségén) és passzívák maradnak a munkaerőpiacon.

A nagy ipari múlttal rendelkező város esetében is számos kísérlet történt az elmúlt negyed évszázad során. 1998 januárjában villamos kis-megszakítók, biztosítékok és egyéb elektronikai alkatrészek gyártásával kezdte meg működését Ózdon a General Electric, amely mellett a Johnson Electric Ózd Kft. (korábban Saia-Burgess Ózd Kft.) a régió egy másik meghatározó, autóipari alkatrészgyártó munkáltatója. A nagyfoglalkoztatónak számító cégek könnyűszerkezetű csarnokaiban tömegesen dolgozó – ma már részben külföldi (pl. szerb, vagy ukrán) - szakképzetlen, vagy szakmájukban elhelyezkedni nem tudó betanított bémunkások egyre inkább meghatározó köre azonban szinte semmit nem tud kezdeni korábban tanult ismereteivel, a jelenség pedig nem egyedi. „Atomizált és instrumentalizált emberek” amúgy nem nehéz, mégis fárasztó szalagmunkája aligha nyerhet igazi, az egzisztenciát fejleszteni, vagy annak akár csak önbecsülést nyújtani képes elismerést, miközben a kiszolgáltatottság és a túl-hajszoltság érzését erősíti.²² Vajon ők lennének a tradicionális ipari munkásság jelenkori „örökösei”?

„... aki kísértésbe esett, s megállt nézni, hogyan öntik ki a hatalmas tartályokból az izzó salakot, vagy aki följebb, a hídról rácsodálkozott az itt-ott folyton füstölő meddőhányók mesebeli csúcsaira, később pedig megállt beszélgetni a fürdőből, vagy a könyvtárból jövő ismerősével, nos annak két órájába biztos belekerült, mire visszaért oda, ahonnan elindult. S akkor még olyan rendkívüli akadályokkal, mint a hosszú ideig lezárt sorompók nem is számoltak, ilyenből pedig három is volt, olykor akár félóraig is el lehetett gyönyörködni, ahogy ide-oda tologatták a vörös vagonokat, meg lehetett számolni a végtelennek

tűnő tartálykocsikat.” – nosztalgikus életképek megjelenése Kálnay Adél ózdi születésű író egyik művében.²³ Valóban más világot tükröznek ezek a sorok. Az ipari válságövezetek sorában Tatabányával egy kategóriába sorolt „egyoldalúan iparosodott” Ózd „kohászat-orientáltsága” folytán azonnal bekerült a „válságban lévők” csoportjába²⁴, esetében Germuska Pál a félbemaradt szerkezetváltás késői felismerésének következményeit emelte ki.²⁵

Miután az alacsony technológiai színvonalú, nagy élömlé-igénnyel termelő nehézipari ágazatok helyben leépültek, igazi utódvállalat nem lépett a volt ÓKÜ helyébe. Utóbbi egyik első szerkezetátalakítási terveiben már 1988 nyarán 5000 fős leépítéssel számoltak 1990. január 1-jei határidővel²⁶, amely létszám 60%-a volt szakképzetlen, köztük természetesen rengeteg roma, akik később kevés eséllyel tudtak ismét munkába állni és ez – mint hamar kiderült – öröklődő generációs problémának bizonyult utódaik tekintetében. Az 1990 utáni valós élettörténeteket és -képeket hűen őrzik számunkra a megannyi felméréshez köthető interjúk, a vizuális forrásokat szolgáltató szocio-fotók és dokumentumfilmek.

Az Ózdi Városi Televízió által legutóbb, a mára szegregátummá vált Bánszállás volt bányatelepről készített alkotás („Volt egyszer egy Bánszállás...” ÓVTV, 2016), a történelmi háttér egy-egy darabját felelevenítve megfelelően illusztrálja a dezintegráció egyszerre több körzetben is folyamatossá vált jelenségeit: az ingatlanok számának egy évtized alatti csaknem felére (!) történő csökkenését, a népesség fluktuációjából adódó mintegy 50%-os létszámviSSzaesést, vagy éppen a rendszeres munkajövedelemmel nem rendelkezők 2/3-ot bőven meghaladó arányát. Mi jelenthet akkor kitörési pontot?

Az előző városvezetés által 2012-ben készített, a COMITATUS-ban is ismertetett²⁷ Rombauer-terv ezredfordulós helyzetképe az akkori ózdi kistérségben alapként vázolta fel ezeket a negatív mutatókat. Egyértelmű volt: valamit tenni kell! A középtávú cselekvési terv egyik jelmondatává vált, miszerint „Ózd város az új évtizedben újradefiniálja önmagát.” Három sarkpontja között az ipari örökség bemutatása, örökségvédelmi kiemelt programként – mint az

előzőekben említettük - már megvalósult a gyár volt területén („vasgyárból kultúrgyár”).

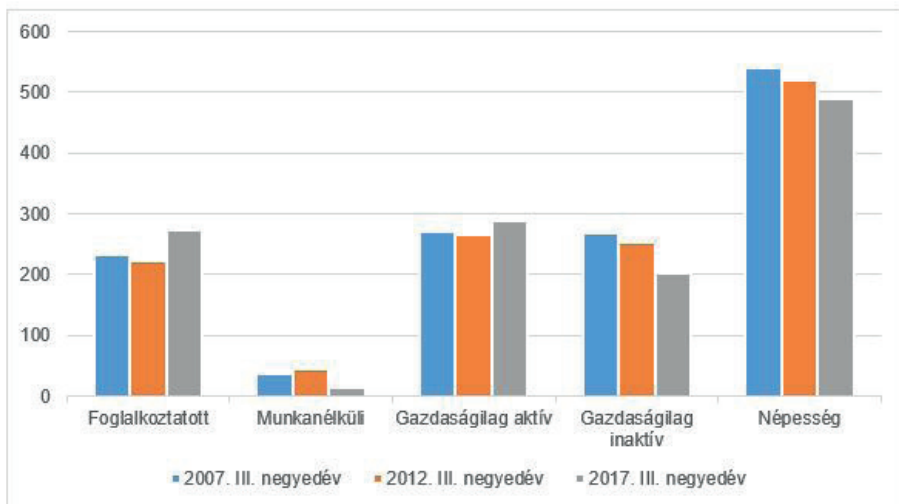
A másodikként említhető „zöld város koncepció”, vagyis a közintézmények, iskolák és óvodák, valamint a közmű rendszerek környezetbarát rekonstrukciója, környezetbarát iparágak létesítése - nyugati minta alapján - befektetői csoportokat igényelne. Habár „lepelként” a település 2017-ben is különdíjas lett a virágos magyarországi városok versenyében, a társadalmi problémákat nem tüntette el.

A harmadik pontban kiemelt „Ózd foglalkoztatási program”, benne pedig a romák helyzete ellenben a legsürgetőbb problémává vált; nem csak a településen, hanem a megyei és regionális szinten egyaránt. Az 1993. évi, Kemény István, Havas Gábor és Kertesi Gábor által vezetett második országos reprezentatív cigányvizsgálat becsült adatainak 1998-ra vonatkozó extrapolációjával, az akkori ózdi régióban végzett cigánykutatás egyik lesújtó eredménye szerint „a teljes 17-29 év közötti cigány népességet tekintve a legnagyobb arány (50,6%) munkanélküli, míg a második legnagyobb foglalkozási csoportot [35,1%] az otthon tevékenykedők [pl. GYES-en lévők] alkotják.” E korcsoport 28,6%-a nem rendelkezett

befejezett 8 általános iskolai osztállyal sem, míg a munkaerőpiaci szempontból aktívak (a keresők) aránya mindössze 10,3 % volt körükben a mérés idején.²⁸ A gazdasági aktivitás aránybeli különbségeit nagyban befolyásolta a negatív vándorlási különbözetet mutató migráció, a közfoglalkoztatás növekvő súlya, illetve a szakképzett munkaerő-ellátással összefüggő problémák erősödése.

A megyei adatokkal (2. ábra) összevetve a városi statisztikát jól kitűnik, hogy miközben tíz év alatt csaknem 10%-kal csökkent a lakosság (2007. január 1-jén 37040 fő, a 2016. január 1-jei állapot szerint csupán 33141 fő volt Ózdon a lakónépesség száma²⁹) és a 105/2015. sz. Korm. rendelet értelmében jelentős munkanélküliséggel sújtott település a város, a foglalkoztatottak aránya – látzólag – emelkedett. A fentiekben már többször említett, a háttérben megjelenő közfoglalkoztatás kiszélesedése az alacsony szakképzettség fokmérője is, hiszen megfelelő szakértelem nélkül az időközben növekvő munkaerő-igény sem elégíthető ki. Másfelől, esetükben mégis az elsődleges munkaerő-piacra visszavezetni kívánt álláskeresőkről beszélhetünk, vagyis együttesen van jelen a kereslet és a nem megfelelő képzettségből adódó munkaerőhiány. Utóbbi az értékét vesz-

2. ábra: A 15–74 éves népesség gazdasági aktivitása B.-A.-Z. megyében (2007-2017).

(Forrás: KSH STADAT - Évközi, területi adatok – Társadalom. 6.2.1.1.)³¹

tett, felnőttképzéses tanfolyamokban „burjánzó” szakképzés (iskolarendszerű) minőségi javítását feltételezné, amely valódi szakembereket alkalmazni tudó cégeket csábíthatna a térségbe.

Addig a szakképzetlen, betanított bér munkásnak valójában nincs is szüksége sem érettségire, sem szakképesítésre, hiszen a megszerzett tudását nem tudja érvényesíteni, így azonban a fejlődést, illetve bármely téren színvonalat helyben felmutatni képes középréteg aránya és súlya is csökken. A szakmai utánpótlás kinevelése sem mutat biztató képet: a tanulmányi eredményeik alapján lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók aránya két ózdi középiskolában is 40% fölötti volt a 2017/2018. tanév első félévének zárásakor³⁰, vagyis a korai iskolaelhagyókat leszámítva a szakképzett, tanult szakmájukhoz értő és abban jártasságot elsajátítani kívánó fiatalok száma elenyésző.

Márpedig az iskolázottság és a foglalkoztatás között a legutóbbi, 2016. évi mikrocenzus (kis népszámlálás) szerint is van összefüggés: országosan a foglalkoztatottak 11%-a legfeljebb általános iskolát végzett, 61%-a középfokú végzettségű, több mint egynegyedük diplomás, míg a munkanélküliek körében 28% volt a legfeljebb általános iskolát végzettek aránya, de már jelentős, 12%-ot képviselt a diplomások aránya is.³² A továbbtanulás helyben történő megoldása mellett – az utóbbi adatra is építve – tehát diplomásokat nagyobb létszámban foglalkoztatókra is szükség lenne. A Miskolci Egyetem kihelyezett ózdi tagozatain már szociális munka és anyagmérnöki nappali, a későbbiekben pedig – levelezős képzésben – szintén piacképes, mérnökinformatikus alapszakos végzettség megszerzésére is lehetőség nyílik; habár az igények, az elhelyezkedés és a nyomon követés felmérésére most még nincs lehetőség.

Összegzés

A „szocialista iparvárosok”-nak tartott települések rendszerváltozás utáni fejlődési pályájuk alapján történő csoportosításában Ózd szemben a fejlett (pl. Százhalombatta), illetve stagnáló városokkal (pl. Tatabánya) – a harmadikba került Kazincbarcikkával, Komlóval és Salgótarjánnal, amelyeket a külföldi nagytőke több mint 25 éve elkerül, korábbi városi funkcióik azóta erőteljesen sérültek (pl. oktatási, kulturális, foglalkozta-

tottsági területeken), demográfiai helyzetük rossz, átrétegződött társadalmukban az elszegényedés, mind létszámuk, mind minőségük tekintetében visszaeső munkaerőbázisukban pedig a „helyben ragadt” inaktív – sokszor kisebbségi – csoportok dominálnak.³³

A struktúraváltás Nyugat-Európában is kisebb munkaerőigénnyel lépett fel a kis- és középvállalatok körében, illetve a fogyasztói igényekhez rugalmasan alkalmazkodó, technológiailag korszerű, munkaigényes, környezetkímélő iparágakat fejlesztése és a csúcstechnológiának megfelelő telephelyek (pl. ipari parkok) létrehozása terén. A más iparágakra szakosodás szükségességét nem csak ott, nálunk is felismerték, azonban a megvalósíthatóság itt komolyabb problémákba ütközött. A piaczgazdaságba történő „becsatlakozás” átmenetét emellett Magyarország gazdaságtörténetének legnagyobb mértékű ipari recessziója kísérte, amelynek következtében – nehéziparos és bányászati „fellegvárainak” lesüllyedésével – az 1990-es évek közepén az ipar bruttó termelése még mindig csak $\frac{3}{4}$ -e volt a tíz évvel korábbiak (1985-1995). A többi volt iparvárosnál is elkerülhetetlen arculatváltás érdekében Ózdon is a szolgáltató szektor, vagy éppen a turizmus fellendítésével próbálkoztak, azonban ehhez a kulturális megújulás, az oktatás javítása, az infrastruktúra fejlesztése, a következő generációk helyben maradását erősítő élhető környezet fenntartása engedhetetlen.

ALABÁN PÉTER

Hivatkozott Irodalom

Alabán Péter (2012): Kitorési stratégiák, új fejlesztési koncepciók Ózdon: a Rombauer-terv. In: Comitatus 9-10. 3-16.

Almássy Zsuzsi (2012): Iparvárosnak jövőt kitalálni még a németeknél is nehéz. hvg.hu. http://hvg.hu/gazdasag/20120818_Egy_Borsodnak_jovo_keret_adni_meg_Nemetors (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Cigány népesség-kutatás (1999): Kutatás az ózdi régió cigány népessége körében. Kézirat. DELPHOI Consulting Társadalomtudományi Kutató és Tanácsadó Kft., h. n. [Budapest] <http://mek.oszk.hu/02000/02046/02046.pdf> (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Ferge Zsuzsa (2001): A magyarországi szegénységről. In: INFO-Társadalomtudomány 54. 17-26.

Ferge Zsuzsa (2017): Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990-2015. A mai Magyarország sorozat. Osiris Kiadó, Budapest.

Germuska Pál (2002): Válságkezelési utak a magyarországi szocialista városokban. Szerkesztésváltás Tatabányán és Ózdon 1990 és 2000 között. In: Rainer M. János – Ständeisky Éva (szerk.): Évkönyv X. 1956-os Intézet, Budapest. 391–417. http://www.rev.hu/rev2/htdocs/hu/kiadvanyok/evkonyv_2002.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Helynévkönyv (2016): Magyarország Közigazgatási Helynévkönyve 2016. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2016.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Helységnévkönyv (2007): A Magyar Köztársaság Helységnévkönyve 2007. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/hnk2007/tablak/load2_05.html (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Hornýák József (2017): Drasztikus az elnéptelenedés az aprófalvakban. Világgazdaság online: <https://www.vg.hu/kozelet/drasztikus-az-elneptelenedes-az-aprofalvakban-481077/> (Utolsó letöltés: 2018. február 16.)

Horváth Gyula (1998): Európai regionális politika. Dialóg Campus, Budapest–Pécs.

Jigoria-Oprea, Liviu – Popa, Nicolae (2016): Industrial brownfields: An unsolved problem in post-socialist cities. A comparison between two mono industrial cities: Resita (Romania) and Pančevo (Serbia). Urban Studies 12. 1-20.

Kistérségi helyzetelemzés (2008): Ózdi kistérség. Borsod-Abaúj-Zemplén megye – Észak-Magyarországi Régió. Kistérségi helyzetelemzés. Kézirat. MTA Gyermekszegénység elleni program Programiroda, Budapest.

http://gyerekesely.tk.mta.hu/uploads/files/vegl_Ozdi_kisterseg_tukor_11maj4.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Koós Bálint (2015): A szegénység és depriváció a magyar településállományban az ezredfordulót követően – avagy kísérlet a települési

deprivációs index létrehozására. In: Tér és Társadalom 1. 53-68.

Laki Ildikó (2015): A magyarországi iparvárosok múltja és jelene. In: Polgári Szemle 1-3. http://polgariszemle.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=671:amagyarorszag-i-parvarosok-multja-es-jelene&catid=96&Itemid=110 (Utolsó letöltés: 2018. február 18.)

Lebow, Katherine (2013): Unfinished Utopia: Nowa Huta, Stalinism, and Polish Society, 1949–56. Cornell University Press. Ithaca, New York, USA

Markotay Csaba (2018): Erősödik az elosztás perverzítése - A szegények számára eltűnt a remény - Ferge Zsuzsa-interjú. Vasárnapi Hírek online:

https://www.vasarnapihirek.hu/fokusz/interju_erosodik_az_elosztas_perverzítése (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Papp, József – Tóth, József (1992): Industrial Crisis Zones in Hungary. In: Eastern European Economics 4. 68-91.

Pozniak, Kinga (2014): Nowa Huta: Generations of Change in a Model Socialist Town, University of Pittsburgh Press. Pittsburgh, PA, USA

Schmidt, Ingo (2009): German Labour Experiences Since World War Two: A Suggested Interpretation. In: Labour / Le Travail 63. 157-179.

Selvaggio, Maria Antonietta (2015): „A case study, Bagnoli: a difficult transition”. Academicus International Scientific Journal 11. 40-50.

Tanja, Petrović (2016): Divided Modernities. Citizenship, Agency and Public Spaces in a Central Serbian Town. In: Etnološka tribina 39. 111-125.

Településfejlesztési stratégia (2015): Ózd Város Integrált Településfejlesztési Stratégiájának Megalapozó Vizsgálata. Helyzetfeltáró, helyzet-elemző és helyzetértékelő munkarészek. Kézirat. ITS 2014 Konzorcium.

https://www.ozd.hu/content/cont_55f7c90b01b519.91351379/6_napirend-hez_hatarozat_1_melleklet_its_megalapozo_vizsgalat.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Városfejlesztési stratégia (2008): Ózd Város Integrált Városfejlesztési Stratégiája. III. kötet. Kézirat. Ózd. https://www.ozd.hu/content/cont_5166aac361d751.79481566/ivs.pdf (Utolsó letöltés: 2018. február 17.)

Vidra Zsuzsanna (2013): A szakképzetlen bér munka szerepe falusi romák megélhetési stratégiáiban. In: Kovács Katalin – Váradi Monika Mária (szerk.): Hátrányban a vidék. Argumentum Kiadó, h. n. 57-74.

Jegyzetek)

1. A tanulmány REWORK-OTKA Kutató-csoport tevékenységéhez kötődően, az OTKA-NKFIH 116625. sz. pályázatának támogatásával készült.

2. Hazánkban a minimálbér az ötödik legalacsonyabb. Adó Online 2018. 02. 23. <https://ado.hu/rovatok/munkaugyek/hazankban-a-minimalber-az-otodik-legalacsonyabb> - utolsó letöltés: 2018. február 24.

3. Horváth Gyula, 1998: 43.

4. Almássy Zsuzsi, 2012

5. Schmidt, Ingo, 2009: 175.

6. Katherine, Lebow, 2013; ill. Kinga, Pozniak, 2014.

7. Selvaggio, Maria Antonietta, 2015

8. Jigoria-Oprea, Liviu - Popa, Nicolae, 2016

9. Petrović, Tanja, 2016: 117.

10. Almássy Zsuzsi, uo.

11. Lakónépességének száma 2001-ben 2038 fő volt. Népszámlálás 2001. 4.1.1 A népesség számának alakulása, terület, népsűrűség, 1870–2001.

http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/kotetek/06/05/data/tabhun/4/load01_1_0.html - utolsó letöltés: 2018. február 17.

12. Koós Bálint, 2015: 57.

13. Hornyák József, 2017

14. <https://www.teir.hu/helyzet-ter-kep/> - utolsó letöltés: 2018. február 10.

15. Ferge Zsuzsa, 2017: 420.

16. Ferge Zsuzsa, 2001: 24-26.

17. Ferge Zsuzsa, 2017: 385.

18. Markotay Csaba, 2018

19. Kistérségi helyzetelemzés, 2008: 13.; Városfejlesztési stratégia, 2008: 151-152.

20. Településfejlesztési stratégia, 2015: 322.

21. Uo.: 290.

22. Vö. egy baranyai példával. Vidra Zsuzsanna, 2013: 65-66.

23. Kálnay Adél: Egy füstszagú délután. Kálnay Adél írásai. <http://mek.oszk.hu/02600/02649/02649.htm> - utolsó letöltés: 2018. február 10.

24. Vö. Papp, József – Tóth, József, 1992: 75, 78.

25. Germuska Pál, 2002: 415.

26. Dr. Lotz Ernő javaslatai. Összehangolt gazdálkodási terv (1989-1990). LKM-ÓKŰ. Forrás: Magyar Országos Levéltár (MOL) XXIX-F-192g. 216. doboz

27. Alabán Péter, 2012

28. Cigány népesség-kutatás, 1999: 7, 20-21.

29. A helységek részletes adatai megyénként 2.5 Borsod-Abaúj-Zemplén megye. Helységnévkönyv, 2007; ill. Helynévkönyv, 2016: 32.

30. A lemorzsolódás megelőzését szolgáló korai jelző- és pedagógiai támogató rendszer adatai alapján.

31. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf049.html - utolsó letöltés: 2018. február 10.

32. Mikrocenzus 2016 – 5. A népesség gazdasági aktivitása.

http://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_5_gazdasagi_aktivitas - utolsó letöltés: 2018. február 17.)

33. Laki Ildikó, 2015

A város, amely nem tud megválni Hitlertől

Braunau am Inn a felső-ausztriai Innviertel régióban 17 000 lakost számoló város, Ausztria és Németország határán. Ebben a városban született Adolf Hitler 1889. április 20-án, biedermeier stílusú szülőháza mindmáig megtalálható a város központjában. A nemzetiszocialista Németország ugyancsak Braunauban kezdte meg „hivatalosan” Ausztria annexióját 1938 márciusában. A tanulmány azt vizsgálja, hogyan próbálják a braunauiak és az általában az osztrákok leküzdeni Hitlerhez kapcsolódó múltjukat, az osztrák közéletben milyen politikai viták zajlanak napjainkban a náci diktátor 17. századi szülőháza körül.

Koronás fők által látogatott város

A fontos kereskedelmi útvonalak kereszteződésénél létrejött Braunau am Inn hosszú, mozgalmas múltra tekint vissza. Az ókori rómaiak által megerősített¹ települést először egy 788-ban keletkezett dokumentum említi Ranshofen („Rantesdorf”) néven, majd egy 1110-ből származó forrás már Prounaw névvel jelöli a helyet.² 1260-ban, amikor Braunau egy dokumentumban először szerepel városként, a település bajor fennhatóság alá tartozott.³

Ha Napóleon és Hitler kora előtt írta volna meg valaki Braunau történetét a város valószínűleg Hans Staininger nevével fémjelezve vonult volna be a történelembe. A 16. században élt Staininger, akit hatszor választottak meg Braunau városkapitányának, álló helyzetben egészen a lábujjaiig leérő szakálláról volt híres.⁴ A hagyomány szerint, amikor 1567 szeptemberében tűz ütött ki Braunauban, Staininger elfelejtette feltekerni közel két méter hosszú szakállát, megbotlott, és nyakát törte. A városkapitány rendkívül hosszú szakállát halála után levágták, s az ereklyét mindmáig megőrizték.⁵ Ugyancsak fennmaradt, s a braunaui plébániatemplom külső oldalfalán látható az a vörös márványból készült, faragott sírkő, amely Hans Stainingert életnagyságban, hosszú szakállal ábrázolja.

A Habsburg Birodalom és a Porosz Királyság között zajlott bajor örökösödési háborút 1779. május 13-án lezáró a tescheni békeszerződés következtében az addig Bajorországhoz tartozó város (és a környékbeli Inn-négyyszög) Ausztriához került.⁶ Braunauval és környező termékeny

földekkel jelentősen gazdagodott a Habsburg Birodalom. Erről tanúskodnak a városka központjában a 17–18. században épült polgárházak. Ezeket a szorosan egymáshoz simuló, jólétet sugárzó, többszintes köépületeket nagyrészt megkímélték a történelem hullámverései, s általuk ma is bepilantást nyerhetünk a város újkori virágzásába.

A napóleoni háborúk idején, a 19. század első évtizedében franciák tartották megszállás alatt a várost.⁷ Napóleon egyik legfényesebb katonai győzelme, az austerlitz-i csata előtt egy hónappal,

Hans Staininger sírköve (A szerző felvétele.)

1805. október 30-án érkezett Braunauba, az éjszakát a Schüdl-házban töltötte, majd másnap továbbutazott. Négy év múlva a francia császár ismét átutazott a városon, 1809. május 1-jén hajnali 5 órától este 7-ig tartózkodott a Schüdl-házban, az első emeleten két szobát foglalt le.⁸ 1810 márciusában a Napóleonnal Párizsban tartandó esküvőjére tartó 19 éves Mária Ludovika osztrák főhercegnőt Braunauban vette át ünnepélyesen a francia kíséret az osztráktól.⁹ I. Ferenc József császár kétszer is megfordult a városban: először 1853. október 11-én, amikor Münchenbe utazott, majd Braunau 700 éves jubileumának ünnepére 1903. június 30-án érkezett a városba udvartartásával.¹⁰ Őfelsége 1903-as braunauai látogatását örökítette meg a Max Fink polgármester megrendelésére Georg Burgstaller bécsi szobrászművész által készített I. Ferenc József-mellszobor.

I. Ferenc József 1904. október 4-én felavatott mellszobra, amely 2012 óta ismét az Inn partján áll (A szerző felvétele.)

A Hitler-család Braunauban

Adolf Hitler édesapja, Alois Hitler osztrák vámtisztviselőként dolgozott, amikor 1871-ben Braunauba érkezett. Először abban a Schüdl-házban szállt meg, ahol évtizedekkel korábban a

francia császár is megfordult.¹¹ Miután Alois Hitler második felesége elhunyt, a férfi 1885. január 7-én feleségül vette a lakásukban már egy ideje háztartást vezető, nála 23 évvel fiatalabb másodunokatestvérét, Klara Pölzl.

A náci birodalom későbbi első embere 1889. április 20-án, a kora esti órákban született az Inn melletti városka Salzburger Vorstadt 15. számú házában, a Dafner-házaspár fogadójának egyik második emeleti szobájában. Az újszülöttet világra jötte után két nappal Adolf névre keresztelték. A 29 éves, közismerten szerény, családcentrikus édesanya különös szeretettel viszonyult kisfiához, hiszen korábban három kisgyermekét is elvesztette. Az édesanyjára nagyon hasonlító csecsemő mellett még két fétestvére lakott a családdal: az apa előző, második házasságából született Alois és Angela. Nem sokkal Adolf születése után a család egy másik, a Linzer Straßén lévő fogadóba költözött át. Hitlerék 1892 augusztusáig laktak Braunauban, a család az apa vámhivatali főtisztte való előléptetése miatt ekkor Passauba költözött. Adolf Hitler tehát első három évét töltötte a városban. „A kisgyerek e vidéken tanult meg beszélni, és Marlis Steinert joggal gondolhatja, hogy emiatt alakult ki félig osztrákos, félig bajoros beszédmódja, amit sokan oly kellemesnek találtak.”¹²

Adolf Hitler csecsemőkorában (Forrás: Wikimedia Commons)

Számos történeti munka megemlíti, hogy Hitler 1938-ig, a német hadsereg ausztriai bevonulásáig egyszer sem tért vissza szülővárosába. A közkeletű felfogással ellentétben a későbbi diktátor már 1920-ban járt újra Braunauban. A nemzetiszocialista mozgalom ambiciózus, népszerűsége vágyó politikusa beszédet tartott egy választási kampány-rendezvényen, amely verekedésbe torkollott.¹³

A Németországot csodáló, nacionalista Hitler 1924–1925 fordulóján keletkezett, részben önéletrajzi vonatkozású *Mein Kampf*-jában Braunaúról többször is megemlékezett, mindig patetikus hangon. Maga a könyv a város „dicső himnuszával kezdődik. »Ma hálát adok a sorsnak, amiért az Inn menti Braunaut jelölte ki szülőhelyemül.« Másutt: »e kis határváros az én szememben nagy elhivatottság jelképe«. S megint más helyütt: »ez a német vértanúság bearanyozta Inn-parti városka.«¹⁴ Hitler vallomásszerű, elfogult mondatai azt sugallják, hogy a történelme során évszázadokon át Bajorországhoz tartozó szülővárosa különös jelentőségű volt Németország későbbi Führere számára.

A diktátor szülővárosa nem választható el Adolf Hitler hivatalos kultuszától, a náci és a birodalmi propagandától, amelyekben kitüntetett szerepet játszott a Führer születésnapja. A nemzetiszocialista mozgalomban Hitler születésnapját már az 1920-as évek közepétől megünnepezték, 1939-ben pedig német nemzeti ünnepé nyilvánították. A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt lapja, a *Völkischer Beobachter* 1933. április 21-én az alkalomhoz illő fennköltséggel számolt be a néhány hónappal korábban kinevezett kancellár 44. születésnapjának németországi ünnepeiről: „A nemzet tiszteleg Hitler előtt. Az egész német nép méltóságteljes és egyszerű ünnepek keretében ünnepli Adolf Hitler születésnapját. Az összes város és falu eddig példátlan mértékben öltözik zászlódiszbe, tart vallási szertartásokat, fáklyás felvonulásokat és díszszemléket. A hűség számtalan megnyilvánulása a nép kancellárjának.”¹⁵

A nekirugaszkodás napja

Adolf Hitler 1936-tól türelmetlenül várta, hogy a nemzetközi szintén olyan lehetőségek kínálkozzanak számára, amelyek révén utat törhet hódító elképzeléseinek, többek között a politi-

kai tervei között kezdettől fogva szereplő Anschlusnak. Mussolini 1936 első felében jelezte a német politikai vezetés felé, hogy már nem ragaszkodik Ausztria függetlenségéhez, majd az is nyilvánvalóvá vált, hogy a nagyhatalmaktól sem várható beavatkozás az Anschluss feltartóztatása érdekében. Németországban 1936 ősztől gőzerővel folyt a háborúra való erőltetett felkészülés.¹⁶ Hitler 1938 márciusában cselekvésre szánta el magát: annak ellenére, hogy az első világháború utáni német és osztrák békeszerződés tiltotta az Anschlusst, Németországhoz csatolta Ausztriát. Az osztrák állam eltüntetése a térképről német katonai megszállással történt. Az osztrákok, akik a hitleri terjeszkedés első áldozatai voltak, ujjongva üdvözölték a Führert és a Wehrmacht, a Harmadik Birodalom hadseregének békésen bevonuló egységeit. Hitler előzőleg a fegyveres erőszak lehetőségével is számolt – erről tanúskodik a Führer március 11-én a Wehrmacht legfelsőbb parancsnokának küldött utasítása az Ottonhádműveletről¹⁷ – háborúra azonban nem került sor, mert az osztrák hadsereg puskaelvonulása nélkül fogadta a nácikat. John Lukacs így foglalja össze az Anschluss megindulását, és Hitler 1938. március 12-i, felnőtt emberként való első (és egyben utolsó) visszatérését szülővárosába:

„Szombatra esett ez is, akárcsak a születése napja 1889-ben, de annak borongós szürkése helyett most verőfény fogadta. Előző nap omlott össze az osztrák kormány ellenállása. Este az utcára tódult és fáklyás felvonulással ünnepelt a nép. A régi városkapu tetején levő Habsburg-címerre, a kőből faragott kétfejű császári sasra hatalmas horogkeresztes zászlót borítottak. Tizenkettedikén már hajnaltól fogva vonultak a német katonai egységek át a hídon s Braunaun, ahol éljenző tömeg fogadta őket. Nem sokkal délután négy óra előtt várakozásteljes csönd támadt. Nagy, nyitott Mercedes túrakocsijában Hitler közeledett lassan a hídon. Hatalmas virágcsokorral fogadták; mosolytalan arccal vette át. A szülőháza előtt megállt vele az autó. Nem szállt ki belőle; nem kívánt betérni a házba.”¹⁸ John Lukacs megállapításával ellentétben nem állíthatjuk Hitlerrel, hogy tudatosan hamis képet keltett Braunaúról. Hiteles adatok híján pusztán abból a tényből, hogy negyvenkilenc éves koráig nem tért vissza szülővárosába, s ekkor sem látogatta meg

azt a szobát, ahol édesanyja világra hozta,¹⁹ nem vonhatjuk le azt a következtetést, hogy semmibe vette Braunaut, nem voltak számára fontosak a gyökerei. Az események sodró lendülete nem is tette lehetővé, hogy Hitler szülővárosában, szülőházában időzzön el,²⁰ ám maga az a tény, hogy hivatalosan itt vette kezdetét az Anschluss, itt érkezett ekkor meg maga Adolf Hitler Ausztriába, s itt indult el az a – katonai erővel kísért, de ekkor még háború nélküli – német terjeszkedési folyamat, amely néhány év múlva világégésbe torkollott, mindenképpen tényszerű.

A Hitler és szülővárosa közötti kapcsolat az 1930-as évek közepétől egy évtizeden át – Hitler politikai és katonai győzelmei időszakában – kölcsönös pozitív érzelmeken alapult: „Hitler, miután bevonult Ausztriába, úgy döntött, hogy népszavazást rendez a német-osztrák unió szentesítésére. 1938. április 10-én Braunauban a mintegy 3600 leadott voksból csupán 5 szolt Hitler ellen.”²¹ Braunauban a Linzer Straße az Adolf Hitler Straßé nevet kapta, minthogy az Anschluss idején Hitler Braunauból Linzbe folytatta útját.

A késői korok történészei Hitler szemére vetik, hogy szülővárosáról bőkezűen is gondoskodhatott volna, de nem törődött Braunaual. A korabeli német vezetés azonban tisztán ideológiai alapokon kezelte a Führer szülőhelyének sorsát, amely Martin Bormann, Hitler legbizalmasabb munkatársa irányításával az Anschluss után néhány hónappal megkapta különleges

történelmi küldetésének elismerését. Bormann rendkívüli gyorsasággal, négyszeres forgalmi értéken, 150.000 birodalmi márkáért²² vásárolta meg a birodalmi kancellár szülőházát a tulajdonos Pommer-családtól a Németországot vezető Nemzetiszocialista Német Munkáspárt részére. Az 1938. július 20-án műemlékvédelem alá vett épület – jelentős összeget felemésztő tatarozása, átalakítása után – a párt kultúrcentrumaként, népkönyvtárként, a világháború utolsó éveiben pedig galériaként is működött.²³ Valójában azonban leginkább nemzetiszocialista zarándokhelyként funkcionált.

Mit lehet tenni Hitler szülőházával?

A második világháború utáni évtizedekben az önmagát a náci terror áldozataként értelmező, a közelmúltat a szégyen alá söpörni próbáló Ausztriában a „Hitler-bélyegtől” megszabadulni vágyó braunauai polgárok a hitleri időszakra és magára Hitlerre háritással emlékeztek. Ennek legfőbb üzenete abban a gondolatban ragadható meg, hogy „Adolf Hitler nem volt tipikus terméke az ő városuknak, sem a vidéküknek; hogy nem volt közülük való”.²⁴ Minthogy a birodalmi vezér valóban Linzben nőtt fel, és szinte szülővárosaként szerette ezt a (véleménye szerint legnémetebb) osztrák várost is, a braunauiak a tőlük mintegy 100 kilométerre keletre fekvő Duna-parti Linzét próbálták beállítani Ausztria leghírhedtebb fia tulajdonképpeni szülővárosának.

Hitler halvány sárgára vakolt szülőházának homlokzata (A szerző felvétele.)

A fasiszta diktátor születése körül lábra kapott legendák²⁵ azonban nem halványítják el azt a tényt, hogy a Führer Braunauban, egy háromszintes saroképületben született, amelynek homlokzatát a békét és nyugalmat kifejező *biedermeier* stílusban alakították ki. A szögletes, mélyen beugró ablakok uralta, zömök földszinti rész komor hangulatot is kölcsönözhetne a háznak, ám a ráépített két emelet félköríves vagy stukkódíszekkel félkörívesse formált ablaksoraival összességében mégis könnyedséget áraszt.

Hitler szülőháza, amely eredetileg két épületből álló fogadó volt, a 17. században már bizonyosan állt. A következő évszázadokban jelentős mértékben bővített polgárház Hitler születése előtt egy évvel került a Dafner-házaspár, Franz és Helene Dafner tulajdonába. A fogadót 1912-ben 58.000 koronáért vásárolta meg Franz Dafner özvegyétől Josef Pommer, aki 1938-ig, az Anschluszig működtetette azt.²⁶ Az 1930-as években Braunauban népszerűségnek örvendett a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt. 1933 áprilisában

Hitler szülőházának hátulja, a felső szinteken boltíves folyosókkal (A szerző felvétele.)

a braunauai városi tanács csak kis többséggel tudta elutasítani, hogy Adolf Hitler a város díszpolgára legyen. Az 1933-ban német kancellárrá kinevezett Hitler és az általa képviselt ideológia népszerűségét azzal sem tudták csökkenteni, hogy pártját betiltották Ausztriában. 1933-tól a Pommer-fogadó vált a náci propaganda braunauai központjává és a környékbeli Hitler-követők találkozóhelyévé. Mindebben a tulajdonos fiaé volt a meghatározó szerep, aki leleményesen kijátszotta az osztrák hatóságokat. A náci ausztriai üldözése ellenére 1936-tól felvirágzott a braunauai Hitler-turizmus, amelynek kibontakozásához hozzájárult a Führer

féltestvére, Angela Hammitzsch 1936. júniusi látogatása családjá egykori lakóhelyén. A Führer szülőházához zárandóklók számára az épület második emeletén Pommerék kialakítottak egy kis múzeumot, Hitler gyerek- (születési) szobáját. Az ingatlan tulajdonosai 1937 májusában az osztrák hatóságoktól engedélyt kaptak arra, hogy a „Führerszobát” megnyissák a külföldi turisták számára – osztrákok azonban nem látogathatták.²⁷

Az Anschluss új fejezetet nyitott Hitler szülőháza történetében, ahogy ezt már korábban kifejeztük. A náci diktátor 1945. április végén berlini földalatti bunkerében öngyilkos lett, a méltóság-

A Pommerék által 1936-ban berendezett Hitler-gyermekszobát ábrázoló náci képeslap (Forrás: Zöchling, 2014)

teljes homlokzatú szülőház viszont – amelynek bejárata fölé a náci-korszakban egy kovácsoltvas-dekorációban Martin Bormann nevének kezdőbetűit (MB) is elhelyezték²⁸ – túlélte azt a személyt, akinek jelentőségét köszönheti. 1945. május elején egy náci rohamosztog fel akarta robbantani a Führer szülőházát, tervüket azonban a Braunaut elfoglaló amerikai katonák miatt nem tudták végrehajtani. Az épületben 1945 novemberében a koncentrációs táborok szörnyűségeiről nyitottak kiállítást.²⁹

Martin Bormann 1938-ban csak az épületet vásárolta meg, a telek a Pommer család tulajdonában maradt. Az ingatlant, amely 1946-ban a Felső-Ausztriai és Salzburgi Bank, majd 1947-ben a város kezelésébe került, Pommerék 1947-ben visszakövetelték, s egy bírósági per eredményeként 1954-ben visszaszerezték, pontosabban: a piaci ár töredékéért, 150.000 schillingért (25.000 márkáért) visszavásárolhatták.³⁰ Ezt követően bérbe adták a mintegy 800 négyzetméter alap-

területű sarokházat: először iskola, majd városi könyvtár, később bankfiók működött benne.

Az impozáns épületet tulajdonosa 1972-ben bérbe adta az osztrák belügyminisztériumnak. A felek közötti megállapodás szerint az ingatlan kizárólag oktatási vagy szociális célra használható, s csak olyan intézmény kaphat helyet benne, amellyel előzetesen a tulajdonos is egyetértett. A szerződés tiltja, hogy a házat bármilyen történelmi összefüggésben hasznosítsák, ezáltal kizárja annak lehetőségét is, hogy múzeumot, emlékhelyet alakítsanak ki benne.³¹ Hitler szülőháza 1977-től közel három és fél évtizeden át fogatékkel élők lakóhelyeként és műhelyeként működött.³²

1983 őszén a városi képviselőtestület döntése alapján Hitler szülőházának falára egy 1,68 x 0,68 méteres márványlapot akartak elhelyezni, s a rajta szereplő felirattal a város egyértelműen el akart határolódni a náci diktátortól: „Nie wieder Faschismus. Millionen Tote mahnen. Für Frieden, Freiheit und Demokratie.” („Soha többé fasizmust! Emlékezzünk a halottak millióira! A békéért, szabadságért és demokráciáért.”)³³ Az antifasiszta emléktábla elhelyezését azonban a tulajdonos arra hivatkozva nem engedélyezte, hogy az az ingatlan piaci értékének alakulását kedvezőtlenül befolyásolná.

A mauthauseni emlékkő

1989-ben sajátos módon készült a braunau városvezetés a náci diktátor születésének századik évfordulójára. A milliók haláláért felelős birodalmi vezér szülőháza előtti közterületen egy 1,15 méter magas és 1,6 méter széles, érdes felületű, amorf gránittömböt helyeztek el. Az egykori mauthauseni koncentrációs tábor kőbányájából származó, háború- és fasizmusellenes emlékkő két oldalára feliratot véstek. Az utca felé néző részen az a három rövid mondat szerepel, amelyet már 1983-ban is el akartak helyezni a ház falán: „Für Frieden, Freiheit und Demokratie. Nie wieder Faschismus. Millionen Tote mahnen.” („A békéért, szabadságért és demokráciáért. Soha többé fasizmust! Emlékezzünk a halottak millióira!”). A hátsó oldalon a kő eredetére emlékeztető mondat: „Stein aus dem Konzentrationslager Mauthausen”. „Kő a mauthauseni koncentrációs táborból.” A hitleri korszak szörnyűségeire utaló emlékkövet két héttel az évforduló előtt,

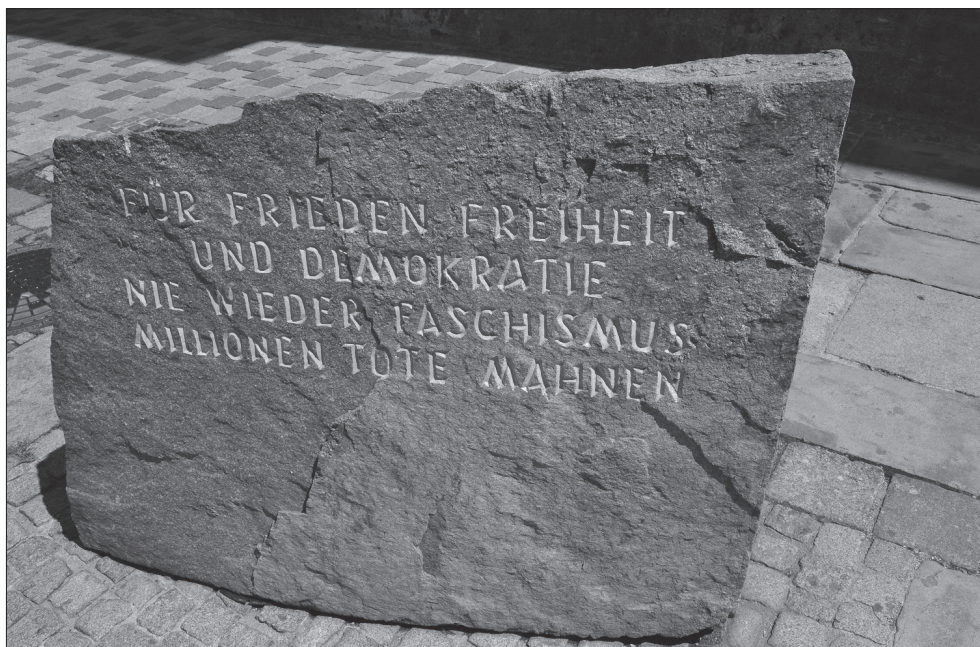
felavatás nélkül állították a saroképület homlokzati része előtti járdára. Ahogyan Hitler neve semmilyen formában nem kerülhetett fel a ház falára, úgy a gránittömbön sem jelenítették meg. A Hitler szülőháza előtt elhelyezett mauthauseni kötömb szimbolikájában jelzi a náci múlttal való kapcsolatot, ám a múlt nem Braunauhoz kötődő aspektusára irányítja a figyelmet, hiszen ebben az épületben nem történtek náci bűntettek, tömeggyilkosságok.

21. századi politikai viták

Braunaut és a német Simbach városkát az Inn túlszárpartján egy híd köti össze. Simbachban, az Innparti német határváros hídfőjénél 2008-ban egy óriási halon lovagló meztelen férfi folyamistént ábrázoló bronzszobrot helyeztek el. A férfi pucér fenekét Braunau felé mutatja, amit a braunauiak a hitleri múlt miatti ikonográfiai bosszúként értelmezték, s ezért az ellentmondásos bronzszobor elfordítását követelték. A braunauai polgárok felháborodását alaptalannak tartják a simbachiak, úgy gondolják, nincs miért változtatniuk a szobor helyzetén.

2011-ben a Führer állítólagos braunauai díszpolgári címe körül bontakoztak ki politikai viták. Braunau 1938 és 1945 közötti hivatalos városi dokumentumai rendkívül hiányosan maradtak meg, ezért nincs arra vonatkozó forrás, hogy Braunau városi tanácsa az adott időszakban ezzel a megtisztelő címmel kitüntette-e a náci vezetőt. Annyi bizonyos, hogy 1938. március végén Ranshofen község – amely 1939-ben a város egyik kerületeként beolvadt Braunauba – díszpolgárságot adományozott Hitlernek, s ebből a nézőpontból a diktátor Braunau város díszpolgárának is tekinthető. A braunauai városi tanács 2011. július 7-én elővigyázatosan reagált Hitler lehetséges díszpolgárságának kérdésében, egyértelműsítő, a Führertől való teljes elhatárolódást kifejező határozatokat hozott: Hitlernek nemcsak a díszpolgárságát vonta vissza egyhangúlag, hanem honosságától (Heimatrecht) is megfosztotta, jóllehet ez utóbbi a halálakor megszűnt.³⁴

A 2010-es években nyilvános politikai viták keresztútjába került Hitler 18. században épült, műemlékvédelem alatt álló szülőházának sorsa. 2011 szeptemberében lezárult az épület történetében az a közel három és fél évtizedes korszak,

A fasizmus áldozatainak emléket állító kötömb Hitler szülőháza előtt (A szerző felvétele.)

Halon lovaglő férfi szobra Simbachban (A szerző felvétele.)

amikor fogyatékkal élőknek adott otthont.³⁵ Abban a tekintetben konszenzus mutatkozott, hogy az osztrák állam vásárolja meg a tulajdonostól, Gerlinde Pommertől az üressé vált épületet. Az ingatlan jövőjéről azonban megoszlottak a vélemények: voltak, akik lakásokká akarták átalakítani az épületet, mások múzeumot, emlékhelyet terveztek létrehozni benne, megint mások a lerombolás mellett voksoltak volna. Az elképzelések közül a braunauai polgármester, Johannes Waidbacher által képviselt lakásötlet volt a legkevésbé elfogadható, ellenzői azzal érveltek, hogy az épületben neonácik is vásárolhatnának lakásokat, amelyeket saját céljaikra használhatnák fel. Egy műemléki védelem alatt álló épület lerombolása ugyancsak problémás.³⁶ Néhány évvel később felmerült, hogy a sarokházban helyet kaphatna a tűzoltóság vagy egy népfőiskola vagy egy szupermarket vagy egy menekülteket segítő integrációs központ.³⁷ A Hitler-házzal kapcsolatos tervek bármelyikének megvalósíthatóságát azonban ellehetetlenítette az a tény, hogy az ingatlan továbbra is magántulajdonban volt, s a tulajdo-

nos nem járult hozzá semmilyen változtatáshoz, átalakításhoz, még az épület felújításához sem. Ugyanakkor Gerlinde Pommer eladni sem akarta az osztrák belügyminisztérium és a braunauai önkormányzat által havi 4800 euróért bérelt,³⁸ 2011 óta üresen álló épületet, amelynek értékét 2010-ben 2,2 millió euróra becsülték.³⁹

Az ingatlan tulajdonosa 2015 első negyedévében kizárólag a bérleti szerződés módosításáról akart tárgyalni, bécsi ügyvédjén keresztül. Gerlinde Pommer az eddigi egy bérleti szerződés helyett – telekmegosztás révén – kettőt szeretett volna: egyet a házra és egy másikat pedig a telekre vonatkozóan. Ezáltal valószínűleg nagyobb haszonra tehetett volna szert az ingatlanából. A belügyminisztérium és a város azonban nem értett egyet a tulajdonos javaslatával.⁴⁰ Az osztrák kormány és a braunauai városvezetés 2014–15 fordulójától egyre határozottabban azt az álláspontot képviselte, hogy amennyiben az épület megvásárlására tett ajánlatot a tulajdonos visszautasítja, az ingatlan törvényes úton történő kisajátítását, azaz

állami tulajdonba vételét fogja kezdeményezni, s a tulajdonosnak az állam kártérítést fog ajánlani.

Az osztrák kormány 2016. május végén törvényjavaslatot nyújtott be Hitler 2011 óta üresen álló szülőházának kisajátítására. Az év végén, december 14-én a bécsi parlament képviselőháza nagy többséggel elfogadta a kisajátításról szóló törvényjavaslatot, amely a tulajdonosnak fizetendő kártérítést is tartalmazta. A korábbi tulajdonos azonban alkotmányellenesnek tartotta a kisajátítási törvényt, ezért az osztrák alkotmánybíró-sághoz fordult. A bécsi alkotmánybíró-ság 2017. június 30-án amellett foglalt állást, hogy nem jogellenes a kisajátítási törvény.⁴¹

Összegzés

Az osztrák kormány az egykori braunau vendégfogadó tulajdonosváltásával a neonáci szimpatizánsok távoltartását akarta elérni Hitler szülőházától. Az ingatlan osztrák köztársasági tulajdonba kerülésével az évek óta húzódó politikai-jogi vita megoldódott. Nyitva maradt azonban a kérdés, hogy a kisajátítást követően hogyan alakul a műemléki védelem alatt álló épület sorsa, találnak-e neki megfelelő funkciót. A diktátor szülőházát át lehet alakítani, felismerhetetlené lehet tenni, le lehet rombolni, de szülőhelyét nem lehet eltüntetni. Nincs rá garancia, hogy az épületet – vagy lebontása esetén annak helyét – a neonácik, a szélsőséges eszmék követői nem fogják tudni felhasználni valamilyen módon saját céljaikra.

KALMÁR ZOLTÁN

Irodalom

325 Jahre Frieden von Teschen. (10.05.2004) Elérés: <http://derstandard.at/1653605/325-Jahre-Frieden-von-Teschen>

Aufgedeckt: Adolf Hitler war kein Österreicher. (19.12.2002) Elérés: <https://www.news.at/a/aufgedeckt-adolf-hitler-oesterreicher-47364>

Браунау. In: Военная энциклопедия. Россия, СПб., 1911—1915. Elérés: <https://ru.wikisource.org/wiki/ВЭ/БТ/Браунау>

Braunau erkennt Hitler Ehrenbürgerschaft ab. (08.07.2011) Elérés: <http://diepresse.com/home/innenpolitik/676228/Braunau-erkennt-Hitler-Ehrenbuergerschaft-ab>

Brunner, Erwin: *Was Braunau davon hält.* (7.10.1983) Elérés: <http://www.zeit.de/1983/41/was-braunau-davon-haelt>

Csordás Lajos: *Bemocsokolt helyek – Hitler háza tehet a borzalmakról?* (2016.07.16) Elérés: <http://nol.hu/kultura/rossz-helyen-rossz-kor-1623947>

Gasser, Florian: *Was tun mit dem Hitler-Haus?* (11.01.2015) Elérés: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-01/braunau-hitler-geburtshaus>

Haus der Verantwortung. Elérés: <http://www.braunau.at/gemeindeamt/html/psx1.htm>

Hengst, Björn: *Nachbar Hitler.* (24.10.2012) Elérés: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/braunau-streit-ueber-die-verwendung-des-hitler-geburtshauses-a-862724.html>

Hitler 1. sz. utasítása 1938. március 11-én. Elérés: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/c102.html>

Hitlers Geburtshaus: Mietersuche unter Ministerien. (14.10.2014) Elérés: <http://diepresse.com/home/zeitgeschichte/3888189/Hitlers-Geburtshaus-Mietersuche-unter-Ministerien>

Karner, Marianne: *Hitlers Geburtshaus und die Lebenshilfe Oberösterreich – Widerstand oder Ergebung?* (10.01.2017) Elérés: <https://www.bizeps.or.at/hitlers-geburtshaus-und-die-lebenshilfe-oberoesterreich-widerstand-oder-ergebung/>

Kershaw, Ian: *A Hitler-mítosz: vezérkultusz és közvélemény.* Budapest: Kortina, 2003.

Knolle, Kirsti: *Austria's top court upholds compulsory purchase of Hitler's birthplace.* (30.07.2017) Elérés: <https://www.reuters.com/article/us-austria-hitler-house/austrias-top-court-upholds-compulsory-purchase-of-hitlers-birthplace-idUSKBN19L1LF>

Kronsteiner, Olga: *Denkmalschützer wollen Hitler-Haus erhalten.* (20.09.2016) Elérés: <http://derstandard.at/2000044622258/Denkmalschuetzer-wollen-Hitler-Haus-erhalten>

Kulke, Ulli: *Wenn das der Führer wüsste ...* (08.02.2015) Elérés: <https://www.welt.de/print/wams/vermischtes/article137223912/Wenn-das-der-Fuehrer-wuesste.html>

Laglstorfer, René: *Wieder Streit um Hitlers Geburtshaus*. (18.04.2015): Elérés: <http://derstandard.at/2000014469212/Wieder-Streit-um-Hitlers-Geburtshaus>

Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994.

Markus, Georg: *Neue Mieter in Hitlers Geburtshaus*. (05.12.2011) Elérés: <https://kurier.at/politik/neue-mieter-in-hitlers-geburtshaus/730.026>

Maser, Werner: *Adolf Hitler: Legende, Mythos, Wirklichkeit*. München: Wilhelm Heyne, 1997.

„Mehr Sicherheit im Lande“. XVIII. Nationaler Kongress der International Police Association, Österreichische Sektion, 2014, 51. o. Elérés: <http://www.ipa.at/archive/2014kongress/2014festschrift1.pdf>

Mit der Abrissbirne gegen Neonazis. (20.09.2016) Elérés: <http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-09/adolf-hitler-geburtshaus-wolfgang-sobotka-abriss-braunau>

Ormos Mária: *Hitler*. Budapest: T-Twins, 1993.

Rachbauer, Tamara und Manfred: *Braunau war Treffpunkt der Kaiser und Könige*. (10.05.2012) Elérés: <http://www.nachrichten.at/oberoesterreich/innviertel/braunau/Braunau-war-Treffpunkt-der-Kaiser-und-Koenige;art14857,881732>

Stadtgeschichte 788–1259. Elérés: http://www.braunau.at/Stadtgeschichte_788_-_1259

Stadtgeschichte 1260–1503. Elérés: http://www.braunau.at/Geschichte/Stadtgeschichte/1260_-_1503

Stadtgeschichte 1504–1799. Elérés: http://www.braunau.at/Geschichte/Stadtgeschichte/1504_-_1799

Vorerst keine neue Nutzung für Hitlers Geburtshaus. (12.05.2010) Elérés: <http://derstandard.at/1271376531341/Braunau-Vorerst-keine-neue-Nutzung-fuer-Hitlers-Geburtshaus>

Weber, Thomas: *Wer war Adolf Hitler?* (29.01.2013) Elérés: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ns-forschung-wer-war-adolf-hitler-12043685.html>

Zöchling, Christa: *Das Geisterhaus*. (10.11.2014) Elérés: <https://www.uni-salzburg.at/fileadmin/multimedia/Erziehungswissenschaft/documents/HITLER-HAUS.pdf>

Jegyzetek

1. Браунай. In: *Военная энциклопедия*. Россия, СПб., 1911—1915. Elérés: <https://ru.wikisource.org/wiki/ВЭ/БТ/Браунай>

2. *Stadtgeschichte 788–1259*. Elérés: http://www.braunau.at/Stadtgeschichte_788_-_1259

3. *Stadtgeschichte 1260–1503*. Elérés: http://www.braunau.at/Geschichte/Stadtgeschichte/1260_-_1503; Браунай. In: *Военная энциклопедия*. Россия, СПб., 1911—1915. Elérés: <https://ru.wikisource.org/wiki/ВЭ/БТ/Браунай>

4. „Mehr Sicherheit im Lande“. XVIII. Nationaler Kongress der International Police Association, Österreichische Sektion, 2014, 51. o. Elérés: <http://www.ipa.at/archive/2014kongress/2014festschrift1.pdf>

5. *Stadtgeschichte 1504–1799*. Elérés: http://www.braunau.at/Geschichte/Stadtgeschichte/1504_-_1799

6. *325 Jahre Frieden von Teschen*. (10.05.2004) Elérés: <http://derstandard.at/1653605/325-Jahre-Frieden-von-Teschen>

7. Браунай. In: *Военная энциклопедия*. Россия, СПб., 1911—1915. Elérés: <https://ru.wikisource.org/wiki/ВЭ/БТ/Браунай>

8. Rachbauer, Tamara und Manfred: *Braunau war Treffpunkt der Kaiser und Könige*. (10.05.2012) Elérés: <http://www.nachrichten.at/oberoesterreich/innviertel/braunau/Braunau-war-Treffpunkt-der-Kaiser-und-Koenige;art14857,881732>

9. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 23. o.

10. Rachbauer, Tamara und Manfred: *Braunau war Treffpunkt der Kaiser und Könige*. (10.05.2012) Elérés: <http://www.nachrichten.at/oberoesterreich/innviertel/braunau/Braunau-war-Treffpunkt-der-Kaiser-und-Koenige;art14857,881732>

11. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 23. o.

12. Ormos Mária: *Hitler*. Budapest: T-Twins, 1993, 14. o.

13. Zöchling, Christa: *Das Geisterhaus*. (10.11.2014) Elérés: <https://www.uni-salzburg.at/fileadmin/multimedia/Erziehungswissenschaft/documents/HITLER-HAUS.pdf>
14. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 27. o.
15. Kershaw, Ian: *A Hitler-mítosz: vezérkultusz és közvélemény*. Budapest: Kortina, 2003, 88. o.
16. Ormos Mária: *Hitler*. Budapest: T-Twins, 1993, 286–288. o.
17. *Hitler 1. sz. utasítása 1938. március 11-én*. Elérés: <http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/c102.html>
18. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 28. o.
19. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 26–28. o.
20. Hitler Bécsben is rövid ideig tartózkodott a német csapatok bevonulása után: „Ezekben az órákban Hitler állítólag nagyon fel volt dobva, mégis szerfelett gyorsan elhagyta első nagy győzelmének színterét. Alig egy napot töltött Bécsben, egykori szenvedései városában. Nem kereste fel sem a rokonokat, sem a barátokat, nem nézte meg az egykor annyira kedvelt épületeket, sarkokat.” – Ormos Mária: *Hitler*. Budapest: T-Twins, 1993, 305. o.
21. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 35. o.
22. Gasser, Florian: *Was tun mit dem Hitler-Haus?* (11.01.2015) Elérés: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-01/braunau-hitler-geburtshaus>
23. *Haus der Verantwortung*. Elérés: <http://www.braunau.at/gemeindeamt/html/psx1.htm>; Kronsteiner, Olga: *Denkmalschützer wollen Hitler-Haus erhalten*. (20.09.2016) Elérés: <http://derstandard.at/2000044622258/Denkmalschuetzer-wollen-Hitler-Haus-erhalten>
24. Lukacs, John: *A XX. század és az újkor vége*. Budapest: Európa, 1994, 26. o.
25. Vö: *Aufgedeckt: Adolf Hitler war kein Österreicher*. (19.12.2002) Elérés: <https://www.news.at/a/aufgedeckt-adolf-hitler-oesterreicher-47364>
26. *Haus der Verantwortung*. Elérés: <http://www.braunau.at/gemeindeamt/html/psx1.htm>
27. Zöchling, Christa: *Das Geisterhaus*. (10.11.2014) Elérés: <https://www.uni-salzburg.at/fileadmin/multimedia/Erziehungswissenschaft/documents/HITLER-HAUS.pdf>
28. Gasser, Florian: *Was tun mit dem Hitler-Haus?* (11.01.2015) Elérés: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-01/braunau-hitler-geburtshaus>; Kulke, Ulli: *Wenn das der Führer wüsste ...* (08.02.2015) Elérés: <https://www.welt.de/print/wams/vermischtes/article137223912/Wenn-das-der-Fuehrer-wuesste.html>
29. Zöchling, Christa: *Das Geisterhaus*. (10.11.2014) Elérés: <https://www.uni-salzburg.at/fileadmin/multimedia/Erziehungswissenschaft/documents/HITLER-HAUS.pdf>
30. Gasser, Florian: *Was tun mit dem Hitler-Haus?* (11.01.2015) Elérés: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-01/braunau-hitler-geburtshaus>; Kulke, Ulli: *Wenn das der Führer wüsste ...* (08.02.2015) Elérés: <https://www.welt.de/print/wams/vermischtes/article137223912/Wenn-das-der-Fuehrer-wuesste.html>
31. *Hitlers Geburtshaus: Mietersuche unter Ministerien*. (14.10.2014) Elérés: http://diepresse.com/home/zeitgeschichte/3888189/Hitlers-Geburtshaus_Mietersuche-unter-Ministerien-
32. Karner, Marianne: *Hitlers Geburtshaus und die Lebenshilfe Oberösterreich – Widerstand oder Ergebung?* (10.01.2017) Elérés: <https://www.bizeps.or.at/hitlers-geburtshaus-und-die-lebenshilfe-oberoesterreich-widerstand-oder-ergebung/>; Markus, Georg: *Neue Mieter in Hitlers Geburtshaus*. (05.12.2011) Elérés: <https://kurier.at/politik/neue-mieter-in-hitlers-geburtshaus/730.026>
33. Brunner, Erwin: *Was Braunau davon hält*. (7.10.1983) Elérés: <http://www.zeit.de/1983/41/was-braunau-davon-haelt>
34. *Braunau erkennt Hitler Ehrenbürgerschaft ab*. (08.07.2011) Elérés: <http://diepresse.com/home/innenpolitik/676228/Braunau-erkennt-Hitler-Ehrenbuergerschaft-ab>
35. Markus, Georg: *Neue Mieter in Hitlers Geburtshaus*. (05.12.2011) Elérés: <https://kurier.at/politik/neue-mieter-in-hitlers-geburtshaus/730.026>
36. Hengst, Björn: *Nachbar Hitler*. (24.10.2012) Elérés: <http://www.spiegel.de/politik/ausland/braunau-streit-ueber-die->

verwendung-des-hitler-geburtshauses-a-862724.html

37. *Mit der Abrissbirne gegen Neonazis.* (20.09.2016) Elérés: <http://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2016-09/adolf-hitler-geburtshaus-wolfgang-sobotka-abriss-braunau>

38. *Hitlers Geburtshaus: Mietersuche unter Ministerien.* (14.10.2014) Elérés: http://diepresse.com/home/zeitgeschichte/3888189/Hitlers-Geburtshaus_Mietersuche-unter-Ministerien- A belügyminisztérium a bérleti díj 60 százalékát fizeti, a braunauai önkormányzat pedig 40 százalékát. Más forrás szerint a havi bérleti díj 4.668,60 euro, lásd: Gasser, Florian: *Was tun mit dem Hitler-Haus?* (11.01.2015) Elérés: <http://www.zeit.de/politik/ausland/2015-01/braunau-hitler-geburtshaus>

39. *Vorerst keine neue Nutzung für Hitlers Geburtshaus.* (12.05.2010) Elérés: <http://derstandard.at/1271376531341/Braunau-Vorerst-keine-neue-Nutzung-fuer-Hitlers-Geburtshaus>

40. Laglstorfer, René: *Wieder Streit um Hitlers Geburtshaus.* (18.04.2015): Elérés: <http://derstandard.at/2000014469212/Wieder-Streit-um-Hitlers-Geburtshaus>

41. Knolle, Kirsti: *Austria's top court upholds compulsory purchase of Hitler's birthplace.* (30.07.2017) Elérés: <https://www.reuters.com/article/us-austria-hitler-house/austrias-top-court-upholds-compulsory-purchase-of-hitlers-birthplace-idUSKBN19L1LF>

Kitekintés

Viták Spanyolország NATO-tagságáról

Előzmények

Spanyolország a második világháború után teljesen elszigetelődött. Az ENSZ-tagállamok visszavonták első számú diplomáciai képviselőiket Madridból, Franciaország lezárta a határt. Spanyolország nem lehetett az ENSZ tagja, nem kapott a Marshall-segélyből, és a NATO-ba sem vették fel. Pedig szomszédja, a Salazar vezette Portugália, NATO alapító tag volt. Állítólag Franco meg is jegyezte: "Az Atlanti-szövetség Spanyolország nélkül olyan, mintha valaki tojás nélkül akarna rántottát sütni."¹

A hidegháború előrehaladtával végül is Spanyolország visszakérülhetett és beilleszkedhetett a nemzetközi rendszerbe. Fontosabbá vált az, hogy a vezetés anti-kommunista, mint az ország politikai berendezkedése. A demokrácia-elv hátterbe szorult az ideológiai megfontolások mögött.

Első lépésként kétoldalú katonai és gazdasági szerződés jött létre Spanyolország és az Amerikai Egyesült Államok között, 1953-ban. Ennek részeként négy US katonai bázis létesült spanyol területen: Zaragoza, Torrejón de Ardoz (Madrid), Morón de la Frontera és Rota (Cádiz) helyszíneken. Ugyan az együttműködés a későbbiekben is folytatódott, Spanyolország nem lett, nem lehetett a NATO tagja Franco irányítása alatt.

A tanulmány azt elemzi, hogy az ország végül is miképp, milyen feltételek mellett csatlakozott a szervezethez. Központi kérdése, hogy hogyan változott a spanyol közvélemény és kormányok álláspontja a NATO-val kapcsolatban a nyolcvanas években.² A kutatás során elsősorban a korabeli spanyol sajtóra, illetve közvélemény-kutatási eredményekre támaszkodtam.

Politikai átmenet

A diktátor 1975-ös halála után a francoista rendszer megkezdte saját lebontását. Ebben igen jelentős szerepet vállalt János Károly, az uralkodó; és az ambiciózus, nagy teherbírási Adolfo Suárez González (1932-2014).

"[Suárez] kinevezése igazi találat volt a Korona részéről: ő volt az, aki véghezvitte az átmenetet a legyengült diktatúrából egy lelkes demokráciába. 1976-ra, a Caudillo halálának egyéves évfordulójára a fiatal kormányfőnek már sikerült elérnie, hogy a Franco-féle Cortes *harakirit* kövessen el, jóváhagyva az általános választások alapján felállítandó kétkamarás parlamentet. A Franco-rezsim szamurájként múlt ki, saját törvényeinek kardja által, lehetővé téve az átmenetet a demokráciára."³

Suárez González pártot alapított, s a Demokratikus Centrum Unió élén az 1977-es és az 1979-es választásokat⁴ is megnyerte. A nyolcvanas évek elejére viszont támogatottsága csökkent, ezért lemondott. Az új kormányfő Leopoldo Calvo-Sotelo (1926-2008) lett volna, beiktatása azonban nem zajlott zökkenőmentesen.

A csendőrség egy csapata Antonio Tejero alvezetése (1932-) vezetésével 1981. február 23-án puccsot kísérelt meg. Elfoglalta a parlamentet és túsul ejtette az ott ülésező politikusokat, bízva abban, hogy a hadsereg is követi és fellázad majd. János Károly király azonban nagyon határozottan a demokratikus értékek mellett állt ki, s a hadsereget engedelmességre szólította fel, ezzel elejét véve a puccs terjedésének. Tejero így elszigetelődött. Kísérlete nagyjából másfél nap alatt megbukott, a lakosságban azonban mély nyomot hagyott. Felmerült a visszarendeződés lehetősége, éppen akkor – hat évvel Franco halálát követően – amikor erre egyre kevésbé számítottak, s a többség úgy vélhette, hogy a demokratikus folyamatok visszafordíthatatlanok. Ezért is váltott ki a puccskísérlet nagy megdöbbenést, sőt, sokkreakciót. Ennek következménye lett a Szocialista Munkáspárt (PSOE)⁵ megerősödése. Hogy az ország ne juthasson egyfajta Franco nélküli francoizmus állapotába, s hogy a demokratikus váltás sikerrel menjen végbe, a spanyolok eme radikálisabb politikai opció mellett kötelezték el magukat a következő, 1982-es választásokon, amelyek így a Munkáspárt győelmét hozták.

Térjünk azonban most még vissza 1981-be. A puccs megbukása után Leopoldo Calvo-Sotelo lett Spanyolország kormányfője. Míg Suárez González az ország semlegességét pártolta,⁶ Calvo-Sotelo úgy vélte, Spanyolország helye a NATO-ban van. A csatlakozás kérdéséről nem kívánt népszavazást tartani, hanem politikai szinten tervezte azt lebonyolítani.

NATO-csatlakozás

Nem véletlen, hogy a kormányfő nem támogatja a népszavazást. A lakosság jelentős szegmensei ugyanis a NATO-tagság ellen szavaztak volna, s arányuk az évek során csak nőtt. A *Centro de Investigaciones Sociológicas* (CIS) felmérései szerint⁷ 1978 őszén a spanyol állampolgárok 27 százaléka szavazott volna a NATO-csatlakozás mellett. Ez az arány 1979 nyaráig nagyjából változatlan maradt, majd 1981 nyárára 20 százalékra apadt. Két hónappal később, szeptemberben már csak 13 százalékot mértek a közvélemény-kutatók. Összességében a vizsgált időszakban (1978–1981) az *igen*mel szavazók aránya megfeleződött. A *nem*mel voksolóké viszont majdnem megháromszorozódott: a kezdeti 15-ről (1978. okt.) folyamatosan emelkedve, elérte a 43 százalékot (1981. szept.). Ugyanakkor a nem válaszolók aránya azonos szinten, 40 százalék körül mozgott.⁸ Ez arra enged következtetni, hogy az *igen* / *nem* szavazatok közötti eltolódásokat nemcsak a passzív lakosság megnyerése eredményezte, hanem a politikailag aktívak véleményének megváltozása.

A NATO-csatlakozást ellenzők táborának növekedését két alapvető tényezőre vezethetjük vissza. Az egyik a Tejero-puccs, amely averziót szült a fegyveres, katonai megoldásokkal szemben, s ekképp a NATO-val kapcsolatban is. A másik ok pedig a politikai baloldal sikeres kampánya. Ennek élére a Szocialista Munkáspárt, és személyesen Felipe González (1942–) állt. 1981 nyarán a következő kijelentést tette az *El País* napilapnak: „A csatlakozás történelmi barbarizmus volna, hatalmas szarvashiba.”⁹ A párt gőzerővel – és 25 millió pesetára tervezett költséggel – kampányolt a NATO-tagság ellen. Ennek során mintegy másfél millió matricát osztottak szét, 1.325 óriáshirdetést és 125.000 plakátot helyeztek el.¹⁰ Utóbbiakból a leghíresebb az „OTAN de entrada NO” feliratú lett. Első olvasatban azt jelenti, ne

lépjünk be a NATO-ba. A felirat ugyanakkor szó-játék is, hiszen míg az *entrar* jelentése ‘belépni’, a *de entrada* kifejezés értelme ‘azonnal’. Azaz, rögtön nemet kell mondani a NATO-ra. A kampány további szlogenjei: Követeld, hogy meghallgassanak! Követelj népszavazást!¹¹ Először tehát a Szocialista Munkáspárt népszavazást sürgetett. Amikor pedig a referendum nem valósult meg, megígérte, hogy hatalomra jutása esetén lehetőséget nyújt a spanyoloknak arra, hogy véleményüket a NATO vonatkozásában népszavazás formájában nyilváníthassák ki.

Természetesen a Kommunista Párt (PCE)¹² is a NATO-csatlakozás ellen, illetve a tagsággal kapcsolatos népszavazás mellett foglalt állást. Kampányuk központi témája a semlegesség és a pacifizmus volt.

Míndeközben tovább folyt a csatlakozás előkészítése. 1981. október 29-én szavazott a Képviselőház. Az eredmény igen szorosan alakult. A kormánypárti képviselők mind a csatlakozás mellett (186 fő), az ellenzékiek pedig mind ellene voksoltak (146 fő). Tartózkodás nem volt. Így az *igen* opció 56% vs. 46% arányban győzött. A *La Vanguardia* a következőképp kommentálta a történeteket: „Meglepetések nélküli szavazás. A Képviselőház igent mondott a NATO-ra.”¹³

Másnap az újságnak a Szocialista Munkáspárt így indokolta elutasító álláspontját: Az ország nem csatlakozhat egy olyan szövetséghez, ahol az egyik tag spanyol területen gyarmatot tart fenn. Az említett tag természetesen Nagy-Britannia, a kérdéses terület pedig Gibraltár. A párt szerint a csatlakozás előtt Nagy-Britanniának garanciát kellene vállalni Spanyolország területi integritásával kapcsolatban. Azaz a tagság egyik feltételének Gibraltár spanyol kézbe adását szabták. A párt másik ellenérve a NATO-csatlakozással szemben az volt, hogy a szövetség tagjaként az ország hadviselő föllé válhat. Továbbá kifogásolták, hogy a NATO stratégiai céljai nem esnek egybe a spanyol prioritásokkal – például földrajzi értelemben; lásd Latin-Amerikát –.¹⁴

A *nem* opciót támogató spanyol állampolgárok érvelése hasonló volt a pártéhoz, de attól némileg mégis eltért. A legtöbben az elutasítás okaként a háborús veszélyt és a nukleáris fenyegetettséget nevezték meg. Jelentős volt azok aránya is, akik pénzügyi indokokat hoztak fel, azaz

a NATO-tagsággal járó költségeket túl magasnak vélték.¹⁵

A lakosság vonakodása ellenére a Képviselőház után, 1981 novemberében a Szenátus is jóváhagyta a csatlakozást. Decemberben a spanyol kormány bejelentette csatlakozási szándékát, s Brüsszelben erre még az év vége előtt rá is bólintottak. Spanyolország 1982. május 30-án vált a NATO hivatalos, immár 16. tagjává.

Választások Spanyolországban

Az 1982-es választásokat a Szocialista Munkáspárt nagy fölénnyel, 48,11 százalékkal nyerte meg. Hatalomra kerülésük után azonban a párt vezetői hamar véleményt változtattak a NATO-val kapcsolatban. Most már hasznosnak ítélték meg az ország tagságát. Ugyanakkor szavazóik többsége nem követte ezt a változást, ők továbbra is azt kívánták, hogy Spanyolország lépjen ki a szervezetből. Mivel a Munkáspárt korábban a népszavazással kampányolt, s arra maga Felipe González is ígéretet tett, a politikus ragaszkodott ahhoz, hogy a szavazást meg kell tartani. Igen ám, de a lakosság több mint fele – ha hihetünk az 1983-as közvélemény-kutatási adatoknak – azt nyilatkozta, hogy biztosan a NATO-tagság ellen szavazna. Ez pedig nem állt a szocialista kormány érdekében.¹⁶ Ezért a szavazás időpontját a ciklus végére tolták ki, hogy legyen idő a lakosság meggyőzésére, hogy a NATO mégiscsak kell Spanyolorzágnak.¹⁷

Népszavazás

A népszavazásra végül 1986-ban került sor. Időpontját tudatosan közelítették Spanyolország EK-taggá válásához (1986. január 1.), hogy a fejekben az Európai Közösség és a NATO lehetőleg összekötődjön, s ezáltal az Észak-atlanti Szerződés Szervezete vonzóbbnak tűnjön. A kormány által a spanyol állampolgárokhoz intézett kérdés a következő volt: Spanyolország érdekeivel összhangban állónak tartja-e az Atlanti-szövetségben maradást a kormány által meghatározott feltételek mellett?¹⁸ A kérdés tendenciózus, hiszen az átlagpolgár inkább hajlik az *igen* válaszra. További „trükk”, hogy a NATO szó nem szerepel benne. Mivel a Szocialista Munkáspárt gőzerővel kampányolt a NATO-tagság ellen a nyolcvanas évek elején, a NATO rövidítés megjelenése a szövegben beindíthatott volna bizonyos régi reflexeket. Minden bizonnyal

ezért döntött a kormány az Atlanti-szövetség kifejezés mellett. A spanyol vezetés a következő feltételeket szabta a tagság fenntartásához:

- 1. Spanyolország Atlanti-szövetségben való részvétele nem foglalja magában a katonai szervezetbe való betagozódást.
- 2. Nukleáris fegyverek felszerelésének, raktározásának és elhelyezésének tilalma spanyol területen.
- 3. A kormány folytatja az Amerikai Egyesült Államok katonai jelenlétének csökkenését az országban.¹⁹

Ha visszagondolunk a közvélemény-kutatásokra, a leggyakoribb érvek a NATO-csatlakozás ellen a háborús veszély és a nukleáris fegyverek voltak. Ezeket a félelmeket próbálta a kormány a feltételekkel csitítani, s ezáltal a lakosság véleményét neki kedvező irányba alakítani. Maga a szavazás elnevezése *Népszavazás az Atlanti-szövetségben való maradásról* (Referendum Permanencia Alianza Atlántica) szintén az *igen* válasz felé tolt a voksolókat. Végül is ugyanezt az eseményt illethették volna akár *Népszavazás az Atlanti-szövetségből való kilépésről* kifejezéssel is...

Eredmények

A végeredmény az utolsó pillanatig kétséges volt. Utólag Felipe González politikai pályafutása legnehezebb időszakának jelölte meg a népszavazás előkészítését és megnyerését. Végül is az *igen* opció 52,49 százalékkal győzött.²⁰ Másnap az *ABC* napilap Felipe González „pürrhosi győzelméről” írt, kiemelve azt, hogy a lakosság jelentős szegmensei kiábrándultak a politikából, hiszen egyszer erről, máskor meg pont az ellenkezőjéről akarják őket meggyőzni. Ezért a szavazók megközelítőleg 40 százaléka – több mint 11 millió fő – el sem ment a voksolásra. Ha hozzáadjuk még azokat, akik üresen adták le szavazólapjukat, a spanyol választópolgárok 44,3 százalékát kapjuk.²¹ Az újság a következőképpen kommentálta a történeteket: „Felipe González több mint 1 millió szavazót veszített, támogatottsága jelentősen csökkent.”²²

Az *igen* / *nem* szavazatok nem egyenlő arányban oszlottak meg az ország területén. 13 autonóm területen az *igen* válasz győzött, négyben pedig a *nem*: a Kanári-szigeteken, Katalóniában, Navarában és Baszkföldön a lakosságból többen

választották a *nem* opciót. Az elutasítás aránya Baszkföldön bizonyult legmagasabbnak; az ott élők 65,15 százaléka szavazott a NATO-tagság ellen.²³

Végszó

A népszavazással azonban nem zárult le Spanyolország integrációja a NATO-ba. A Szövetség katonai szervezetébe Spanyolország csak a kilencvenes évek második felében (1998) lépett be, akkor, amikor a NATO főtitkára egy spanyol szocialista politikus lett: Felipe González jó barátja, aki a nyolcvanas évek elején vele kampányolt a NATO-csatlakozás ellen, később kormányzóivó, majd a kilencvenes évek első felében külügyminiszter: Javier Solana (1942-). Solana főtitkársága (1995-1999) hozta meg a teljes tagságot. Azáltal pedig hogy a szervezet spanyol vezetőt kapott, a spanyolok is jobban magukénak érezték, ami segített a NATO kedvezőbb megítélésében. Most, húsz évvel később, újabb spanyol került be a szervezet felsővezetésébe: Alejandro Alvargonzález San Martín.²⁴ 2016-ban számos spanyol lap büszkén számolt be arról, hogy Alvargonzález a NATO 3. legfontosabb embere lett. Az *El Mundo* gyorsan hozzátette, „lám, Spanyolország súlyát elismerik a NATO-ban, nem úgy, mint az Európai Unióban.”²⁵

SZENTE-VARGA MÓNIKA

Válogatott irodalom

Anderle Ádám: *Spanyolország története*. Pannonica, Szeged, 2. k., 1999.

Asqui Jorge Kristóf: A spanyol NATO-csatlakozás: a demokrácia védelmi pilléréhez vezető hosszú út, *Hadtudomány*, 2017, 17. évf., 1-2. sz. 138-148.

Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe (CVCE): La adhesión de España a la OTAN, 2012.09.13., http://www.cvce.eu/obj/la_adhesion_de_espana_a_la_otan-es-831ba342-0a7c-4ead-b35f-80fd52b01de9.html [2014.09.22.]

Centro de Investigaciones Sociológicas: La opinión pública española ante la OTAN. Informes y encuestas del C.I.S., *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 1983, 22. sz. 188-269.

García de Cortázar, Fernando és González Vesga, José Manuel: *Spanyolország története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Harsányi Iván: *Franco*. Pannonica, Budapest, 2001.

Pardo de Santayana y Coloma, Javier: La integración de España en la OTAN (Conferencia impartida al XI Curso de Estado Mayor de las Fuerzas Armadas), *Boletín de Información*, Ministerio de Defensa, Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional (CEDESEN) 2010, 314. sz. 7-17.

Pirityi Sándor: Ibéria: NATO-kompozíció három hangszerre, *Hadtudomány*, 2000, 10. évf., 4. sz. 9-18.

Real Decreto 214/1986, *Boletín Oficial del Estado de España*, 1986.02.17., 33. sz. 5072-5073.

Szabó László: Spanyolország kikövezett útja a NATO-ba, *Védelmi Tanulmányok*, SVKI, 1995, 9. sz.

Újságcikkek

Apresado en la tela de araña del referéndum, Felipe González, si pierde, deberá remitir y marcharse, *ABC*, 1986.01.14. címlap.

Congreso: Finalizó el debate sobre la adhesión a la NATO, *La Vanguardia*, 1981.10.30. 8.

El referéndum sobre la OTAN. El 'sí' vence en 13 autonomías y 43 provincias, *El País*, 1986.03.13., http://elpais.com/diario/1986/03/13/espana/511052408_850215.html [2014.09.22.]

El Secretario General de la OTAN, en Madrid, *ABC*, 1986.01.03. címlap.

En una votación sin sorpresas, el Congreso dijo sí a la OTAN, *La Vanguardia*, 1981.10.30. 3.

Felipe González: «Existen otros temas prioritarios». «El Gobierno debe asegurar la soberanía española sobre Gibraltar», *La Vanguardia*, 1981.09.04. 3.

Gidrón, Miriam: OTAN sí, OTAN no, *Expansión*, 1986.03.12., <http://www.expansion.com/especiales/20aniversario/20diasespana/otan.html> [2014.09.22.]

No habrá reconocimiento previo de la soberanía de Gibraltar, *La Vanguardia*, 1981.10.30. 8.

Si España entra en la OTAN, soportaría la colonia de un aliado en territorio propio, *El País*, 1981.07.26., http://elpais.com/diario/1981/07/26/espana/364946404_850215.html [2014.09.22.]

Suenzes, Pablo R.: Un español, „número 3” de la OTAN, *El Mundo*, 2016.06.27., <http://www.elmundo.es/espana/2016/06/27/5771577222601d26428b4590.html> [2017.08.07.]

Victoria pírrica de Felipe González, que perdió más de un millón de votos y sufrió una gran erosión personal, *ABC*, 1986.03.13. címlap.

Jegyzetek

1. Harsányi Iván: *Franco*. Pannonica, Szeged, 2001. 301.

2. A téma feldolgozását más aspektusból, lásd Szabó László: Spanyolország kikövezett útja a NATO-ba, *Védelmi Tanulmányok*, SVKI, 1995, 9. sz. és Asqui Jorge Kristóf: A spanyol NATO-csatlakozás: a demokrácia védelmi pilléréhez vezető hosszú út, *Hadtudomány*, 2017, 17. évf., 1-2. sz. 138-148.

3. García de Cortázar, Fernando - González Vesga, José Manuel: *Spanyolország története*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 436.

4. 1936 után 1977-ben szavazhattak először a spanyolok, az érdeklődés óriási volt. A PSOE a második helyen, míg Adolfo Suárez González pártja az élen végzett. 1977 után 1979-ben azért volt szükség újabb választásokra, mert 1978-ban az ország új alkotmányt kapott.

5. Partido Socialista Obrero Español.

6. Megfigyelőként részt vett például az El Nem Kötelezett Országok 1979-es havannai csúcsértekezletén.

7. Centro de Investigaciones Sociológicas: La opinión pública española ante la OTAN. Informes y encuestas del C.I.S., *Revista Española de Investigaciones Sociológicas (REIS)*, 1983, 22. sz. 188.

8. Kivéve az első mérést, amikor még úgy tűnik, sokan nem alakították ki véleményüket. Ekkor a választ nem adók aránya nagyon magas volt, megközelítette a 60 százalékot.

9. Si España entra en la OTAN, soportaría la colonia de un aliado en territorio propio, *El País*, 1981.07.26., http://elpais.com/diario/1981/07/26/espana/364946404_850215.html [2014.09.22.]

10. González, Felipe: «Existen otros temas prioritarios». «El Gobierno debe asegurar la soberanía española sobre Gibraltar», *La Vanguardia*, 1981.09.04. 3.

11. Exige que te escuchen. Exige un referéndum.

12. Partido Comunista de España.

13. En una votación sin sorpresas, el Congreso dijo sí a la OTAN, *La Vanguardia*, 1981.10.30. 3.

14. Congreso: Finalizó el debate sobre la adhesión a la NATO, *La Vanguardia*, 1981.10.30. 8.

15. Centro de Investigaciones Sociológicas, i. m. 189.

16. Az *ABC* napilap Felipe González egyenes kelepccébe esve, a népszavazás végzetes hálójába gabalyodva ábrázolta. Lásd: Apresado en la tela de araña del referéndum, Felipe González, si pierde, deberá remitir y marcharse, *ABC*, 1986.01.14. címlap.

17. A NATO részéről fokozott figyelemre utal, hogy 1986 januárjában Lord Carrington, a szervezet főtitkára Madridba látogatott. Forrás: El Secretario General de la OTAN, en Madrid, *ABC*, 1986.01.03. címlap.

18. Real Decreto 214/1986, *Boletín Oficial del Estado de España*, 1986.02.17., 33. sz. 5073.

19. Uo.

20. Gidró, Miriam: OTAN sí, OTAN no, *Expansión* [1986-ban alapított spanyol napilap], 1986.03.12., <http://www.expansion.com/especiales/20aniversario/20diasespana/otan.html> [2014.09.22.]

21. Victoria pírrica de Felipe González, que perdió más de un millón de votos y sufrió una gran erosión personal, *ABC*, 1986.03.13. címlap.

22. Uo.

23. El referéndum sobre la OTAN. El 'sí' vence en 13 autonomías y 43 provincias, *El País*, 1986.03.13., http://elpais.com/diario/1986/03/13/espana/511052408_850215.html [2014.09.22.]

24. (1959-). Diplomata.

25. Pablo R. Suenzes: Un español, „número 3” de la OTAN, *El Mundo*, 2016.06.27., <http://www.elmundo.es/espana/2016/06/27/5771577222601d26428b4590.html> [2017.08.07.]

Büszkeség és balítélet – avagy a katalán függetlenedés kérdése

Tavalyi utolsó (2017. őszi-téli) számunkban a székely autonómia-törekvések kapcsán érintőlegesen foglalkoztunk Katalónia kérdésével is.¹ Azóta felgyorsultak az események, ezért Szente-Varga Mónika közvetítésével felkértünk egy hozzáértő szakértőt, hogy mutassa be a katalán függetlenségi törekvések hátterét és ismertesse a legújabb fejleményeket. (A szerk.) Íme:

A spanyol történelmi tartomány, Katalónia, helyzetével való elégedetlensége a Franco diktatúra elnyomásából eredeztethető. A diktátor 1975-ös halála után, az 1978-as alkotmányozást és demokratizálódást követően a katalánok egyre több autonómiát követeltek maguknak, melyet mind az új, mind a történelmi nacionalista politikai formációk kihasználva, az évek során egy jó adag populizmussal megfelve, egyre inkább felerősítettek. A katalánok nagy része a rendszerváltás után, annak szabadságát kihasználva mind társadalmi, mind politikai szinten igyekezett megélni a diktatúra során elfojtásra kényszerült nemzeti érzelmeit, elsősorban az anyanyelvhasználat terén.² A jelenlegi egyetemista korosztály már nemcsak a nagyszülőiktől hétvégéenként, hanem a kötelező iskolai oktatásban is tanulta a katalánt, ami jelenleg uralja nem csupán a hivatali, de a köznyelvet is, és nem csak az eldugott falvakban, hanem a diverzitására oly büszke Barcelonában is. Az alkotmányozást követő „katalánosítás” megtette hatását, és a 2000-es évek közepére a katalán társadalom egyre erősebben, sok esetben alulról szerveződő kezdeményezések révén is kezdte követelni tartományi autonómiájának kiterjesztését.

A 2006-ban elfogadott, ebbe a tendenciába beleillő új Autonómia Statútum a katalánokat egy időre elcsendesíteni látszott. A fordulópontot a Statútum alkotmánybíróági revíziója jelentette 2010-ben, mely helyzetet csak tovább rontotta a

spanyol Néppárt, a *Partido Popular* (továbbiakban: *PP*) választási győzelme.³ A katalán függetlenedés lavinája, mely a 2017-es októberi függetlenedési szavazáson és az azt követő, esetlen és megosztó függetlenségi deklarációban csúcspontba ért, ekkor indult csak be igazán...

A 2010-2016 közötti időszakot katalán-spanyol vonatkozásban az állóháború kifejezés szemlélteti a leginkább. 2016 januárjáig a korrupciós ügyeiről elhíresült Artur Mas, azt követően pedig a volt – és potenciális jövőbeli – kormányfő, Carles Puigdemont által vezetett tartományi kormányzat feszegette a spanyol alkotmányosság kereteit, és főként az azóta is kormányon lévő néppárti kormány idegeit. Utóbbinak lépéseit a helyzet eskalálódásával párhuzamosan egyre nagyobb tehetetlenség jellemezte, amellet, hogy a Mariano Rajoy vezette jobboldali kormány hozzávetőlegesen annyira volt nyitott a tárgyalásokra, mint a román vezetés a székely kérdésre, tehát semennyire. Mindezek figyelembe vétele után is nehéz azonban elképzelni, hogyan juthatott el a katalán-spanyol együttélés arra a szintre, hogy a katalán elnök kvázi Brüsszelbe szökik, miközben a pártja elvi győztesként kerül ki a december 21-i előrehozott tartományi választásokból, és a távolból azon lamentál, hogy a modern technika segítségével akár a belga fővárosból is kormányozhatná Katalóniát.⁴ De mielőtt eljutunk a jelenlegi helyzet szépségeinek boncolgatásáig, vegyük sorra röviden, mely lépések vezettek el a fentiekben említett szituációhoz.

A függetlenedésre törekvő pártok az évek során folyamatosan erősödtek, majd a 2015-ös tartományi választások alkalmával kerültek döntő pozícióba, amelyen az akkor már nemcsak elsősorban az autonómia kiszélesítésével, hanem Katalónia függetlenedésével kampányoló *Junts Pel Sí* (*Együtt az igenért*; továbbiakban: *JxSí*) választási formáció nyert. A 62 megszerzett mandátum azonban nem volt elegendő, hiszen 6 hely híján nem érték el a többséget a parlamentben.⁵ A formáció listavezetője a karizmatikus Raül Romeva volt, akit dinamikus felszólalásai és a függetle-

nedés iránti szenvedélye mellett szakmai tapasztalatai is alkalmassá tettek arra, hogy hitelesen képviselje a katalán függetlenedés ügyét, mind belföldön, mind nemzetközi szinten.⁶ Azon a bizonyos nemzetközi szintén, melyen a katalánok 2010 óta egyre professzionálisabb és merészebb lépésekkel kívántak teret nyerni maguknak kezdve a kvázi diplomáciai képviselletektől egészen az Európai Parlamentbe mandátumot szerzett katalán képviselőikig.⁷ Azonban kisebb zavart okozott a politikai térben, hogy a *JxSí* elnökjelöltje, a volt kormányfő Artur Mas korrupciós ügyeinek listája igen hosszúra nyúlt. A Mas személye körül kialakult politikai vita megakadályozta, hogy a *JxSí* megállapodjon egyes további, függetlenedést kívánó pártokkal, annak ellenére, hogy az összefogás komoly parlamenti többséget jelenthetett volna a függetlenségpártiaknak, hiszen így a 135 parlamenti helyből 73-at foglaltak volna el.⁸

A vita elhúzódása miatt azonban a katalán kormány csak 2016 elején alakult meg, amikor viszont egy olyan, tisztán függetlenedéspárti kormányzat állt munkába Carles Puigdemont vezetésével, melynek nem titkolt célja volt a katalán kérdés mihamarabbi, akár drasztikus megoldása. Ebben az irányba mutatott az önálló külügyi tárca felállítása a katalán kormányban, folyamatos diplomáciai lépések a külvilág megnyerésére, valamint a belpolitikában egy demokráciát és önrendelkezési jogot előtérbe helyező, sok esetben populista retorika, melyben a spanyol központi kormány, mint elnyomó hatalom jelenik meg. Mindezzel párhuzamosan a spanyol kormánypárt, a *PP* számára nehéz időszak következett, miután a 2015 decemberi általános választások után a parlament nem erősítette meg Mariano Rajoy személyét elnöknek, így 2016-ban előrehozott választásokra került sor.⁹ Ezt a politikailag bizonytalan időszakot a katalán függetlenedési kormány remekül használta ki, így fordultak a 2017-es népszavazás évére, a hajrára.

A Rajoy vezette spanyol kormány folyamatosan támadta a függetlenedési népszavazást, érthetetlen módon ezúttal is mellőzve a politikai dialógust, mint megoldási opciót. A spanyol alkotmánybíróság – ami jellemző és megkérdőjelezhető módon a katalán kérdésekben igen hamar néhány, vagy akár egy napon belül is képes dönteni – a népszavazás illegálisnak nyilvánításával

zöld lámpát adott a spanyol néppárti kormánynak, hogy a törvény minden eszközével, a spanyol rendőrséget a *Policia Nacional*t, valamint a kvázi csendőrségként működő, Katalóniában inkább csak másodlagos, katasztrófavédelmi feladatokat ellátó *Guardia Civil*t is bevetve lépjen fel a népszavazás ellen. 2017 októberének közeledtével a rendvédelmi szervek tömegesen foglaltak le szavazócédulákat, illetve sor került az első letartóztatásokra is a katalán vezetők második vonalából. A különálló, katalán tartományi rendőrség az utolsó pillanatig ellenállt a spanyol központi kormányzat nyomásának, ezzel megakadályozva, hogy tevőlegesen kelljen fellépniük a népszavazás ellen.¹⁰

A spanyol központi kormány minden erőfeszítése ellenére is sor került a népszavazásra, sok esetben megkérdőjelezhető eredménnyel és hatékonysággal, hiszen a szavazni kívánók lakóhelytől függetlenül szinte bárhol leadhatták a voksukat.¹¹ Ezzel egyidőben a madridi kormányzat egyes szavazókerületekbe kivezényelte a spanyol rendőrséget és csendőrséget, ahol elkészült az a néhány, világsajtót bejárt felvétel, melyen a rendőri szervek brutálisan léptek fel az állampolgárokkal szemben.¹² A vérző arcú idős katalán hölgy képétől hangos média rövid szenzációként kavarta fel Európát és a világot, és tette a téma szakértőjévé emberek millióit néhány napra.

A felháborodás, és az azzal járó érdeklődés azonban hamar alábbhagyott, a katalán tartományi vezetés helyzete azonban azóta sem stabilizálódott. A 2017. október 1-i referendumot követően a spanyol kormányzati gépezet ismét cselekedett, letartóztatták a katalán kormányzat csaknem összes tagját, mellyel egy időben Carles Puigdemont, katalán kormányfő Brüsszelbe utazott két kormánytagjával együtt.¹³ A katalán elnök immár hozzávetőlegesen fél éve tartózkodik a belga fővárosban, konzekvensen ragaszkodva ahhoz, hogy nem az igazságszolgáltatás elől menekült el, hanem így szeretné biztosítani, hogy továbbra is Katalóniáért dolgozhasson, még ha azt a távolból is teszi.¹⁴

A spanyol kormányzat a népszavazást követően előrehozott választásokkal kísérte meg stabilizálni a helyzetet, de a 2017. december 21-én lezajlott voksolás csak az egyes pártok támogatottsága szempontból hozott változást, a katalán

függetlenedés kérdésének megoldása azonban, ha lehet még távolabbra került. A szavazás magas, 82 %-os részvétellel zajlott, mely során a két meghatározó függetlenségi párt az *Esquerra Republicana de Catalunya* (ERC) és a *Junts per Catalunya* (JxPC) - melynek listavezetője az említett Puigdemont - összesen 66 mandátumot szereztek, csupán kettővel elmaradva az abszolút többségtől.¹⁵ Ez annak fényében érdekes, hogy a választáson a legtöbb szavazatot szerző - ezzel nagy sikert arató, egységpárti formáció - *Ciudadanos* elnöke lemondott a kormányfői pozícióról a kialakult helyzetre tekintettel.¹⁶

Az előrehozott választások legérdekesebb mozzanata, hogy olyan politikusok is a jelöltek között lehettek és mandátumot szerezhettek, mint Oriol Junqueras, az ERC elnöke, aki éppen börtönbüntetését tölti az októberi referendum miatt, vagy az éppen Brüsszelben székelő Puigdemont, aki jelenleg is elnökjelöltként van számon tartva a kormányt alakítani készülő ERC és JxPC soraiban. Ebből adódóan az utóbbi hetekben olyan lehetőségek merültek fel, mint például, hogy a legitim kormányfő Brüsszelből bejelentkezik Skype-on, és úgy vesz részt a parlament ülésén. A legutóbbi, már jogszabálmódosítási javaslatok olyan megoldást keresnek a kormányfő kijelöléséhez, mely során kettős kormányzati modell jönne létre: Carles Puigdemont, mint legitim, tényleges döntéseket hozó kormányfő Brüsszelből irányítaná a Barcelonában székelő másodlagos, végrehajtó kormányt.¹⁷ A spanyol kormányzat álláspontját mindenféle ilyen opció esetében az elutasítás és a politikai dialógus szándékának teljes hiánya jellemzi, mely ezáltal még ki tudja meddig fogja destabilizálni az egész országot...

HORNYÁK VERONIKA

Jegyzetek

1. Agg Zoltán - Gáspár Anikó: Székelyek, katalánok, kurdok, Comitatus: Önkormányzati Szemle XXVII.:(225) pp. 75-79. (2017)
2. Szente-Varga, Mónika: Katalán nyelvpolitika, 2012, *Mediterrán Világ*, No 21, pp.53-64.

3. **Brunet M. Josep; Calvet M. Josep:** El TC avala la mayor parte del Estatut pero recorta 14 artículos [online] 2017.07.03. Forrás: *La Vanguardia*

4. **Regué Júlia:** ¿Puede Puigdemont ser investido telemáticamente? [online] 2018.01.08. Forrás: *El Periódico*,

5. Resultados de las elecciones catalanas de 2015, [online] 2018.02.01. Forrás: *El País*

6. **Hinojosa, Silvia:** Raúl Romeva, el nuevo 'embajador' de Catalunya [online] 2016.02.06. Forrás: *La Vanguardia*

7. Catalan Ministry for Foreign Affairs proves Catalonia's "unequivocal will to become a state" 2016.02.09. Forrás: *Catalan News*

8. Resultados de las elecciones catalanas de 2015, [online] 2018.02.01. Forrás: *El País*

9. Resultados de las elecciones generales de 2015, [online] 2018.02.08. Forrás: *El País*

10. Cerco judicial a la pasividad de los Mossos el 1-O, 2018.02.10. Forrás: *El Mundo*

11. ¿Qué es el referéndum de independencia de Catalunya? Fecha y 5 claves [online] 2017.10.01. Forrás: *El Periódico*

12. **Juárez, David:** Todos los videos de la represión policial en el referéndum [online] 2017.10.02. Forrás: *La Vanguardia*

13. **Pérez, Claudi:** Puigdemont y cinco exconsejeros se refugian en Bruselas [online] 2017.10.31. Forrás: *El País*

14. Puigdemont anuncia que el Govern cesado en Bruselas se organizará para defender su legitimidad [online] 2017.11.08. Forrás: *El Mundo*

15. Resultados elecciones catalanas 2017 en Cataluña, 2018.12.23. [online] Forrás: *La Vanguardia*

16. **de Miguel, Rafa:** Inés Arrimadas: "Plantearemos una alternativa de Gobierno, pero cuando toque", [online] 2018.02.09. Forrás: *El País*

17. **Cutrona, Judith:** Puigdemont y Catalunya, en directo, [online] 2018.02.09. Forrás: *La Vanguardia*

Letöltés dátuma: [2018.01.15.-2018.02.12.]

Műhely

A háziiorvosi ellátás kapacitás- és igénybevétel-változásai az észak-magyarországi régióban az EU-csatlakozás óta eltelt időszakban

Az elmúlt évtizedekben megnőtt az egészségügyi szolgáltatások jelentősége: a várható élettartamban bekövetkezett növekedés mintegy 50%-a az ellátás bővülésének és javulásának köszönhető (Figueras et al. 2008), valamint az életmódváltás szerepe is jelentős, ugyanakkor az ellátáshoz való hozzájutást és az életmódot társadalmi hatótényezők befolyásolják (Chan, 2008). Fontos tehát megértenünk a társadalom és a gazdaság, valamint az egészségügyi állapot és ellátási színvonal összefüggéseit.

Az egészségi állapot javulása mikroszinten pozitív hatással van a gazdaság termelékenységére, a munkaerő kínálatára, a megtakarítási hajlandóságra, valamint a tanulási és kreatív képességekre. (Orosz, 2001). Makroszinten az előbbieken sorolt pozitív változások eredőjeként javul az általános gazdasági helyzet, és amennyiben a keletkező jövedelmeket egészséges termékek és szolgáltatások fogyasztására, a közegészségügy fejlesztésére, az ismeretek bővítésére és a demokratikus elvek és intézmények fenntartására fordítják, ezen tényezők hozzájárulnak a jobb általános egészségi állapothoz, tehát ez esetben pozitív tartalmú pozitív visszacsatolásról beszélhetünk (Kollányi, 2013).

A területi fejlettségbeli különbségek a gazdasági-társadalmi folyamatok térben és időben történő újrendeződésének köszönhetőek (Kollár-Káposzta, 2014). Bakos (2015, in: Svéhlik, 2015. 130-142. o) szerint „statisztikailag igazolhatóan van szignifikáns kapcsolat adott térség gazdasági és egészségügyi helyzete között és (...) a számok tükrében is jelentős területi egyenlőtlenségek figyelhetők meg Magyarországon”.

Az egészségügyi állapot és ellátás területi egyenlőtlenségeinek vizsgálata tehát véleményem szerint megkérdőjelezhetetlen fontosságú.

Korábbi kutatásomban az egészségügyi ellátórendszer egyes elemeinek területi összehasonlítását végeztem el klaszteranalízis segítségével, az ország megyéi (NUTS3) körében. Az Észak-magyarországi Régió megyéi, azaz Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megyék kerültek (Somogy és Zala megyével együtt) egy klaszterbe kerültek. Ezek a megyék valamennyi változó esetén az utolsó vagy utolsó előtti helyezést produkálták az átlagos értékeiket összehasonlítva a többi klaszter elemeivel (Bálint-Tóth, 2016). Figyelembe véve, hogy a kedvezményezett járárok besorolásáról szóló 290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet szerint az Észak-magyarországi régió 29 járása közül 10 komplex programmal fejlesztendő, 4 fejlesztendő, 10 pedig kedvezményezett a komplex mutató értéke alapján, akkor arra következtethetünk, hogy a hátrányos gazdasági-társadalmi helyzet az ellátórendszerek hozzáférési viszonyaira is hatással vannak. Jelen tanulmányban az egészségügyi alapellátás kapacitásainak és igénybevételének Észak-magyarországi régió belüli különbségeit, EU csatlakozás óta bekövetkezett változásait vizsgálom.

A háziiorvosi ellátás helye a hazai egészségügyi ellátórendszerben

Az egészségügyi alapellátásról szóló 2015. évi CXXIII. törvény 1. § (1) bekezdése szerint „Az egészségügyi alapellátás biztosítja, hogy a beteg a lakóhelyén, illetve annak közelében választása alapján igénybe vehető, hosszú távú, személyes kapcsolaton alapuló, folyamatos egészségügyi ellátásban részesüljön, nemétől, korától és betegsége természetétől függetlenül.”

Azonos jogszabály ugyanezen szakaszának (2) bekezdése értelmében az egészségügyi alapellátás feladatai:

- a) az ellátott lakosságra vonatkozó, a betegségek megelőzését és korai felismerését szolgáló ellátás (a továbbiakban: megelőző ellátás);
- b) az egyén
 - ba) egészségi állapotának figyelemmel kísérése, valamint egészségügyi felvilágosítása, nevelése, egészségfejlesztése, egészségtervezésének támogatása,
 - bb) jogszabályban meghatározott kompetencia keretében történő gyógykezelése, gondozása és rehabilitációja az adott diagnosztikus és terápiás háttér mellett,
 - bc) szakorvoshoz történő irányítása a betegség megállapítása, kezelési terv készítése vagy terápiás ellátás céljából,
 - bd) gyógykezelése, házi ápolása és rehabilitációja a szakorvos által javasolt terápiás terv figyelembevételével; és
- c) szükség esetén a b) pont bb) és bd) alpontjában foglaltaknak a beteg otthonában történő ellátása vagy a beteg otthonában végzendő szakorvosi konzílium kérése.

Az alapellátás jogszabályban meghatározott területei:

- háziorvosi, házi gyermekorvosi ellátás
- védőnői ellátás
- iskola-egészségügyi ellátás
- alapellátáshoz kapcsolódó otthoni szakápolás és otthoni hospice ellátás
- foglalkozás-egészségügyi alapellátás

A területi ellátási kötelezettség az egészségügyi szolgáltató fenntartójának, illetve tulajdonosának, valamint az egészségügyi szolgáltatónak azon kötelezettsége, hogy az egészségügyi szakellátásban meghatározott ellátási területen a lekötött szakellátási kapacitásai felhasználásával a kötelező egészségbiztosítás egészségügyi szolgáltatásaira jogosultak számára egészségügyi szolgáltatást nyújtson. (2006. évi CXXXII. tv. 1. § /1/n) Az önkormányzati törvény a kötelező egészségügyi feladatok ellátását illetően úgy rendelkezik, hogy a települési önkormányzat köteles gondoskodni az egészségügyi alapellátásról, a megyei, illetve a fővárosi önkormányzat pedig az alapellátást meghaladó egészségügyi szakellátásról. (2011. évi CLXXXIX. tv. 13. § /4.)

A 2015. évi CXXIII. törvény 8. § (1) bekezdése szerint „a háziorvos személyes és folyamatos orvosi ellátást nyújt az egészségi állapot megőrzése, a betegségek megelőzése, korai felismerése és gyógyítása, valamint az egészségfejlesztés céljából.” Az említett jogszabályi paragrafus (2) bekezdése értelmében „a házi gyermekorvos az (1) bekezdésben meghatározott ellátást a 19. életévét be nem töltött személyek számára biztosítja. A házi gyermekorvosi ellátást a 14-19. év közötti személyek esetében - erre irányuló választás alapján - háziorvos is nyújthatja.”

A háziorvosi ellátás a védőnői és fogászati ellátás kompetenciáján kívül eső esetekben elsőként felkeresendő ellátási szint, a kötelező egészségbiztosítás terhére. A háziorvos törvény által feljogosított egészségügyi adataink kezelésére. A háziorvos egyéb, nem a társadalombiztosítás által finanszírozott orvos-szakértői feladatot is ellát, pl. látogatás kiadása, orvosi szakvélemény adása jogosítványhoz, fegyverviseléshez, stb. A háziorvosi ellátás a településszervezettől függően szerveződhet gyermek-körzetbe (14 éven aluli lakosok alapellátására), felnőtt körzetbe (14 éven felüli lakosság ellátására) vagy vegyes körzetbe (a teljes lakosság ellátására). A törvény szerint – a területi korlátok mellett – a háziorvos szabad megválasztása minden állampolgárnak alapvető joga. (ESKI 2013)

A háziorvos „kapuőri” funkciójáról

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Egészségügyért Felelős Államtitkárságának 2015-ben megjelent „Az egészségügyi alapellátás megerősítésének koncepciója” című munkanyaga az alapellátás fejlesztésének tekintetében prioritásként tekint a háziorvosi ellátás ún. „kapuőri” szerepére:

„A háziorvos jelentős szerepet kap mind a teljes ellátásban betöltött szerep arányait tekintve, mind a betegút irányítás kulcsszereplőjeként. A háziorvos a betegek első találkozási pontja az egészségügyi rendszerrel, a beteg – néhány szakellátás jelentette kivételtől eltekintve - csak háziorvosi beutalóval mehet tovább az egészségügy egyéb területeire. A kapuőri funkció egyaránt fontos a minőségi és a hatékony betegellátás érdekében, különösen fontos ennek megerősítése abban az esetben, amikor a hosszúak a szakellátásban a várólisták, illetve a rendelkezésre álló

források nem elegendőek a szükségletek kielégítéséhez.” (EMMI, 2015 p. 10)

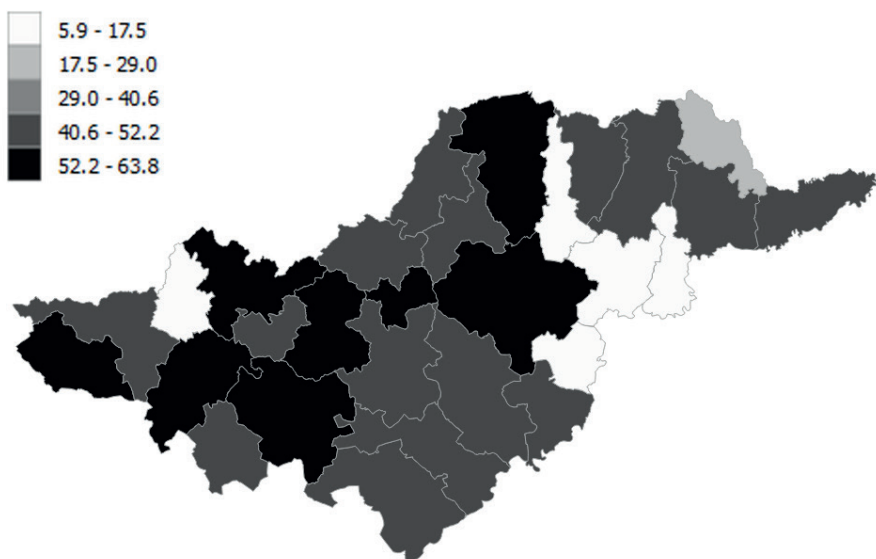
Az Észak-magyarországi régió háziorvosi és gyermek háziorvosi ellátásának állapotváltozásai

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján az Észak-magyarországi régióban dolgozó gyermek- és felnőtt háziorvosok száma 2015-ben 732 fő volt, ebből 423 fő Borsod-Abaúj-Zemplén, 188 fő Heves és 121 fő Nógrád megyében praktizált. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2005 és 2014 között folyamatos, 8,4%-os csökkenés következett be, és a 2014-ben beállt érték 2015-ben stagnálást mutat. Heves megyében a 2008 és 2013 közötti időszak 7,61%-os csökkenését kismértékű (3,3%-os) növekedés követi 2015-ig. Nógrád megyében 2004 és 2015 között összességében 9%-os – ingadozásokkal kísért – csökkenés figyelhető meg. A 2004-2015-ös évek átlagában Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1555, Heves megyében 1635, Nógrád megyében pedig 1621 lakos jut egy háziorvosra, tehát ezen fajlagos mutató alapján a háziorvosok leterheltsége Heves megyében a legnagyobb, ám ezt a megállapítást a

későbbiekben a rendelkezések statisztikáinak elemzésével tovább árnyalom. Noha a rendelkezésre álló adatok száma ezen a megyei szint alatt meglehetősen korlátozott, talán pontosabb képet a térség háziorvosi kapacitásáról adhat a járási szintű adatok megjelenítése: az Észak-magyarországi régió járásaiban a háziorvosok 100 000 lakosra jutó száma a 2015-ös évre azonos osztályközök kialakításával a 1. ábrán látható.

Az Állami Egészségügyi Ellátó Központ Regionális Egészségügyi Adattárában a felnőtt, gyermek és vegyes ellátást biztosító háziorvosi szolgálatokról szóló legfrissebb hozzáférhető adatok a 2014-es évből állnak rendelkezésre. Mindhárom vizsgált megyében mind a felnőtt, mind a gyermek, mind pedig a vegyes ellátást vállaló háziorvosi szolgálatok abszolút száma kismértékű csökkenést, gyakorlatilag stagnálást mutat az EU csatlakozás óta eltelt időszakban. A lakosságszámra vetített értékekben épp ellentétes a tendencia (köszönhetően a népesség mindhárom megyében megfigyelhető folyamatos csökkenésének, kiváltképp a 0-14 és a 15-64 éves korosztályban). A felnőtt háziorvosi szolgálatok

1. ábra: A háziorvosok 100 000 lakosra jutó száma az Észak-magyarországi régió járásaiban, 2015

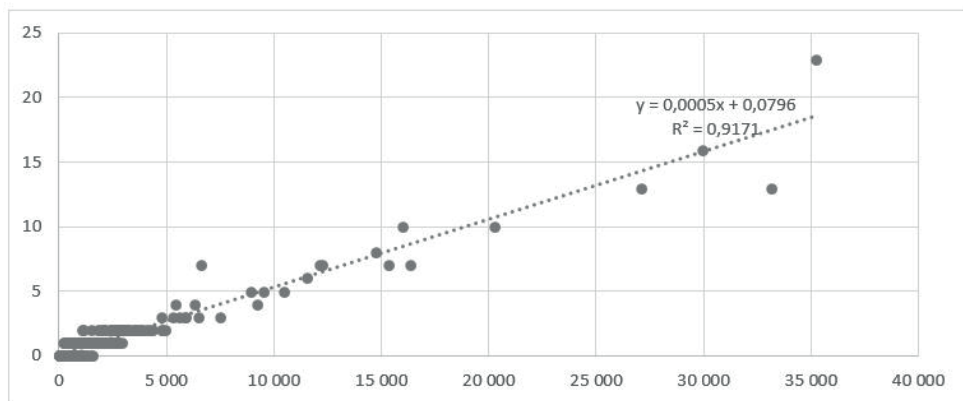
Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

100 ezer 20 éves vagy idősebb lakosra jutó száma a vizsgált területeken alig észrevehető, míg a gyermekorvosi szolgálatok 100 ezer 19 éves vagy fiatalabb lakosra jutó száma már látványosabb, átlagosan 5,7%-os növekedést produkált 2004 és 2014 között. Mindkét mutató esetében a legmagasabb értékeket Borsod szolgáltatta, ezt követi Nógrád, végül Heves. A vegyes ellátást végző háziorvosok 100 ezer lakosra jutó száma a – stagnálás-közei – lassú növekedés állapotában van 2008 óta. A 2007-ig a legjobb értékeket produkáló Nógrád az évek alatt Heves szintjéhez nivellálódott, míg Borsod a vegyes szolgálatok fajlagos számában lemaradásban van a teljes idősoron. A háziorvosi szolgálatokon belül a területi ellátást vállaló praxisok aránya a 2004-2014 időszak átlagában 98,2%-os volt.

Az alapellátásról szóló törvény rendelkezéseinek megfelelően a háziorvosi körzeteket úgy kell kialakítani, hogy a háziorvosi rendelő a körzet legtávolabb eső pontjától is – tömegközlekedéssel vagy gyalogosan – 15 percen belül megközelíthető legyen, illetve, hogy a körzetben lakók száma biztonsággal elérje a finanszírozási

minimumot, azonban ne haladja meg a szakmai szempontból még elfogadható maximális létszámot, illetve, hogy adottak legyenek a háziorvosi ellátás személyi és tárgyi feltételei. Az egészségügyi szolgáltatások Egészségbiztosítási Alapból történő finanszírozásának részletes szabályairól szóló 43/1999. (III. 3.) Korm. rendelet értelmében új felnőtt háziorvosi szolgálatra 1200-1500 fő közötti 14 év feletti (vegyes körzetre életkori korlátozás nélküli) lakosság szám esetén köthető finanszírozási szerződés, míg a gyermekkörzetek esetében a finanszírozhatóság intervalluma 600-800 14 év alatti gyermek. A már működő körzetekre ez a finanszírozási minimum természetesen nem vonatkozik. A 2. ábrán látható az Észak-magyarországi régió településeinek a népességszám és háziorvosi szolgálatok számának kapcsolata (Miskolc és Eger megyeszékhelyek adata a vizuális torzulás elkerülése végett nem szerepel az elemzésben). A lineáris regressziós függvény R^2 értéke (0,9171) alapján szoros kapcsolat mutatható ki a két változó között, tehát a háziorvosi körzetek száma igazodik a népességszámhoz, azonban a helyzet ennél árnyaltabb.

2. ábra: A háziorvosi szolgálatok száma az Észak-magyarországi régió településeinek a népességszám függvényében, 2015

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A körzetek kialakításának rendeletben meghatározott 1500 fős felső küszöbértékét tekintem azon léptéknek, amely plusz egy körzet meglétének szükségességét jelenti (a felnőtt és gyermek körzetek között nem tettem különbséget). A települések 22,86%-a esetében az egy háziorvosi szolgálatra jutó lakosság száma meghaladja az 1500 főt, átlagosan 486 fővel. Az 1. táblázatban látható az egyes lakosságszám kategóriánkénti – rendelet alapján – ideális körzetszámú településeinek száma és aránya. Az 1200 fő alatti települések majdnem egyharmadában

annak ellenére működik körzet, hogy ezek ma már csak csökkentett finanszírozással jöhetnének létre. Az 1200-1500 fő közötti települések nagy részében megvan a szükséges körzetszám, a magasabb népességszámú kategóriákban azonban mindig legalább egyvel kevesebb háziorvosi szolgálat működik a rendelet szerint a népesség alapján szükségesnél. Véleményem szerint a népesség nem egyenletes eloszlása okán egy-egy körzet elméleti hiánya a meglévő másik körzetben tágabb intervallumú rendelési idővel, megnövelt humánerőforrás-kapacitással kompenzálható.

1. táblázat: Az Észak-magyarországi régió településeinek (kivéve Eger és Miskolc) 1500 lakosként növekvő csoportjaiból az ideális körzetszámmal rendelkezők száma és aránya, 2015

Lakosságszám kategória	Települések száma	Körzetek ideális száma	Ideális körzetszámú települések száma	Ideális körzetszámú települések aránya (%)
0 - 1199	400	0 (1)	125*	31,3*
1200-1500	38	1	33	86,8
1501-3000	121	2	28	23,1
3001-4500	19	3	0	0,0
4501-6000	9	4	1	11,1
6001-7500	3	5	0	0,0
7501-9000	2	6	0	0,0
9001-10500	3	7	0	0,0
10501-12000	1	8	0	0,0
12001-13500	2	9	0	0,0
13501-15000	1	10	0	0,0
15001-16500	3	11	0	0,0
16501-18000	0	12	-	-
18001-19500	0	13	-	-
19501-21000	1	14	0	0,0
21001-22500	0	15	-	-
22501-24000	0	16	-	-
24001-25500	0	17	-	-
25501-27000	0	18	-	-
27001-28500	1	19	0	0,0
28501-30000	1	20	0	0,0
30001-31500	0	21	-	-
31501-33000	0	22	-	-
33001-34500	1	23	0	0,0
34501-36000	1	24	0	0,0

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

*1 körzet

A 313/2011. (XII. 23.) kormányrendelet rendelkezései szerint a területi ellátási kötelezettséggel működő háziorvosi körzet, amelyben az ellátási kötelezettségnek hat hónapot meghaladóan csak helyettesítéssel tudnak eleget tenni, kivéve, ha ennek az az oka, hogy a körzetet ellátó háziorvos munkavégzésében akadályoztatva van, vagy amelyben - a helyettesítés kivételével - az önkormányzat az ellátás nyújtásáról legalább hat hónapig nem tud gondoskodni önálló orvosi tevékenység végzésére jogosult személlyel. A 2. táblázat tartalmazza a tartósan betöltetlen körzetekre vonatkozó legfontosabb információkat. Látható, hogy a legtöbb ilyen körzet a vegyes ellátást végző praxisok köréből kerül ki, kiváltképp Borsod-

Abaúj-Zemplén megyében, és ott a legmagasabb a betöltetlen státusz eddigi hosszának átlaga.

A 3. ábra az Észak-magyarországi régió települései közül – tekintet nélkül a praxis jellegére (felnőtt, gyermek, vegyes) – a tartósan betöltetlen háziorvosi körzettel rendelkezőket mutatja. A 68 betöltetlen körzet 38,2%-a, azaz 26 körzet egy, illetve két éve nem rendelkezik felnőtt, gyermek vagy vegyes ellátást nyújtó háziorvossal, 39,6%-ában pedig 5 évnél régebben áll fenn üresedés. A legrégebb óta üresedést mutató körzetekben a 2017. január 1-i állapot szerint 12 éve nincsen háziorvos valamelyik körzettípusban, az ilyen körzetek (összesen 9 db) az Észak-magyarországi tartósan betöltetlenek 13,2%-át adják.

2. táblázat: A tartósan betöltetlen háziorvosi szolgálatok száma körzetkategória szerint az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2017

	Felnőtt	Gyermek körzet	Vegyes körzet	Üresedés átlagos hossza (év)
Borsod-Abaúj-Zemplén	5	3	33	5,71
Heves	3	1	9	3,38
Nógrád	3	4	7	4,71

Forrás: ÁNTSZ adatai alapján saját szerkesztés

3. ábra: A betöltetlen háziorvosi körzettel rendelkező települések az üresedés eddigi hossza (év) szerint az Észak-magyarországi régióban, 2017

Forrás: ÁNTSZ adatai alapján saját szerkesztés

A tartósan betöltetlen körzetek nagy száma fölveti a helyettesítés problematikáját: vélemény szerint a hiányterületeken egyre nagyobb körzeteket vállaló háziorvosok leterheltsége nem növekedhet egy bizonyos szint fölé, hiszen az minden körzetben lecsökkenti a páciensekre fordítható erőforrásokat. A háziorvosi kapacitások kihasználásáról, a terhelésről a rendelésekre vonatkozó indikátorok elemzése adhat képet, igaz, az ÁEEK Regionális Egészségügyi Adattárában csak 2012-ig állnak rendelkezésre ezek az adatok.

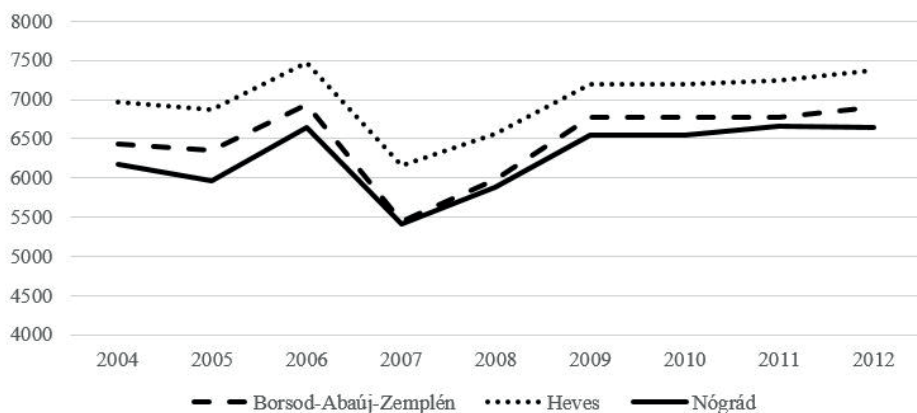
A háziorvosi rendelésen megjelentek, meglátogatottak száma mindhárom vizsgált megyében négy szakaszra osztható a 2004 és 2012 között eltelt időszakban. A 2004-2006-os periódusban valamennyi Észak-magyarországi megyében 6% körül növekedett ez az érték, majd 2006-ról 2007-re egy hirtelen nagy csökkenés következett be: Borsodban 22,3%-os, Heves megyében 18%-os, Nógrád megyében 19,4%-os mértékben. 2007 és 2009 között Borsod 11,8%-os, Heves 8,8%-os, Nógrád 9,82%-os növekedést produkált. A 2009-től 2012-ig eltelt időszakot minimális csökkenés, gyakorlatilag stagnálás jellemzi. A rendelések igénybevételében 2007-ben általánosan megfigyelhető csökkenés a vizitdíj (azaz a háziorvosi ellátásért, fogászati ellátásért és járóbeteg szakellátásért fizetendő biztosításon felül, az orvosi

ellátás igénybevételekor az ellátott által fizetendő alkalmanként egységesen fizetendő hozzájárulás) 2007. február 15-tel történő bevezetésének következménye, az azt követő növekedés pedig a 2008. március 9-i népszavazás eredménye (amely 2009. január 1-ig kötelezte az Országgyűlést a korábbi teljes körű biztosítás visszaállítására).

A házi gyermekorvosi rendelésen megjelentek, meglátogatottak számát tekintve Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a 2004-2006-os időszak elenyésző növekedését 2006 és 2008 között 8,2%-os csökkenés követte. A 2008-2009-es átmeneti 4,1%-os felívelés után az ereszkedés tovább folytatódott 2012-ig, 11,5%-os mértékben. Heves megyében szinte pontosan annyival (3,3%-kal) növekedett a mutató értéke 2008-2009-ben, mint amennyivel csökkent az ezt megelőző 2004-től 2008-ig tartó szakaszban, de a jelentősebb változás 2009 és 2012 között zajlott 13,6%-os csökkenés formájában. Nagyon hasonló folyamatok játszódtak le Nógrád megyében is: 2004 és 2006 között 3,5%-kal csökkent, 2006-tól 2009-ig 3,9%-kal nőtt, majd 2009 és 2012 között 13,6%-kal lett alacsonyabb a vizsgált mutató.

Az abszolút mutatók mellett a háziorvosi ellátórendszer igénybevételéről alkotott képet leginkább a fajlagos mutatók árnyalják.

4. ábra: A háziorvosi rendelésen megjelentek, meglátogatottak 1000 lakosra jutó száma az Észak-magyarországi régió megyéiben, 2004-2012

Forrás: ÁEEK REA alapján saját szerkesztés

A háziorvosi rendelésen megjelentek, meglátogatottak 1000 lakosra jutó száma a teljes vizsgált időszoron Heves megyében a legmagasabb (a 2004-2012-es évek átlagában 7004,4 fő), Borsodban és Nógrádban némileg alacsonyabb, egymáshoz közelebb álló számok figyelhetők meg (az idősor átlagában 6482,7, illetve 6273,9 fő). Mindhárom megyében végig azonosak a növekedés-csökkenés időszakos tendenciái, és a vizitdíj hatása természetesen a mutató lakosságszámra vetített értékeiben is megjelenik a 2007-es számokban (illetve a népszavazás a 2008-2009-es értékekben).

A gyermekorvosi rendelésen megjelentek, meglátogatottak 1000 lakosra jutó száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a legmagasabb a teljes vizsgált időszoron (a vizsgált időszak átlagában 4795,9 fő), Heves és Nógrád pedig 2-3 évente „cserélgeti” pozícióit, kisebb-nagyobb ingadozások közepette (átlagosan 4503,9, valamint 4532,4 fővel). Mivel a vizitdíj bevezetése a 18 éven aluliakat nem érintette, ezért Heves megyében csak kisebb mértékben, Nógrád megyében egyáltalán nem érvényesült a hatása a rendelések fajlagos számában, Borsod megyében viszont a csökkenés a felnőtt ellátáshoz hasonlóan bekövetkezett. A borsodi szülők vizitdíj iránti érzékenysége megmutatkozott gyermekeik orvoshoz vitelében is.

Az egy háziorvosra jutó megjelentek, meglátogatottak száma a 2004 és 2012 közötti időszak átlagában – hasonlóan a lakosságszámra vetített értékekhez – Heves megyében a legmagasabb (14334,7 fő), míg Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 12985,51, Nógrád megyében pedig 12712 fő volt. A mutató értéke viszonylag erőteljes fluktuációt mutat, és három markáns szakaszra osztható. A 2004-2006-os időszak növekedése (Borsod: 7,4%; Heves: 6,9%; Nógrád: 8,9%) után a 2006-ról 2007-re bekövetkező nagymértékű csökkenést (Borsod: 21,7%; Heves: 17,3%; Nógrád: 16,7%) hasonlóan észrevehető volumenű növekedés követte 2007 és 2012 között (Borsod: 23,1%; Heves: 14,6%; Nógrád: 13,5%). Az utolsó szakasz mindhárom megyében két további részre bontható: a 2007-2009-es időszakot ugrásszerű növekedés jellemzi (Borsodban és Nógrádban 20% körüli, Heves megyében 11,3%-os), míg a 2009 és 2012 közötti szakaszt mérsékelt ütemű növekedés jellemzi Borsod-Abaúj-Zemplén

(2,4%) és Heves megyében (2,9%), illetve 5,5%-os csökkenés Nógrád megyében.

Az egy házi gyermekorvosra jutó megjelentek, meglátogatottak száma Nógrád megyében volt a legmagasabb a vizsgált periódus átlagában 8425,4 fővel, míg Heves megyében 8161,9 fő, Borsodban 8050 fő volt ez az időszakos átlag. A mutató értéke igen erőteljes ingadozást mutat a 2004 és 2012 közötti időszakban. Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves megyében a 2006-os év jelentette a csúcspontot: az akkori állapothoz képest 2012-re előbbi térségben 7,2%-os, utóbbiban 18%-os csökkenés regisztrálható. Nógrád megyében a 2009-es év kiemelkedő értékei után 2012-ig 13,6%-os esés mutatkozott.

Következtetések

Az alapellátás az egészségügyi ellátórendszer nélkülözhetetlen eleme: megteremti a beteg kapcsolatát az egészségügyi ellátórendszerrel, és fontos szerepe van a diagnózisok felállításában, a preventív fókuszú ellátásban, ezáltal a magasabb progresszivitási szintek tehermentesítésében és a költségsökkentésben. Újszerű szervezeti alternatívái, a praxisközösségek és csoportpraxisok horizontális és vertikális együttműködése az ellátás hatékonyabb szervezését segítik elő.

Az Észak-magyarországi régió társadalmi-gazdasági helyzetét a rendszerváltás utáni gazdaság szerkezetben bekövetkezett változások javarészt hátrányosan érintették. A régió periférikus helyzetének egyes összetevőit gazdag szakirodalom taglalja, de kevés a térség egészségügyére hangsúlyt fektető tudományos értekezés. Jelen tanulmány elkészítésének kiindulópontját egy korábbi saját kutatás jelentette, amely rámutatott a térségi ellátórendszeri kapacitások országos összehasonlításban legrosszabb helyzetére.

A vizsgált régió megyéiben hasonló folyamatok zajlottak le az uniós csatlakozás óta eltelt időszakban. A háziorvosi szolgálatok száma összességében csökkenést mutat a felnőtt és gyermek ellátásban is, a lakosságszámra vetítve viszont – a népességszám csökkenés okán – növekedést mutat. A régió településeinek oroszánrésze abba a nagyságkategóriába tartozik, ahol a vonatkozó rendelet alapján nincs szükség háziorvosi szolgálatra, vagy 1 körzet elegendő. Ennek ellenére a gyakorlatban súlyos problémát jelent, hogy

a tartósan betöltetlen körzetek száma az elmúlt két évben drasztikusan emelkedett, és sok helyen az üresedés több mint egy évtizede fennáll. A vizitdíj bevezetése a kétezres évek közepén átmenetileg visszafogta az alapellátás igénybevételét, de annak kivételével idővel általában visszaállt a vizitdíj előtti szintre. Az utóbbi években a felnőtt háziorvosok leterheltsége Heves megyében, a gyermek háziorvosok igénybevétele Nógrád megyében volt a legmagasabb, de a népesség elöregedése miatt a gyermekorvosi megjelenések, látogatások egy orvosra jutó száma mindenhol esést produkált. A téma további kutatása – kiegészülve a fekvő- és járóbeteg, valamint a kiegészítő ellátások elemzésével – szükséges és tervezett.

BÁLINT CSABA

Felhasznált források

2006. évi CXXXII. törvény az egészségügyi ellátórendszer fejlesztéséről

2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól

2015. évi CXXIII. törvény az egészségügyi alapellátásról

313/2011. (XII. 23.) Korm. rendelet az önálló orvosi tevékenységről szóló 2000. évi II. törvény végrehajtásáról

290/2014. (XI. 26.) Korm. rendelet a kedvezményezett járáások besorolásáról

Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat: Területi ellátási kötelezettség nyilvántartás. URL: <http://appserver.antsz.hu/jtek/ellatas>

Bakos I. M. (2015): Az egészségügyi állapot gazdaságra gyakorolt hatásainak vizsgálata Magyarországon. In: Shévik Cs. (szerk.): X. Kheops Nemzetközi Tudományos Konferencia: Tudomány és Felelősség. pp. 130-143.

Cs. Bálint. – T. Tóth (2016): Comparison of the Hungarian counties in terms of healthcare system. In: A. Csata, B. E. Bíró, G. Fejér-Király,

O. György, J. Kassay, B. Nagy, L. J. Tánczos (szerk.): Challenges in the Carpathian Basin. Integration and modernization opportunities on the edges of Europe: 13th Annual International Conference on Economics and Business pp. 96-113.

Chan, M. (2008): Launch of the final report of the Commission on Social Determinants of Health. Statement to the press

Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet (2008, 2013): ESKI Egészségtudományi Fogalomtár. URL: <http://fogalomtar.eski.hu/index.php/Kezd%C5%91lap>

Emberi Erőforrások Minisztériuma Egészségügyért Felelős Államtitkárság (2015): Az egészségügyi alapellátás megerősítésének koncepciója. Munkaanyag p. 10

Figueras, J. et al. (2008): Health systems, health and wealth - Assessing the case for investing in health systems. WHO, Geneva

Kollányi, Zs. (2013): A gazdasági fejlődés és az egészségi állapot elméleti összefüggései. In: Egészségügyi Gazdasági Szemle, 1/2013. 37-44. p

National Public Health and Medical Officer Service (2017): Tájékoztató a tartósan betöltetlen háziorvosi körzetekről. URL: <http://www.oali.hu/praxiskezo-nyilvtartas/tartosan-betoltetlen-korzetek/95-tajekoztato-a-tartosan-betoeltetlen-haziorvosi-koerzetekrol.html>

Némediné Kollár K. – Káposzta J. (2014): Területi hátrányok az Ózdi kistérségben. In: Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, XI. pp. 63-70.

Orosz, É. (2001): Félúton vagy tévúton? Egészségügyünk félmúltja és az egészségpolitika alternatívái. Egészséges Magyarországért Egyesület, Budapest

Mely oktatási szinteken motivál a pedagógus életpályamodell?

Az oktatás, mint az állam feladata

Az oktatás és képzés minősége az Európai Unió minden tagállamában politikai jelentőségű kérdés. A magas szintű tudás, a képességek és készségek fejlesztése nélkülözhetetlen alapfeltétele az aktív állampolgári életnek, a foglalkoztatásnak és a társadalmi összetartó erőnek. Az Európai Közösség a minőségi oktatás fejlesztéséhez úgy járul hozzá, hogy ösztönzi a tagállamok közötti együttműködést és - amennyiben szükséges - támogatja tevékenységüket (Szemere, 2009). Az iskolarendszerrel kapcsolatban társadalmi elvárás, hogy biztosítsa a tanulók esélyegyenlőségét. Ezért a központi költségvetésnek mindenképpen szerepet kell vállalnia az iskolafinanszírozásból, hogy az egyenlőtlenségeket valamelyest kiküszöbölje (Varga, 2008). Az államnak fontos feladata továbbá, hogy az oktatást úgy szervezze, hogy az oktatási rendszerből kikerülő munkavállalók végzettsége mennyiségi és minőségi szempontból összhangban legyen a munkaerő-piaci igényekkel. A közoktatás szempontjából ez leginkább közvetlenül a szakképzésre vonatkozik. Az államnak feladata mérni, hogy a munkaerőpiacon milyen igények lépnek fel, illetve milyen szakmák esetén jelentkezik a túlképzés (Köllő, 2008). Az állam feladata az oktatási rendszer megszervezése, működtetése. Az oktatás eredményességét nem a ráfordítások mértékében lehet lemérni. Az erőforrások mennyiségén túl az összetételük és megfelelő felhasználásuk is lényeges. Az erőforrásokat könnyű elpazarolni, rosszul felhasználni. A hatékonysági szemlélet kicsit más. Az oktatási rendszer eredményeinek és a ráfordításainak az összhangját kell megteremteni (Kertesi, 2008). Ahogy Sági és Varga (2010) fogalmazott: a diákok iskolai teljesítményét az oktatáspolitikai által is befolyásolható tényezők közül leginkább a pedagógusi munka minősége határozza meg. A tanulási-tanítási környezet más összetevőinek – az oktatásra fordított összegek nagyságának, az osztálylétszámnak, a tárgyi felszereltség színvonalának – sokkal kisebb mértékben mutatható ki a tanulók eredményeire tett hatása.

A pedagógus hivatás

Minőségi munka elképzelhetetlen, ha a pedagógusok motiválatlanok, és az alapszintű oktatásnak nincs tétje. A pedagógusok hajdani tekintélye már a múlté; társadalmi megítélésük, anyagi helyzetük mind-mind a szellemi munkát végzők alsó szintjére sodorta őket (Varga, 2008). A tanárok számítanak címet viselő OECD-jelentésből látható, hogy a világon mindenütt meghatározó elem a kormányzatok gondolkodásában a pedagógusok ügye (Antalné és társai, 2013). A magyar kormányzat is felismerte, hogy „az iskolázottabb népek nagyobb tőkét birtokolnak, amelynek hozadéka a munka nagyobb termelékenységében fejeződik ki” (Thünen, 1875; idézi: Varga, 1998, p.11), ezért az oktatás teljes átfogó innovációjához kezdett. Ehhez a folyamathoz illeszkednek a magyar közoktatásban a közelmúltban lezajlott fejlesztési átalakítások. A pedagógus hivatás megerősítését és hatékonyabbá tételét célozta a megfelelő motivációt jelentő, kiszámítható életpályát biztosító „pedagógus életpályamodell” bevezetése. Ezt megelőzően, a szakfelügyeleti rendszer 1985-ös megszüntetése óta a pedagógus munka minőségét az iskola vezetője ítélte meg, nem volt semmilyen külső kontroll, az értékelés rendkívül nagy diverzitást mutatott. A magyar pedagógusok munkaterhelése jelentős különbségeket mutatott az iskolák között, és iskolán belül is, de a minőségi munka elismerésének anyagi és nem anyagi eszközei is meglehetősen szűkösek voltak (Sági, 2015).

Magyarországon néhány évvel ezelőtt a pedagóguspálya a legstabilabb, az elbocsátásoktól leginkább védett munkaerő-piaci pozíciót jelentette. Az utóbbi néhány évben az intézményi stabilitás gyengült, az iskolabezárások, iskola - összevonások hatására megjelent, majd egyre erőteljesebbé vált a pedagógusok körében a bizonytalanság érzése (Varga, 2008; Sági, Varga, 2011). A pedagógus hivatásról szóló nemzetközi csúcstalálkozó számára készült háttérlemzés (OECD, 2011) szerint a pedagógus hivatás négy területére vonatkozó reformok eredményezik leg-

inkább az oktatási rendszer egészének megerősítését:

(1) a pedagógusképzésbe való bekerülés folyamata és a pedagógusképzés minősége,

(2) a pedagógusok szakmai továbbfejlődésének rendszere,

(3) a pedagógiai munka minőségének értékelése, az erről való visszacsatolás, a pedagógus továbbfejlődési lehetőségeinek és a karrierútnak a minőségértékeléssel való kapcsolata, valamint

(4) a pedagógusok adott reform iránti elkötelezettsége.

A pedagógusképzés minőségét két fő tényező határozza meg. Egyrészt függ attól, hogy mennyire motiváltak és tehetségesek a hallgatók, másrészt attól, hogy a pedagógusképző intézményekben mire, hogyan, milyen hatékonysággal képeznek. A sikeres és eredményes oktatási rendszerrel rendelkező országok már a képzésre történő jelentkezéskor szelektálnak. A cél az, hogy a pályára leginkább alkalmas, legjobb képességű és legerősebben motivált diákok nyerjenek felvételt. Erre csak akkor van lehetőség, ha nem mutatkozik hiány az érdeklődő hallgatókból. A pedagógusképzésnek és - pályának tehát megfelelően vonzónak kell lennie ahhoz, hogy versenyezni tudjon más képzésekkel, pályákkal (Sági, Ercsei, 2012). A motiváció fontos meghatározója mind az egyéni, mind a szervezeti teljesítmény szintjének. A motivációs elemek többféleképpen csoportosíthatók. A pedagóguspálya választásának motivációit tárgyaló szakirodalom legtöbbször belső (intrinzik) és külső (extrinzik) motivációkat különböztet meg. Ezeket tovább bonthatjuk az egyénhez, illetve magához a pedagógusi munkához/pályához köthető motivációkra (Paksi et al. 2015).

A fejlett országokat mindinkább az öregedő társadalom jellemzi, így egyre csökken a beiskolázható korosztályok száma. Magyarországon sincs ez másképp, annak ellenére, hogy az oktatási expanzió miatt ez a demográfiai pangás a középiskolákban igazán csak most érezheti hatását. Az elmúlt évtizedekben (1978-2012 között) több mint egyharmadával esett vissza az általános iskolások száma, míg a középfokon tanulóké 25%-kal emelkedett (Szabó, Fehérvári, 2013). A tanulólétszám és az intézmények száma mellett szólnunk kell még a pedagógusok számá-

nak változásáról is. A KIR-STAT adatai alapján, miközben 2012-re a tanulólétszám 20%-ot esett 1990-hez képest, addig a pedagógusok létszáma mindössze 8,5%-kal csökkent. Megállapíthatjuk tehát, hogy a pedagógusok számának változása csak késve követi a demográfiai trendeket. A tanulói, intézményi és pedagóguslétszámoknak nem kell feltétlenül szigorúan igazodni egymáshoz, ugyanakkor mindezen adatok jelzik, hogy a közoktatási rendszer finanszírozása egyre nehezebbé vált (Szabó, Fehérvári, 2013). A központi bérfinanszírozás a közoktatási kiadások négyötödét kitevő bérköltségeket kiemeli a helyi költségvetésből és közvetlenül finanszírozza azokat. Egységes szabályok szerint történik a bérek megállapítása és központilag garantált a kifizetés, ami nyilvánvalóan csökkenti a helyi-intézményi önállóságot (Péteri, 2014). A helyi önkormányzatok kötelező köznevelési feladatai közé már csak az óvodai ellátás tartozik. Hasonló átalakulás zajlott le más humán közszolgáltatások terén, így például az egészségügyben, valamint a helyi közüzemi szektorban is jelentősen megerősödött az állami befolyás (Horváth, Péteri, 2013). A magyar oktatásirányításban 2010-től kezdődően jelentős átalakulási folyamata indult meg, melynek két központi elemét az iskolafenntartás és – finanszírozás képezi (Szabó, Fehérvári, 2013).

Ahogy számos empirikus vizsgálat bemutatta (pl. Wolter, Denzler, 2003) a tanárok kereseti helyzete hatással van arra, hogy kik választják a tanári pályát. Magyarországra vonatkozóan Varga (2007) azt találta, hogy a tanárképzés választásakor és a felsőfokú végzettség megszerzését követően a tanári pályára lépés eldöntésében meghatározó szerepe van annak, hogy mennyit keresnek a pedagógusok a többi diplomáshoz képest. A pedagóguspálya hosszú távú vonzerejét a fizetés versenyképességen túl több további, nem anyagi jellegű tényező is befolyásolja. Ilyen az állás biztonsága, a rugalmas munkaidő, a pályáiv és a pályával járó lehetőségek, a kedvező nyugdíjkonstrukció, a viszonylag hosszabb szabadság, az érdeklődésnek megfelelő, önkitaljesítő munka, valamint az iskolai-munkahelyi légkör és környezet (Teachers Matter, 2005). A tanári munka olyan önreflexív magatartási formát igényel, amelynek képviselői átgondolják elméleti ismereteiket és gyakorlati tapasztalataikat, majd

a szaktárgy tapasztalt művelőinek segítségével, támogatásával mindezek fényében eldöntik, milyen változtatásokkal javítsanak saját eddigi tanítási gyakorlatukon (Teachers Matter, 2005). A pálya elhagyás szempontjából is kritikus időszak az első három év: alapvetően ekkor dől el, hogy a fiatal egész életére elköteleződik-e a katedra mellett, vagy inkább más területen keresi a boldogulását (Rizza, 2011). Magyarországon Varga (2007) a pályakezdő tanárokról mutatta ki, hogy a tanári pályára lépő fiatal tanárok a pályára lépést követő első három évében a magasabb kereseti lehetőségek miatt hagyják el a tanári pályát, és hogy e döntésekben szelekciós hatás érvényesül, a jobb képességű, magasabb alternatív kereseti lehetőségekkel rendelkező pályakezdő pedagógusok lesznek pályaelhagyók. A pályaelhagyó, fiatal tanárok többsége elhagyja az oktatási szektort és máshol helyezkedik el. A legstabilabban a 41-50 éves pedagógusok maradnak a pályán, az összes többi korcsoporthoz tartozó tanárok nagyobb valószínűséggel kerülnek más állásba, vagy nem foglalkoztatott státuszba (Varga, 2013).

Egy másik probléma Balázsi (2012) szerint, hogy az oktatási rendszerünk egyelőre nem képes kiegyenlíteni a szociális hátrányban lévő tanulók lemaradását, nem képes megteremteni az esélyegyenlőséget. Ahogy Karoliny és Póór (2010) fogalmazott: a méltányos, fair viszonyok kialakítása jelenti a biztonságos és egészséges munkakörülmények megteremtését, az alkalmazottak elégedettségének folyamatos javítását. A költségvetésből jelentős összeget szántak, szánnak az életpályamodell bevezetésére és működtetésére, melynek segítségével a dolgozók jövedelme szinte minden esetben eltérő mértékben, de növekedett.

Mindezeket figyelembe véve a hazai pedagógusminősítési rendszer kidolgozását a nemzetközi tapasztalatok feltáró vizsgálata előzte meg, amelynek alapvető célja tíz ország (Anglia, Finnország, Franciaország, Hollandia, Németország, Olaszország, Románia, Spanyolország, Svédország és az Amerikai Egyesült Államok) gyakorlatának és tapasztalatainak összevetése volt, amely alapján ki lehetett dolgozni a magyar köznevelés és pedagógiai kultúra számára leginkább célravezető minősítési sztemerdekert (Falus, 2011). A 2013. szeptember 1-től bevezetett pedagógus előmeneteli rendszer célja a pedagóguspálya vonzóvá tétele,

a legjobb pedagógusok pályán tartása, a minőségi munka anyagi és nem anyagi honorálása, a pedagógusok motiválása, a kiszámíthatóság, az oktató nevelő munka értékelésében országosan egységes rendszer kialakítása, a pedagógus pálya presztízsének növelése, és végső soron a pedagógus hivatás megerősítésén keresztül a köznevelési rendszer minőségének javítása volt. (2011. évi CXCV. törvény; 326/2013. (VIII. 30.) Korm. rendelet, OH 2013). A döntéshozók deklarált szándéka szerint a magyar pedagógus-előmeneteli rendszernek kiemelt célja, hogy a magasabb minőségű munkát végző pedagógusok számára a kiemelt anyagi megbecsülésen túl lehetővé tegyék a magasabb presztízsű és/vagy nagyobb szakmai önmegvalósítást biztosító feladatok ellátását. Cél, hogy minden pedagógus számára biztosítsák azt a fejlesztő értékelést, amelynek eredményeképpen – a minőségi munkájuk elismerése mellett – a pedagógusok szakmai fejlődésének támogatásával és motiválásukkal pozitívan befolyásolják az egyének és az intézményi közösségek munkájának színvonalát, a közoktatás egészének minőségi javulását. Az életpálya-modell bevezetését követően a pedagógusok sokasága mozdult meg: új képzettségeket szerzett, valamelyest változtatott tevékenységének struktúráján, hangsúlyokat helyezett át – felkészítette magát a változásra, vagy már meg is tette az első lépéseket e felé (Sági, 2015).

A kutatás célja

Ahogy a tanulmány elején olvashattuk az iskolák fenntartása és 2017. január 01-jétől működtetése is állami feladattá vált, ez alól csak az óvodák továbbá az egyházi fenntartású és alapítványi, magán intézmények képeznek kivételt. Az óvodák működtetője továbbra is többségben (magán, egyházi intézmények kivételével) a települési önkormányzat. A köznevelési feladatokat ellátó intézmények, mint az általános iskolák és gimnáziumok a tankerületekhez a szakképzést folytató intézmények a szakképzési centrumokhoz kerültek. A tanulmányban arra kívánunk választ kapni, hogy az egyes oktatási szintek esetében milyen az életpályamodell megítélése, mennyire motiválja a pedagógusokat, azaz elérte el a kívánt célokat.

Anyag és módszer

A pedagógusok véleményét online anonim kérdőív segítségével térképeztük fel. A kérdőíveket a Köznevelési Információs rendszerben

(KIR-ben) fellelhető összes működő köznevelési intézmény vezetőjének elektronikusan eljuttattuk, azzal a kéréssel, hogy töltsék ki és továbbítsák munkatársaik részére. Rövid időn belül több mint 5 900 pedagógus töltötte ki a kérdőívet. A kérdőív szerkesztésénél ügyeltünk arra, hogy csak a jól kitöltött, hiánytalan kérdőívek kerülhessenek az adatbázisba. A kapott válaszokat intézménytípusonként és fenntartónként csoportosítva, elemezve jutottunk el a következtetésekhez. A kérdőív két felhasznált kérdése, a 4. kérdés, ami úgy szól: Milyen mértékben motiválja Önt az új életpályamodell? Kérem, értékelje 1-5 skálán! (1 egyáltalán nem tartja motiválva, ... 5 nagyon motiválja) és a 7. kérdés: Véleménye szerint az új előmeneteli- és bérezési rendszernek van-e visszatartó ereje, arra nézve, hogy a pályán levő pedagógus ne hagyja ott a pályát. A lehetséges válaszok: igen, nincs, részben van.

Eredmények

A kérdőív 4. kérdésére, arra, hogy milyen mértékben motiválja a pedagógusokat az új pedagógus életpályamodell nagyon vegyes véleményeket kaptunk. A kitöltött kérdőív válaszait szemlélteti az 1. ábra, ahol a vízszintes tengelyen a pedagógusok által adott osztályzat olvasható le, függőleges tengelyen pedig azoknak a pedagógusoknak a száma, akik az adott osztályzatot adták az előmeneteli rendszer motiváló erejére vonatkozóan.

A válaszok átlaga 2,76. Aggasztónak tűnik az elégtelen minősítések száma, mely az összes vélemény közül a legtöbb, az összes válasz megközelítőleg 30 százaléka.

A kérdőív 7. kérdésére, hogy az életpályamodellnek van-e visszatartó ereje, igen (pozitív), talán (semleges), nincs (negatív) válaszokat adhatták a megkérdezettek. A 2. ábra szemlélteti a válaszok megoszlását.

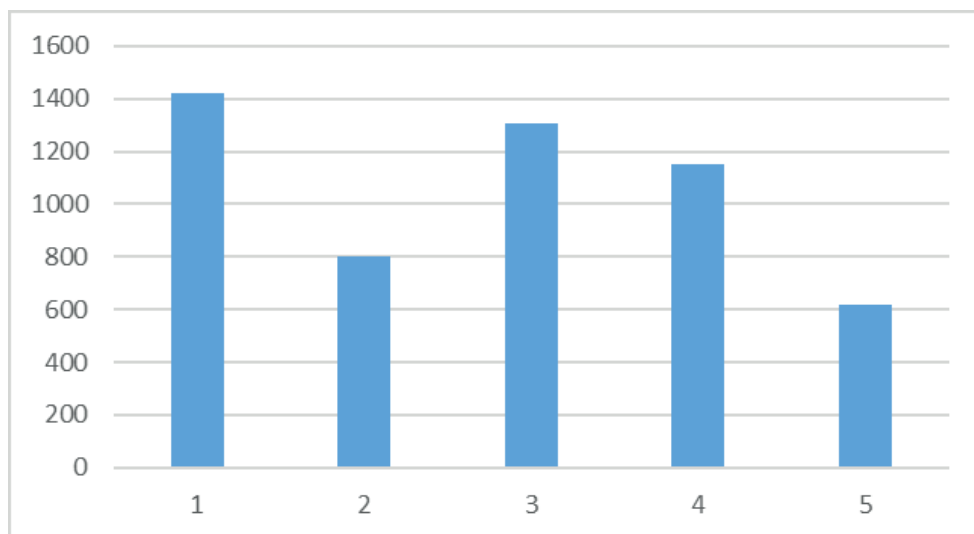
A 2. ábráról jól leolvasható, hogy a válaszadók több mint fele vélekedik úgy, hogy az életpályamodellnek nincs hatása arra, hogy a pedagógusok ne hagyják ott a pályát, más, esetleg jobban fizető álláért. A kérdőívnek a pedagógus életpályamodell motivációra és a pályaelhagyásra gyakorolt hatására vonatkozó kérdéseit intézményi és fenntartó szerinti bontásban mutatja az 1. táblázat.

Az 1. táblázatról jól leolvasható, hogy az óvodapedagógusok sokkal pozitívabban élik meg az életpályamodellt, sokkal inkább motiválja őket, mit bármely más intézménytípusban dolgozó pedagógusokat. Őket követik az egyéb kategóriába tartozó pedagógusok, mint például a gyógypedagógiai intézményeknél dolgozó fejlesztőpedagógusok. Nem sokkal, de átlagon felül motiválja az általános iskolai tanítókat és tanárokat is a pedagógus életpályamodell. A másik megközelítéssel vizsgálva is hasonló következtetésre juthatunk, azaz, ha a fenntartó személyét nézzük azokban az intézményekben, ahol az önkormányzat a fenntartó, szintén messze motiváltabbak a dolgozók. Tudván azt, hogy az önkormányzatok már csak az óvodák fenntartására kötelezettek, ez is a korábbi megállapítást támasztja alá, mely szerint az óvodapedagógusokra hat legmotiváltabban a bevezetett életpályamodell.

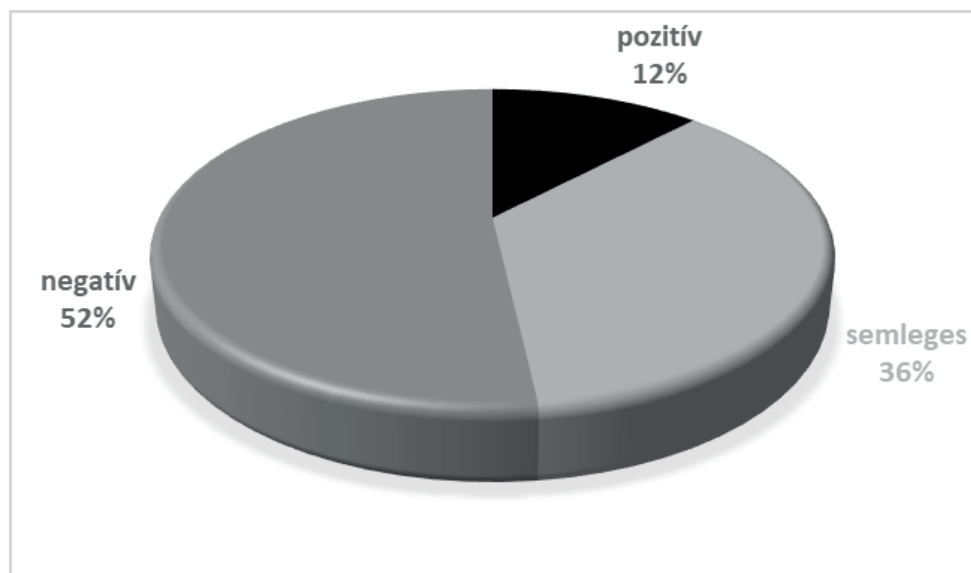
Ha a kérdőív másik kiragadott kérdését vizsgáljuk szintén az óvodapedagógusok azok akik leginkább úgy gondolják, hogy az előmeneteli rendszernek visszatartó ereje van arra nézve, hogy a pedagógus ne hagyja ott a nevelést, oktatást. Igaz, a 16%-os pozitív megítélés nagyon csekély, de ha az egyházi fenntartású intézményeknél vizsgáljuk, ugyanez az arány mindössze 8%.

Összefoglalás

A pedagógusok körében végzett kérdőíves kutatásunk eredményeként egyértelműen elmondható, hogy a pedagógus életpályamodell motiváló és pályán tartó erejét vizsgálva jelentősen megoszlik a pedagógusok véleménye. A véleménykülönbség az intézmény típusa és az intézményt fenntartó személye alapján egyaránt jól elkülöníthető. Az óvodapedagógusok azok, akik leginkább úgy vélekednek, hogy motiváló hatással van rájuk az életpályamodell. Valószínűleg ez az óvodapedagógusok kicsit speciális helyzetével is magyarázható, hiszen az életpályamodellrel együtt járó béremelések nekik kedveztek a legjobban, mert a korábbi közalkalmazotti bértábla „összecsúsztatásával” a pályán töltött gyakorlati idő alig került elismerésre és náluk még az olyan pótlékok vagy egyéb pótfeladatokért járó összegek, mint osztályfőnöki pótlék vagy érettségiztetésért, szakmai vizsgáztatásért járó többletösszegek sem voltak jellemzőek.

1. ábra: Az életpályamodell motiváló erejére adott osztályzatok

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

2. ábra: Az életpályamodell pályaelhagyást gátló erejének megítélése

Forrás: Saját szerkesztés, saját kutatás alapján

1. táblázat

intézmény típus	Motiváló erő	pályaelhagyásra gyakorolt hatás %		
		pozitív	semleges	negatív
óvoda	3,08	16%	39%	46%
általános iskola	2,61	10%	35%	10%
gimnázium	2,43	10%	28%	62%
szakiskola	2,37	0%	48%	52%
szakközépiskola	2,29	5%	33%	61%
szakgimnázium	2,44	8%	35%	56%
egyéb	2,89	13%	36%	51%
átlag:	2,59	9%	36%	48%
fenntartó				
önkormányzati fenntartás	3,07	16%	39%	45%
állami fenntartás	2,59	10%	32%	58%
egyházi fenntartás	2,62	12%	41%	47%
magán, alapítványi fenntartás	2,63	8%	34%	58%
átlag:	2,72	12%	37%	52%

forrás: saját szerkesztés saját kutatás alapján

Szintén az óvodapedagógusok közössége gondolja úgy, hogy az életpályamodellnek viszsztatartó ereje van arra nézve, hogy a pedagógusok esetleg magasabb bérért ne hagyják ott a pályát. Itt is érdemes figyelembe venni és szem előtt kell tartani azt, hogy a versenyszférában egy óvodapedagógus egyéb szakmai tapasztalat nélkül nehezebben kap állást, mint egy mérnök tanár, nyelvtanár vagy közgazdász tanár. De még egy matematika vagy fizika tanárnak is előnye van velük szemben.

Az eredmények ismeretében mindenképpen megfontolandónak tartjuk, a pedagógustársadalmon belül is további differenciálást, hiszen a szakgimnázium, gimnáziumok estében elkeserítő a pedagógusok gyenge motiváltsága, melyet az életpályamodell hivatott javítani. A heterogén pedagógustársadalom esetében amennyire csak lehetséges, az adott szakmacsoporthoz (óvodapedagógus, tanító, általános iskolai, szakgimnáziumi, gimnáziumi tanár) kell igazítani a szakmapolitikai döntéseket, hiszen nem homogén professzióról, hanem a különböző társadalmi hálózati érdekrendszerek által alaposan át- és keresztülzabdalts gyenge érdekérvényesítő képességgel, csoportkohézióval rendelkező rétegekről

van szó. Tudomásul kell venni, hogy a magasan kvalifikált szakemberek képzését középszinten tehát, gimnázium, szakgimnázium szintjén is erősíteni kell, hiszen elsősorban ezekből az intézményekből kerülnek ki azok a diákok, akik felsőoktatási intézményekbe jelentkeznek továbbtanulási szándékkal.

**HORVÁTH SZILÁRD
BERTALAN PÉTER**

IRODALOMJEGYZÉK

Antalné Szabó Á. et al. (2013): Útmutató a pedagógusok minősítési rendszeréhez, Budapest, Oktatási Hivatal,

Balácsi I. et al. (2012): PISA 2012 Összefoglaló jelentés, OH Budapest pp. 13–47.

Falus I. (szerk.) (2011): Tanári pályaalakmasság – kompetenciák – sztenderdek. Nemzetközi áttekintés. Eger: Eszterházy Károly Főiskola

Karoliny, M.-né, Poór, J. (2010): Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv. Rendszerek és alkalmazások. Budapest: Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft.

Kertesi G.: A közoktatási intézmények teljesítményének mérése-értékelése, az iskolák elszámolhatósága – in Zöld Könyv: A magyar közoktatás megújításáért, ECOSTAT, 2008. pp.167 – 171.

Köllő J.(2008): Foglalkoztatáspolitikai eszközök az oktatási reformok előmozdítására – in Zöld Könyv: A magyar közoktatás megújításáért – ECOSTAT, pp. 259 – 271.

McKinsey&Company (2007): Mi áll a világ sikeresebb iskolai rendszerei teljesítményének a hátterében? Letölthető: http://www.onfejlesztoiskolak.hu/2008/mckinsey_magyar.pdf

OECD (2011): Building a High-Quality Teaching Profession. OECD, Paris. Letöltés: <http://www.pages/files/uploads/teachers.econometrica.pdf>. (2015.01.15)

OH (2013): Útmutató a pedagógusok minősítési rendszeréhez. Az emberi erőforrások minisztere által 2013. november 19-én elfogadott általános tájékoztató anyag második, javított változata.Letöltés:http://www.oktatas.hu/pub_bin/download/unios_projektek/kiadvanyok/utmutato_pedagogusok_minositesi_rendszerehez_v3.pdf

Péteri G. (2014): Újraközpontosítás a közoktatásban. Educatio 2014/1 pp. 13–25.

Paksi B. et al.(2015): PEDAGÓGUS-PÁLYA-MOTIVÁCIÓ Egy kutatás eredményei, Oktatási Hivatal, Budapest

Rizza, Caroline (2011): New teachers' working experience: A secondary analysis of TALIS. Centre for Research on Education and Lifelong Learning, Econometrics and Applied Statistic Unit, Joint Research Centre, European Commission, Italy.

<http://crell.jrc.ec.europa.eu/download/rizzaVF.pdf>

Sági M., Ercsei K. (2012): A tanári munka minőségét befolyásoló tényezők, Pedagógusok a Pályán szerk Kocsis Mihály, Sági Matild, OFI Budapest, pp.9-25

Sági M, (2015): Pedagógus karrierminták, EDUCATIO, 2015/1. pp.83-97

Sági M., Varga J. (2010): Pedagógusok. In: Jelentés a magyar közoktatásról. <http://www.ofi.hu/kiadvanyaink/jelentes-2010/18-pedagogusok>

Sági M., – Varga J. (2011): Pedagógusok. In Balázs Éva – Kocsis Mihály – Vágó Irén (szerk.): Jelentés a magyar közoktatásról 2010. Budapest, Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. 295–324.

Teachers Matter (2005): Teachers matter. Attracting, developing and retaining effective teachers. Paris. OECD-Education Committee

<http://www.oecd.org/dataoecd/39/47/34990905.pdf> Magyarul: A tanárok számítanak. A hatékony pedagógusok pályára vonzása, fejlesztése és a pályán való megtartása. http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/education/teachersmatter-attracting-developing-and-retaining-effective-teachers_9789638739940-hu

Szabó Z., Fehérvári A. (2013): A közoktatás Fenntartói és finanszírozási változásai a jogszabályok tükrében (2010-2013) Új Pedagógiai szemle 9-10. OFI Budapest, pp51-73

Szemere P. (2009): A minőség tizenhat mutatója, <http://ofi.hu/minoseg-tizenhat-mutatoja>

Varga J. (2007): Kiből lesz ma tanár: a tanári pálya választásának empirikus elemzése. Közgazdasági Szemle . 2007. július-augusztus pp. 609-627.

Varga J. (2008): Oktatás – gazdaságtan. Budapest: Közgazdasági Szemle Alapítvány.

Varga J.(2008): Az iskolaügy intézményrendszere, finanszírozása - in Zöld Könyv: A magyar közoktatás megújításáért, ECOSTAT, pp. 235-253.

Varga J. (2013): A közalkalmazotti béremelés hatása a tanárok pályaelhagyási döntésére, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézete, Budapest

Wolter, S. C.–Denzler, S. (2003): Wage Elasticity of the Teacher Supply in Switzerland. IZA Discussion Paper, No. 733.

Tájékoztató

Ciklus zárás - avagy hogyan állta ki az első próbát a kötelező közigazgatási továbbképzési rendszer?

2018-at írunk. Négy évvel ezelőtt még csak sejtések és elképzelések voltak a fejünkben arról, hogy mit is jelent majd a köztisztviselők számára az az új képzési rendszer, melyet 2014 év elején vezettek be. Az elmúlt négy év során éves átlagban mintegy 1400 intézmény 75 ezer tisztviselője számára készült éves képzési terv, melynek során a tisztviselők évente átlagosan körülbelül 270 ezer képzést végeztek el. Az első négyéves képzési ciklus eredményeiről és tapasztalatairól kérdeztem Klotz Balázst, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Államtudományi és Közigazgatási Kar Vezető-és Továbbképzési Központjának igazgatóját még az elmúlt év végén (2017. novemberében). A beszélgetés során Klotz Balázs bemutatta a kötelező közigazgatási képzési rendszer kialakításának előzményeit, majd összefoglalta a képzési rendszer üzemeltetésével kapcsolatos gyakorlati tapasztalatokat, végül a jövőre irányítva a beszélgetés fókuszát, beszélt a lehetséges fejlesztési irányvonalokról. Az alábbiakban a beszélgetés rövidített változata (tartalmi kivonata) olvasható.

A képzési rendszer bevezetésének előzményei

A köztisztviselők képzési rendszerét 2012-ben egészen új alapokra helyezték. A változást megelőző időszakban a köztisztviselők továbbképzéséről és a közigazgatási vezetők képzéséről szóló 199/1998. (XII. 4.) kormányrendelet szabályozta a köztisztviselők továbbképzését. Eszerint a rendelet szerint a központi költségvetés finanszírozta a köztisztviselők képzését, azonban a források elosztása egyrészt (az 1998-2010. közötti időszakban) nem volt egyenletes, másrészt a mértéke évről-évre csökkenő tendenciát mutatott.

Egy másik tény, amit érdemes megemlíteni, hogy 2007-től megjelentek az uniós források, mely források felhasználhatóak voltak képzések finanszírozására is. Azonban a pályázati pénzekből megvalósított képzések nem értek el minden tisztviselőt. Talán nem tévedés azt állítani, hogy ad-hoc módon, a források felmerüléséhez igazodóan részesülhettek a tisztviselők továbbképzésben.

A közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. (IX.28.) kormányrendelet kihirdetése és hatályba lépése jelentette a „vízválasztót” a régi és az új rendszer között. Olyan struktúrált képzési rendszert dolgoztak ki,

- amely minden tisztviselőre kiterjed,
- melyhez megfelelő erőforrásokat tudnak biztosítani, és
- melyet egy elektronikus képzés-menedzsment rendszer támogat.

Folyamatosan bővülő programkínálattal segítik a tisztviselőket abban, hogy a képzések elvégzése után a feladataikat hatékonyabban tudják ellátni.

A 2012-es év vívmánya a tanulmányi kötelezettség megteremtése is. A tisztviselőknek tanulmányi pontokat kell szereznük (felsőfokú végzettség esetén négy év alatt 128-at, középfokú végzettség esetén 64-et). A fenti felsorolásban

említett képzésmenedzsment rendszer, amit *Pro Bono*-nak hívnak, napra pontosan ki tudja mutatni, hogy kinek milyen továbbképzési programokat tervezett tárgyévra a munkáltatója, ki milyen képzéseken vett részt, mennyi tanulmányi pontja van az adott időszakban. A teljesítést a rendszer segítségével a munkáltató is – naprakészen – nyomon követheti.

Szintén a 2012. évnek az újdonsága, hogy megalakult a Nemzeti Közszerződési Egyetem (továbbiakban: NKE), és a hatályos szabályozás a közszerződési továbbképzési feladatokat az egyetemhez telepítette. Ennek jelentősége abban áll, hogy az egyetem az a tudományos központ, ahol az államtudományi kutatások folynak, illetőleg az egyetemen dolgoznak azok az oktatók, kutatók, akiknek a tudása, tapasztalata beleépíthető a képzési programokba. Ez a szakmai háttér biztosította (és biztosítja most is), hogy az NKE-nek az intézményfejlesztési tervében szereplő, 2015-2020-ig tartó időszakra vonatkozó célkitűzések megvalósulhassanak. A célkitűzések között szerepel, hogy minél nagyobb legyen a programkínálat, illetve folyamatosan emelkedjen a szolgáltatás színvonala. Fontos szempont, hogy a tisztviselők elégedettek legyenek a tananyagokkal, az oktatókkal, és a képzésmenedzsment rendszerrel is.

A képzési rendszer működésével kapcsolatos tapasztalatok

A teljes tisztviselői állomány körülbelül 110 ezer tisztviselőből áll. A NAV-nál dolgozókra (mintegy 20 ezer fő) nem terjed ki a képzési rendszer (illetőleg a képzésben való részvétel alól – a jogszabályban foglalt esetekben – mentesülhetnek a köztisztviselők). Évente nagyjából 75 ezer tisztviselő számára készítenek éves fejlesztési tervet, ez azt jelenti, hogy szinte valamennyi köztisztviselőt eléri a képzési rendszer.

A rendszer bevezetésének egyik fontos hozadéka, hogy a források stabilizálódtak. A 273/2012-es kormányrendelet alapján a közigazgatási szervek a foglalkoztatotti létszámuk alapján ún. normatív hozzájárulást fizetnek a Közszerződési Egyetemnek. Ebből a forrásból fejleszti és működteti az egyetem a képzési rendszert, és a *Pro Bono* képzésmenedzsment rendszert. A fejlesztés egyrészt az informatikai rendszert érinti, másrészt pedig a tananyagokat.

A tananyag-fejlesztés célja az „egyéniítés”, azaz személyre szabás. A cél, hogy a tananyagok segítségével a tisztviselői kompetenciák fejlődjenek, ezért fontos, hogy a tananyagok készítésénél jól határozzák meg azokat a kompetenciákat, amiket azok fejleszteni kívánnak. A tisztviselők a fejlesztendő kompetenciák alapján tudják kiválasztani maguknak a képzési anyagokat. Jelenleg tesztelés alatt áll az a rendszer, mely egy kérdés-sor megválaszolása után abban támogatja a tisztviselőket, hogy a képzések sokaságában könnyebben megtalálják az igényeiknek leginkább megfelelő programot.

A fejlesztés egy másik lehetséges iránya, amit a következő négy évben érdemes lenne kutatni, a nem hagyományos tanulási módszereknek, vagy tanulmányoknak az elismertetése. Tudjuk, hogy pl. területi szinten dolgoznak olyan szakemberek, akik esettanulmányokat írnak, vagy szakértői fórumokat tartanak. Az ő tudásukat lehetne becsatornázni a képzési rendszerbe. Azt még pontosan ki kell dolgozni, hogy ezeket a teljesítményeket hogyan lehet elismerni.

A programkínálatban a rendszer indulásakor (2014-ben) 108 képzési program szerepelt. Jelenleg megközelítőleg 250 olyan program van, melyet a Közszerződési Egyetem biztosít. Ezt a kínálatot egészíti ki az a mintegy 1800 képzési program, melyet a különféle közigazgatási szervek, adott esetben önkormányzatok dolgoztak ki. Ez utóbbi programokat ún. belső képzésnek hívják. A belső képzéseket is regisztrálni kell a képzésmenedzsment rendszerben. E programoknak nem csak kifejlesztői, de megvalósítói is a közigazgatási szervek, a tanúsítványokat is ők állítják ki a képzések sikeres teljesítése esetén.

A képzések teljesítéséről – a közigazgatási szervek éves jelentései alapján – az NKE minden évben április 30-ig beszámolót készít a közszerződési életpálya kidolgozásáért felelős miniszternek. A beszámolók, és az elégedettségmérő kérdőívek visszajelzései alapján úgy tűnik, hogy a tisztviselők végül elfogadták ezt a képzési rendszert. Tanulásként Klotz Balázs szerint az fogalmazódik meg, hogy igyekezni kell a rendszert úgy fejleszteni, hogy a képzésekben részt vevő tisztviselők ne teherként, hanem a munkájukat segítő, támogató eszközként tekintsenek rá.

DARIDA ZSUZSA

Irodalomjegyzék

Darida Zsuzsa (2016): A kötelező közigazgatási továbbképzések hatékonyságának és eredményességének vizsgálata. in: Comitatus Önkormányzati Szemle 26. évf. 220. szám 93-98.

Dr. Kiss Norbert (2015): „Tanuló közigazgatás”: a tisztviselők közszolgálati továbbképzése. In: Új Magyar Közigazgatás, 8. évf. 1. szám 68-77. o.

Forrás: http://kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2015/1/11_Forum_Tanulo_kozigazgas.pdf

Letöltve: 2017. május 03.

Dr. Kiss Norbert, dr. Princzinger Péter, Klotz Balázs, Kisfaludy László, dr. Méhes Tamás szerk. (2014.): Közszolgálati továbbképzési programkatalógus 2014. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest

Koltányi Gergely, Kowalik Tamás (2011): A továbbképzések megújítása a közszolgálatban. In: Magyar Közigazgatás Új folyam 3. szám 57-66. o.

Vonatkozó jogszabályok jegyzéke

A belügyminiszter és a Miniszterelnökséget vezető miniszter 26/2017. (XI. 16.) BM–MvM együttes utasítása az állami tisztviselői továbbképzés és a közszolgálati továbbképzés egységes minőségirányítási szabályzatáról

A közigazgatás reformjáról szóló 1100/1996 (X.2.) kormányhatározat

A köztisztviselők továbbképzéséről és a közigazgatási vezetőképzésről szóló 199/1998. (XII. 4.) Korm. rendelet

A közszolgálati tisztviselők képesítési előírásairól szóló 29/2012. (III.7.) kormányrendelet

A közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV törvény

A közszolgálati tisztviselők továbbképzésének minőségirányítási szabályzatáról szóló 12/2013. (III. 14.) KIM utasítás

Önkormányzati múlt

Útkeresés Egercsehin, az egykori bányászfaluban

Jelen tanulmányom Egercsehi község jelenlegi helyzetét és lehetőségeit kívánja bemutatni. A vizsgálat során interjút készítettem Egercsehi önkormányzatának képviselőjével, valamint az egyik legsikeresebb vállalkozóval, Telek Józseffel. Beszélgetést folytattam a lakossággal és kérdőíves módszerrel 121 egercsehi háztartást mértem fel. Három kérdésre kerestem a választ. Ezek: „Hajlandó lenne-e vállalkozást indítani Egercsehin?” – „Milyen területen indítana vállalkozást?” – „Mi a legfőbb korlátja egy vállalkozás indításának Egercsehin?” A kutatás során arra is kíváncsi voltam, hogy az Egercsehin élők szemlélete és mentalitása mennyire befolyásolja döntéseiket, s hogyan jött létre, hogyan működik egy sikeres helyi vállalkozás.

A község múltja és a jelene

Egercsehi (1903-ig Csehi) község Heves megye északi részén, az Ózd-egercsehi medencében, Eger-től északra 23 km-re fekszik. Egerrel autóbusszjárat köti össze. A legközelebbi vasútállomás a Füzesabony-putnoki vasútvonal mentén, Szarvaskőn van.

A különböző hegy-, lejtőcsuszamlások, suvadások ma is jellemzőek a felszín arculatára. Területén található a több mint 400 m magas Magas-hegy. A falu közelében ered a Villó patak. A település éghajlata mérsékelt hűvös, mérsékelt száraz, mely a kevésbé hőigényes mezőgazdasági kultúráknak kedvez. A dombvidék jellegű táj vegetációja mozaikos, meglehetősen változatos. A mozaikosság legfőbb oka a nagy területeket érintő erdőirtások miatt létrejött irtásrétek. A dombvidék arculatát jelenleg sokkal inkább a nagy kiterjedésű fátlan vegetációfoltok, a fűszáraz gyepek határozzák meg. Természetes növényzetét cseres tölgyesek, égerligetek, szubmontán bükkösök alkotják, a vízfolyások mentén mocsárrétekkel. A magasabb részeket erdők fedik területük 24%-ot tesz ki. Talaja jelentős arányban szántóföldként

hasznosítható. Állatvilága nagy- és kisvadakból áll. (Guszmáné, 1997; Dövényi, 2010)

A falu határában 1870 körül fedezték fel a kőszén, amely megváltoztatta a település profilját. Megnyitották az Antónia-tárót; amely a nevét az akkori földbirtokos, Beniczky György nevének nevére kapta (Csiffáry, 1997). A nagyüzemi szénbányászat 1907 és 1914 között alakult ki. Egercsehi és Szűcs községek lakóin kívül a környező falvakból is jártak ide dolgozni. A Csónakos-völgyben megépült a barakk, amely munkásszállásként üzemelt, így a széntermeléssel párhuzamosan kialakult a bányatelep is.

Egercsehin 1920-ban 565 fő élt, 1930-ra pedig már 1444 fő, ami azt jelenti, hogy tíz éven belül több mint duplájára emelkedett a lakosság száma. Az Egercsehi Kőszénbánya Rt. a bányatelep mellett téglá- és cserépgyárral is rendelkezett. A Hangya Szövetkezet szatócsüzelete látta el a lakosságot kereskedelmét; egy szikvízgyáros is üzemelt.

A XX. század első felében a kőszén megjelenésével a település profilja teljesen megváltozott. Egercsehi Heves megye egyetlen mélyművelésű és egyben legnagyobb szénbányája lett, amely Észak-Magyarország egyik legjobb minőségű szenét adta. A bányát 1990-ben bezárták, aminek következtében a bányászatból élő 1000–1200 ember munka nélkül maradt. A hajdan virágkorát élő település azóta is keresi a megélhetés új módjait.

A lakosság fő foglalkozását a bányászat után a mezőgazdaság jelentette. A mezőgazdasági termények között első helyen a búza állt, jelentős volt a zöldségtermelés, az árpa, a zab, a kukorica termesztése (Guszmáné, 1997).

Jelenleg, 2017-ben a hivatalosan nyilvántartott népesség 1337 fő. Ez a lélekszám a jövőben várhatóan tovább csökken. Egercsehi népsűrűsége 129 fő/km², a lakások száma 635. A népességet

figyelembe véve megállapítható, hogy egy lakás-ban átlagosan két fő él. (Népesség, 2017)

A vállalkozások helyzete

A helyiek elmondása szerint a bánya bezárását követően a település folyamatos hanyatlásnak indult. Régen rengeteg vállalkozás működött, többek között olasz tulajdonosú varroda (1994–1995 körül zárt be), baromfi-feldolgozó, fatelep, polimer (szigetelő szalagokat gyártott), műanyag feldolgozó, textilüzem, strand és még számos más vállalkozás.

Korábban öt-hat fodrászüzlet volt, melyek nem jelentettek egymás számára konkurenciát, mert mindegyiknek folyamatosan volt munkája. Jelen pillanatban egy fodrászüzlet próbálja fenntartani magát. A tulajdonos elmondása szerint a férfi hajvágás 800 Ft, mely ennyibe került húsz évvel ezelőtt is. A női hajvágás, mosás körülbelül öt évvel ezelőttinek felel meg, 2016-ban változatlanul 1700 Ft-ba kerül. A tulajdonos az árakat nem meri emelni, mert akár 100 Ft-os drágítás miatt máshova mennének a vendégek. A vállalko-

zó elmondása szerint fogy a lakosság, kevesebb a vendég és egyre szegényebbek az emberek (Bajzát, 2016).

Egercsehin közepes nagyságú vállalkozás is működött: a baromfi-feldolgozó és csomagoló üzem, amely kb. 50 főt foglalkoztatott. Mivel a tulajdonos a **községben és környékén nem tudta beszerezni a levágáshoz szükséges baromfikat**, ezért nagy távolságról kellett ideszállítatnia az élő állatokat, ami egy idő után veszteséget okozott a vállalkozásnak, mely emiatt tartozásokat halmozott fel. A **vállalkozás** megnyitásakor nagyon sok helybéli helyezkedett el az üzemben, de a rossz feltételek miatt egyre kevesebben **vállaltak itt munkát**, így a bezárás előtt már a dolgozókat is távolabbi településekről kellett beszállítani, ami szintén veszteséget okozott, így az üzem 2008-tól már nem működött. Az **ügyvezető** (egyben tulajdonos) 2011-ben elhunyt, a céget felszámolták (Helgert, 2016). Ezt követően a vállalkozások száma lényegében stagnált.

1. sz. táblázat A regisztrált vállalkozások számának alakulása Egercsehin 2010–2016 között

Év	Vállalkozások száma
2010	45
2011	43
2012	43
2013	41
2014	39
2015	42
2016	44

Az önkormányzat dolgozójával, Helgert Zoltánnal készített interjúból megtudtam, hogy az önkormányzat számára az iparüzési adó révén a három legnagyobb bevételt hozó vállalkozás a következő:

1.) A Heves Megyei Vízmű Zrt. (víz- és szennyvízszolgáltatás);

2.) A Pék Laci Kft. sütőipari vállalkozás (kenyér- és péksüteménygyártás, a cég körülbelül 15–20 főt foglalkoztat);

3.) A Magyar Telekom Nyrt. (telefon- és internet-szolgáltatás).

A község területén a gyenge minőségű termőföld miatt nem jellemző a mezőgazdasági vállalkozás. A terület inkább legeltetésre alkalmas. Ennek ellenére állattenyésztéssel egy őstermelő foglalkozik, bár állatállománya csekély. Néhány őstermelő méhészkedik, de éves szinten egynek-egynek a 600.000 Ft-ot sem éri el a bevétele. Egy faipari termékeket gyártó vállalkozás van, amely

3–5 személyt alkalmaz. Más ipari tevékenység nincs a község területén.

A helyi vállalkozók inkább élelmiszer-kiskereskedelemmel, szolgáltatásokkal (fodrászat, műkörmös, autóvezetés-oktató) foglalkoznak. A többi vállalkozást inkább a vezetékes szolgáltatók teszik ki, akiknek nincs a településen székhelyük, ilyen például a Tigáz, internet- és telefon-szolgáltatók, pénzügyintézetek. Az önkormányzat anyagi helyzeténél fogva nem tud támogatni semmilyen jellegű vállalkozást. A községben nincs olyan pályázat, amely vállalkozások alapítását, vagy esetleg már meglevő vállalkozások működését segítené.

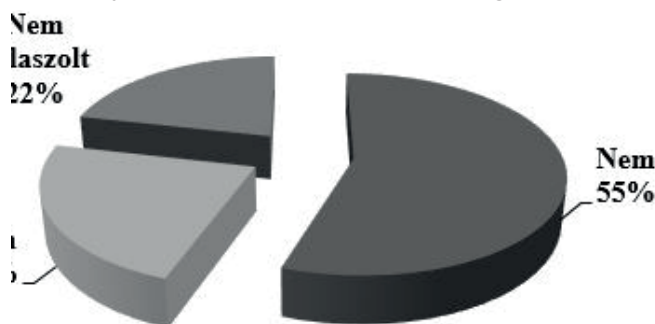
Az önkormányzatnak nincs tudomása arról, hogy hiányszakma lenne. A területen a kevés munkahely miatt inkább a munkanélküliség a jellemző, mivel nem tudnak az emberek vállalkozásoknál elhelyezkedni. A szakmunkások is kénytelenek munkanélküli segélyből élni. (Helgert, 2016).

A lakosság vállalkozási hajlandóságának felmérése

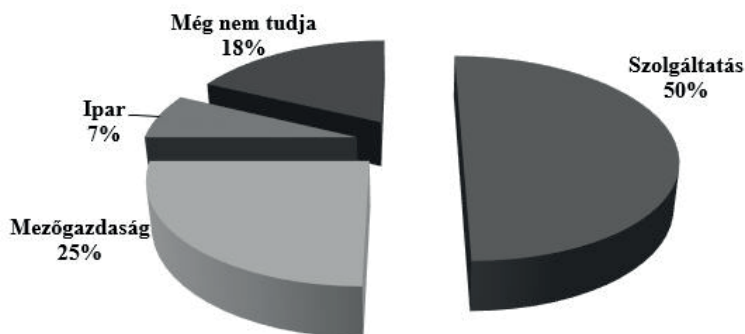
A kutatás során 121 egercsehi háztartást vizsgálva három kérdésre kerestem választ. Az első kérdés azt vizsgálta, hogy „Hajlandó lenne-e vállalkozást indítani Egercsehin?” A megkérdezett 121 háztartásból 67-en nemmel válaszoltak, míg 26 háztartásra vonatkozóan a kérdőív ezen része üresen maradt, feltételezhetően az ő válaszuk is közelebb áll a nemhez, mint az igenhez. Összszegésként tehát elmondható, hogy 93 háztartás, azaz a megkérdezettek 77 %-a nem kezdene vállalkozásba. Mindössze 28 egercsehi lakos válaszolt igennel. Szemléltetésül az 1. ábra szolgál.²

A második kérdés azt vizsgálta, hogy akik vállalkozásba kezdenének, „Milyen területen indítanának vállalkozást?” A vállalkozást indítók fele, azaz 14 fő a szolgáltatási szektorban indítana vállalkozást, míg fele ennyien a mezőgazdaság területét preferálnák, az ipar pedig csak két fő számára jelentene megélhetést. A maradék öt fő nem tudott állást foglalni ebben a kérdésben.

1. ábra. Hajlandó volna-e vállalkozást indítani Egercsehin?

2. ábra: Milyen területen indítana vállalkozást?

A harmadik kérdés arra kereste a választ, hogy „Mi a legfőbb korlátja a vállalkozás alapításának Egercsehiben?” Egy válaszadó több válaszlehetőséggel is élhetett. Ez alapján a legfőbb okként az induló tőke hiányát jelölték meg (55 fő). Ezt követte az a válaszadás, hogy a vállalkozások indítása nagyon magas kockázatú (23 fő). A szaktudás hiányát 19 fő jelölte meg magyarázatként. 20 fő pedig egyéb okokban látta a vállalkozások indításának alacsony számát. A megjelölt okok között szerepelt a fizetőképes kereslet hiánya, a kisszámú lakosság, az elöregedés, a területi hiány, továbbá maga az emberi tényező. 27 megkérdezett nem tudta konkrétan megjelölni, hogy véleményük szerint, mi okozza az alacsony vállalkozókékvét.

Egy jelenleg is működő sikeres vállalkozás: a Tri-Boy 2002 Építőipari és Kereskedelmi Kft.

A Kft. két testvér: Telek József és Telek Lajos tulajdona, tulajdonhányaduk 50–50%.³ A vállalkozás indítására a bánya bezárása miatt kényszerből került sor. Cégüket 2002-ben alapították, elnevezése a kezdeti lépésekre utal, amikor még a testvérpár mellett volt egy harmadik tag is, aki idővel önállósulni akart, ezért kivált a csapatból. A vállalkozás formája anyagi megfontolásból lett kft.

A vállalkozás profilja pincevájás, pinceépítés. Kezdetben három vállalkozás volt, amely ezzel foglalkozott. Már említett Tri-Boy cég harmadik egercsehi tagja szintén vállalkozást alapított, de nem tudott talpon maradni, ezért 2010 környék-

3. ábra: Mi a legfőbb korlátja a vállalkozás alapításának Egercsehiben?

kén abbahagyta a tevékenységét. A harmadik vállalkozás Egerben működött, amellyel a Teleki testvérpár jó viszonyt tartott fent. Ők a tapasztalatlanságuk miatt 2013-ban szüntették meg a vállalkozásukat. Így tehát a Tri-Boy vállalkozás egyedül maradt a piacon, amely folyamatos munkát biztosított a számukra. A kutatás évében (2016-ban) már teljesen be voltak táblázva megrendelésekkel, melyek főleg Egerből érkeztek. A szőlőtermelő városban ugyanis senki sem foglalkozik pincevájással, holott rengeteg a pincészet, a borászat – Egercsehiben viszont nincsenek pincék. A kutatásom idején testvérpár két pincén dolgozott, de előfordult már az is, hogy egyszerre párhuzamosan négyet építettek.

A munka költségvetését a megrendelő igényei szerint állapítják meg. Érdekeség, hogy az üzlet a gazdasági válság idején ment a legjobban, amit Telek József a szerencsének tulajdonít. Ekkor született ugyanis meg a „Bikavér-törvény”, mely szerint a bort öt évre kell tárolni, ez pedig helyiségeket igényelt.

Üzleti stratégiájukra jellemző, hogy a megkeresett pénzt mindig az üzletbe forgatták vissza, aminek köszönhetően nagyon jó eszközeik, gépeik vannak. Rendelkeznek például két marógéppel, bobbettel, konténeres teherautóval, két nagyobb terepautóval, egy kis terepautóval. A gépesítés által több munkát tudnak vállalni, teljesíteni. Az emberi munkát próbálják minimálisra redukálni.

A jövőbeli tervük, hogy minél tovább folytassák a jól menő üzletet, a vállalkozás további bővítését nem tervezik.

A vállalkozásban nyolc különféle szakmunkást (villany-, gáz-, fűtésszerelő, stb.) alkalmaznak. Négyen ingáznak, négyen pedig helybeli lakosok. A dolgozók kiválasztásánál, felvételénél a legfontosabb szempont az, hogy ez egy speciális szakma, ami bányászati ismeretekre épül. Általában ezzel a végzettséggel a jelentkezők nem rendelkeztek, a tudást többnyire a gyakorlatban az idősebb, tapasztaltabb kollegáktól sajátították el. A dolgozók felvételekor fontos az első benyomás. Teleki József jó emberismerőnek tartja magát, az ösztöneire hagyatkozik. A kiválasztott dolgozó csak férfi lehet, preferált a 25–30 év közötti életkor. A magasabb iskolai végzettség nem fontos, éppúgy, mint a lakóhely.

A jövőre nézve a vállalkozó szerint lehetőség lenne a kihasználatlanul álló bánya kétemeletes, több ezer négyzetméter alapterületű fürdőépületének hasznosítására, amely valamilyen ipari üzem telepítésére lenne a legalkalmasabb. Hátránya, hogy messze van az autópályától és a környékén rossz az infrastruktúra.

Felmerül a kérdés, hogy egy sikeres vállalkozó szerint milyen a jó vállalkozás? Telek József véleménye alapján a jó vállalkozás folyamatosan munkát tud biztosítani a dolgozóinak, a tulajdonosok legalább fél évre előre látják a tennivalókat, tervszerűen gazdálkodhatnak. Interjúalanyom szerint a vállalkozások legfőbb korlátja maga az ember. Ők annak idején egy szál csákmánnyal kezdték, a gépeket is bérelték, most pedig már fél évre előre el vannak látva munkával. Summás véleménye szerint aki dolgozni akar, az el tud helyezkedni, függetlenül az életkorától, nemétől, stb. Aki viszont nem dolgozik, az valószínűleg nem is akar.

A jövő lehetőségei – helyi igények és javaslatok

Felmerül a kérdés, hogy lenne-e egyáltalán szükség újabb vállalkozásokra Egercsehin, és ha igen, akkor milyenekre? A lakossági válaszok alapján kiderült, hogy Egercsehin sok üzlet hiányzik, mindenért Egerbe kell menni, amely többletköltséget jelent, hiszen több, mint 20 km-re van. A helyi igények szerint sokkal több vállalkozónak kéne lennie; apró vállalkozások-

nak, amelyek fellendítenék a települést. Szükség lenne háztartási boltra, vegyes boltra, éjjel-nappali boltra, ruházati boltra, butikra, továbbá cukrászdára, fagyfaltozóra, színvonalas étteremre, pizzázóra és más egyébre (Sulyok, 2016; Bajza 2016). Egy szociális kisbolt gondolata is felmerült, amelyben a helyi termelők által termelt termékeket cseréje folya. Mindenki hozná a felesleget (pl. mézet, tojást, tejet, kaprot stb.) s azt a számára szükséges áru cserélné.

Szolgáltatások is kellenének: vízvezeték-szerelő, cipész. Hasznos lenne egy szolgáltatóház, ahol például egy héten egyszer cipőjavítást vállalnának, máskor pedig varrónő vállalna munkát javításra, ruhavarrásra, cipzárcserére, stb. (Sulyok, 2016).

A szórakozni vágyó fiatalok egy szabadidő központot szeretnének, amely a megszűnt ifjúsági ház funkcióját átvénné. Egykor a bányásznapokon és helyi búcsúk alkalmával nagy mulatozás folyt; céllövölde, körhinta, hajóhinta, lacikonyha biztosította az ellátást és szórakozást. Bányásznekar is működött, de annak tagjai kiöregedtek vagy meghaltak, újjászervezésére nincs lehetőség. Az egykori népkert felújítását most vették tervbe (Kecskés, 2016).

Az idősek többnyire magányosak, alig nyitja rájuk valaki az ajtót, ezért az idősebb generációnak szüksége van öregek otthonára; olyanra, amely lehetőleg bentlakásos, vagy ahova egy héten többször bejárhatnának beszélgetni, szerezni, stb. (Kecskés L.-né, 2016). Régen a több generáció együtt lakott, nem hagyták magukra az időseket, nagyobb volt a családon belüli összetartás, ami most hiányzik (Bartáné, 2016).

A falutól 2,9 km-re lévő Bekölcén van lovas tanya. A házakat kiadják, minden második ház hollandé. Egercsehiben is lenne igény szobakiadásra. Egy másik kitörési pontot jelentene az állattenyésztés fejlesztése. Felmerült egy, az óvoda közelében kialakítandó tanyasi udvar gondolata is. Az óvónő, Bartáné Andrea fontos projektnek tartja, hogy a gyerekek közelebbi kapcsolatba kerüljenek a természettel, s például legyen gyakorlati ismeretük arról, hogy a tej a tehéntől származik és csak több lépcsős folyamat végén kerül a dobozba. (Sok gyermeknek nincs ilyen jellegű ismerete, azt hiszik, hogy a tej eredetileg a dobozból származik). A gyerekek számára az állatok

etése, valamint a közreműködésükkel termelt zöldekből ételek készítése nagy élményt, tapasztalati tudást jelentene.

A napközis főzőkonyha hosszútávon önellátó lehetne, őstermelők bevonásával gazdaságosabban működhetne és az ételek is egészségesebbek lennének. Jelenleg Felsőtárkányról szállítják az ebédet a közétkeztetés szereplői (óvoda, iskola, szociális ellátottak) részére.

Az Egercsehire látogatók részére vonzó program lehet a kézművesség (kosárfonás, fakanálkészítés, stb.) bemutatása. A község múltját felelevenítő emlékeket egy bányászmuzeumban, a régmúlt hétköznapijait egy tájházban lehetne bemutatni (Bartáné, 2016). A Bekölcére vezető bekötőút mentén látható, klasszicista stílusú Beniczky-kastély (1830), amely magánterületen van (Zsebéné, 1999). Felújítása, megnyitása növelné a község turisztikai kínálatát. Fölmerült, hogy vadászattal is lehetne látogatókat vonzani, hiszen rengeteg a szarvas, az őz, a vaddisznó és a róka a környéken (Kecskés, 2016). Lovarda kialakítására is szükség lenne (Bajzát, 2016). A lovas turizmus egy újabb vállalkozási lehetőséget kínál (Bartáné, 2016). Egercsehi kiváló terület erdei tábor, erdei óvoda indítására; bográcsoszásra; sporttábor, bobbálya vagy kalandpark kialakítására (Barta, 2016).

Szilvásvár közelségét is ki lehetne használni oly módon, hogy az ottani turisztikai csomagba beillesztenének egy-két Egercsehihez fűződő programot. A helyiek szükségességnek ítélik a testvértelepüléssel, az erdélyi Homoródújfaluvai tapasztalatcserék megszervezését. Gyárak létrehozását környezetvédelmi okokból nem szeretné a helyi lakosság, de kisebb ipari vállalkozások letelepítését jónak tartaná.

A sportélet fellendítése érdekében Telek József szerint a futbalcsapatot kéne újra indítani. Ő hajdan az ifjúsági csapat edzője volt. Említést érdemel, hogy nagy hagyományokkal rendelkező tekecsapat, atlétikai csapat is működött. A Sportbrigád a közösségi szellemet erősítette, összetartó, összekovácsoló erő volt, amire most is szükség lenne.

Mindezen vállalkozási lehetőségek a helyiek számára munkalehetőségeket biztosítanának. Fontos azonban, hogy a közösség, a helyi lakosság összefogjon annak érdekében, hogy az idelá-

toatók jól érezzék magukat és tovább vigyék a település jó hírét.

Összefoglalás

Hajdan a lakosság döntő része, 1000–1200 ember szénbányászatból élt. A bánya bezárását követően döntő fordulat következett be a falu életében. Bár a helyiek szerint száz évre elegendő szén van a bányában, megnyitására már semmi kilátás. A válságból, szegénységből nehéz a kitörés. A felmérés rámutat arra, hogy lakosság számos szolgáltatásra igényt tartana, saját vállalkozást azonban túlnyomó többségük nem indítana. A vállalkozókedv hiányát számos tényezővel magyarázhatjuk: a mentalitással, a kockázatkerülő magatartással, a szaktudás és indulótőke hiányával. A helyzetet negatívan befolyásolják a demográfiai tényezők: a lakosság előregedése, a fizetőképese kereslet hiánya és az elvándorlás.

Az elvégzett kérdőíves felmérés alapján a vállalkozás indítására hajlandók fele a szolgáltatási szektort preferálja, míg 25%-a mezőgazdaságot, 7%-a az ipart, a fennmaradó 18%-nak pedig nincs határozott elképzelése. A lakosság szeretné fenntartani a jelenlegi csendes, már-már idilli környezetet, ezért csak kisebb vállalkozások létrehozását tudja elfogadni.

KÜTVÖLGYI VIKTÓRIA

Felhasznált irodalom:

Csiffáry Gergely (1997): Az Egercsehi szénbánya története 1901–1976. Révai Nyomda, Eger

Dövényi Zoltán (szerk.) (2010): Magyarország kistájainak katasztere. MTA Földtudományi Kutatóintézet, Budapest

Guszmáné Nagy Ágnes (főszerk.) (1997): Heves Megye kézikönyve. CEBA Kiadó, [Budapest]

Zsebéné Dobó Marianna és társai (1999): *Vendégváró – Látnivalók Heves megyében*. Well-Press Kiadó, Miskolc. (Vendégváró útikönyvek)

Elektronikus forrás:

Népesség <http://nepesseg.com/heves/egercsehi> [Letöltés dátuma: 2017.08.11.]

Interjúalanyok:

Bajzát Ignácné (2016) - Fodrászat tulajdonosa

Bartáné Andrea (2016) - Óvónő
Helgert Zoltánné (2016) - Egercsehi Önkormányzati Hivatal dolgozója
Kecskés László (2016)
Kecskés Lászlóné (2016)
Kolláth János (2016)
Sulyok Lászlóné (2016)
Telek József (2016) – a Tri-Boy 2002 Építőipari és Kereskedelmi Kft. résztulajdonosa

Jegyzetek

1. Egercsehi község önkormányzatának adat-szolgáltatása, 2016.
2. Az egyes ábrák forrása a saját kérdőíves felmérés, 2016.
3. Az interjú Telek Józseffel készült, aki 54 éves, szakközépiskolai végzettségű, helybeli lakos.

A COMITATUSRÓL

A Comitatus Önkormányzati szemlét a folyóirat nevét viselő Comitatus Társadalomkutató Egyesület alapította, és az első számot 1991 júliusában a Veszprém Megyei Önkormányzat Közigazgatási és Informatikai Szolgáltató Irodája adta ki. A folyóirat kezdetektől vállaltan a Megyei Önkormányzatok Országos Szövetségének (MÖOSZ) a folyóirata volt, egészen 2012 év végéig.

A folyóirat alapító szerkesztőbizottsági elnöke Zongor Gábor, felelős kiadó és szerkesztő: Agg Zoltán, alapító szerkesztők: Oláh Miklós és Hudi József. Alapító szerkesztőbizottsági tagok prof. Mandel Miklós, prof. Nemes Nagy József, prof. Pálné Kovács Ilona (2013-tól az MTA levelező tagja) és ide sorolható a fél évvel később csatlakozó prof. Szilágyi István.

2013-tól a lap már nem a területi önkormányzati szövetség, hanem a Comitatus Társadalomkutató Egyesület tudományos folyóirata. Így ma Magyarországon a Comitatus az egyetlen, közhatalmi szervezetektől és önkormányzati szövetségektől független, vidéken szerkesztett országos önkormányzati szaklap.

A több mint negyedszázad alatt 225 lapszám jelent meg és a szakmai-tudományos tanulmányok mellett, mindig helyt adott, az önkormányzatok vezetőinek és munkatársainak publikációi számára is. Szerzőink között egyetemi oktatók, tudományosan minősített kutatók is szerepelnek.

A lap a megyei indíttatása mellett mindig is felvállalta az országos önkormányzati ügyek megvitatását, a területi együttműködések, a regionalizmus, a térségfejlesztés és térségi kapcsolatok ügyét. Az utóbbi időben egyre többször jelentet meg cikkeket PhD-hallgatóktól, mivel tu-

dományosan minősített folyóiratként, mind több doktori iskola ismeri el a Comitatus megfelelő publikációs fórumként. A folyóiratban megjelenő nagyobb tanulmányokat minden esetben lektoráltatjuk, de helyt adunk a közéleti témájú cikkeknek is.

A Comitatus kezdetben havonta (évi egy-két összevont számmal), majd 2012-ben kéthavonta, míg az utóbbi években félévente-negyedévente, összevont és különszámok formájában jelent meg, figyelemmel a rendelkezésre álló, egyre szűkülő anyagi forrásokra. 2017-ben sikerült négy alkalommal megjelenni, hála a támogatóknak.

A Comitatus Önkormányzati Szemle nem „csupán” tudományos folyóirat, hanem egy több mint negyedszázada működő szellemi műhely is. A folyóirat nyomtatott formában eljut az egyetemekre, könyvtárakba, a folyóiratot támogató önkormányzatokhoz. Az utóbbi számok fellelhetők az interneten az mrtt.hu honlapon. (<http://www.mrtt.hu/comitatus.html>) Terveink szerint felújítjuk a 2007-2013 között működő önálló honlapunkat is, s így 2004-től kezdődően a korábbi számaink is ismét olvashatók lesznek a neten.

Folyóiratunkat a lapot kiadó egyesületen keresztül lehet támogatni.

A Comitatus Társadalomkutató Egyesület regisztrált szja 1%-os kedvezményezett.

Adószámunk: 19263913-1-19

Bankszámlaszámunk: 73200189-11102041
(Kinizsi Bank)

Agg Zoltán

főszerkesztő

Zongor Gábor

szerkesztőbizottság elnöke

Szerzőink figyelmébe!

1. A kéziratokat számítógépen elkészítve, e-mailhez csatolt fájlként kérjük *.doc, *.docx vagy *.rtf formátumban a szerkesztőség címére (comitatus91@gmail.com) kérjük beküldeni.

2. Az írások ajánlott terjedelme tanulmányok esetén 20 000, kisebb cikkek (recenziók, megemlékezések stb.) esetében 10 000, de a leghosszabb írás terjedelme se haladja meg az egy ívet (40 000 karaktert).

2. A szöveget balra zárva, formázás és tipografizálás nélkül, végjegyzetekkel ellátva készítsék el. Tudományos közlemény esetén végjegyzetek készítőik; végjegyzetek helyett kivételesen irodalomjegyzék is elfogadható.

3. Fotókat korlátozott számban tudunk közölni. Az illusztrációkat kérjük beszámozni, magyar és angol nyelvű aláírással ellátni. A közleményhez egy külön képjegyzéket is kérünk csatolni.

4. Hivatkozásnál a szerző teljes nevét kérjük megadni; a SZERZŐ családneve legyen minden esetben nagybetűvel kiemelve.

5. Tudományos közlemények esetében a hivatkozás formai szabályai a következők:

– Egy szerző esetén: SZERZŐ: Cím. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Példa: CSIZMADIA Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976. 20–29. – Későbbi hivatkozás: CSIZMADIA 1976. 20–21.

– Több szerző esetén: A mű címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk. Kubinyi András. I. Pápa, 1994. 207–211.

– Tanulmány esetén: SZERZŐ(K): Cím. = A tanulmánykötet címe. Szerkesztő neve. (Kiadás). Kötetjelzés. A megjelenés helye, éve. (Sorozatszám, sorozati szám.) Oldalszám. Példa: FARAGÓ Tamás: A történeti Magyarország felekezeti adatai az első világháború előtt. = Egyházak és egyházpolitika Magyarországon és Erdélyben a 18–19. században. Szerk. Gáborjáni Szabó Botond. Debrecen, 2016. (A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai) 17–56. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: FARAGÓ 2016. 20–27., vagy: FARAGÓ: i. m. 20–27.

– Folyóiratcikk esetén: SZERZŐ: Cím. = A folyóirat címe, évfolyama (éve), száma, oldalszám tól-ig. Példa: NEMES NAGY József: Régiók, polarizálódás, centralizáció. = Comitatus 25 (2017) tavasz (222. sz.) 3–13. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: NEMES NAGY 2017. 10. vagy: NEMES NAGY: i. m. 10. – KEARNEY, Michael: Transnational Migration from Oaxaca, the Agrarian Question and the Politics of Indigenous Peoples. = Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften 13. Jg. Heft 4/2002. 7–21. Hivatkozás a későbbiekben: KEARNEY 2002. 16–17.

– Napilap esetén: KELEMEN Gábor: Legféltebb kincseink óvjá. = Napló (Veszprém megye napilapja) 2018. január 3. 11. Hivatkozás a későbbi lábjegyzetekben: KELEMEN 2018. vagy: KELEMEN: i. m. (több oldalas cikknél megfelelő oldalszám).

4. Tanulmányokhoz, hosszabb cikkekhez egy 10–15 soros magyar és angol nyelvű összefoglalót kérünk a könyvészeti tárgyszavak (kulcsszavak) megjelölésével.